MÜSİAD MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

çerçeve

YIL: 4 SAYI: 14 MAYIS-TEMMUZ 1995
ÜCRETSİZDİR

Globalleşme mi, Bloklaşma mı

Uluslararası sistemdeki dönüşümler ve bloklaşma çabaları

Finansal yenilik süreci, türev ürünleri ve Türkiye

Savulun Çin geliyor

AYAKKABI SANAYİ TİCARET LTD. ŞTİ.
FOOTWEAR INDUSTRY TRADE LTD. CO.

GEZER

Gezer Gezmez Farkedilir

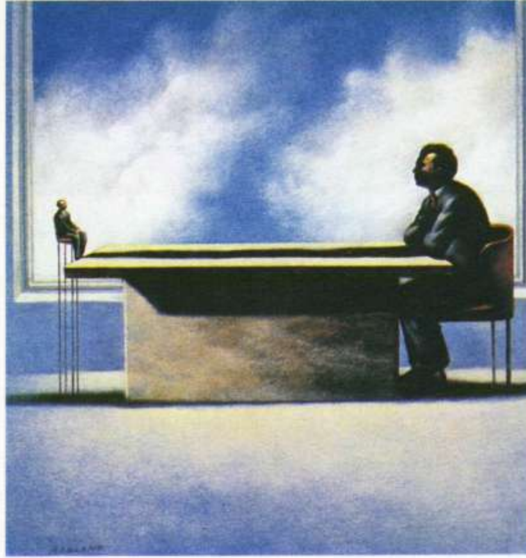

OFFICE : Merkez Mahallesi Tuna Sokak No: 9 Gaziosmanpaşa İstanbul / TÜRKİYE
Phone: (0212) 581 19 32 - 581 48 37 Fax: (0212) 563 42 85
FACTORY : Kıraçköyü Hadımköyü Yolu No: 64 Büyükçekmece İstanbul / TÜRKİYE
Phone : (0212) 886 51 52 (4 lines) Fax: (0212) 886 51 55

YAYIN YÖNETMENİNDEN

GLOBALLEŞME Mİ, BLOKLAŞMA MI?

20. Yüzyılın başlarına kadar dünyada kayda değer iki blok vardı: HİLAL VE HAÇ. Hilal'i Osmanlı temsil ediyordu. En kuvvetli olduğu devrede de, çökmeye yüz tuttuğu devrede de.

Haç'ın başlıca temsilcileri; İngiltere, Fransa, Prusya ve Rusya idi. Aralarındaki iç çekişmelere, yüzyıl süren kanlı savaşlara rağmen icabeden her fırsatta Hilal'e karşı birleşebiliyorlardı.

Yüzyılın sonunda Osmanlının güç kaybı ve HASTA ADAM durumuna düşüşü, diğer tarafı paylaşım mücadelesine soktu. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte Hilal'in en büyük bayraktarı tarih sahnesinden silindi.

70 yıldır Hilal'in bayraktarlığını gür sesi ile yapan başka bir ülke ortaya çıkmadı. Çeşitli devletlerin sembolü olarak bayrakları süsleyen Hilal, uluslararası arenada henüz layık olduğu konuma yükselemedi. Asrın ilk yarısında Kavimler Cemiyeti'nin (Cemiyet-i Akvam) ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletlerin kontrolündeki iki süper güçlü dünyada HİLAL sessizliğini muhafaza etti. Fakat karşı taraf yani Haç, Hilal'in varlığını hiçbir zaman gözardı etmedi. Onu önce "Yakın Doğu", sonra "Orta Doğu" ve bazen de "Yeşil Kuşak" diye tanımladı. İki süper gücün kontrolündeki bloklar arasında ayrı ayrı yerlerde tuttu.

1989 sonrası Yeni Dünya Düzeni'nde yani "Globalleşen Dünyada" da Hilal, potansiyel bir tehlike olarak görüldüğü için, sistemi tehdit eden yönlerinden arındırılarak daha az problemli bir seviyede tutulmaya çalışılıyor.

İçinde bir yer bulmaya çalıştığımız (veya içinde bulunmayı red de edebiliriz) Yeni Dünya Düzeni'ni ya da konumuza uygun olarak Globalleşen Dünya'yı nasıl anlamamız gerekiyor?

Globalleşmeyi, yani bugünkü görüntüsüyle dünyanın Batı Medeniyeti hakimiyetinde büyük bir köy haline gelmesini, Hilal'in Haç hakimiyeti altında yaşamayı kabul edip benimsemesinin uluslararası siyaset ve iktisat literatürüne uygun tarzda ifadelendirilişi olarak tarif edebiliriz.

Peki, Hilal kanadının müntesipleri bu gelişmeyi nasıl değerlendirecek? Türkiye'de yaşayan insanlar ve bu insanların idarecileri, bayraklarında bulunmasından onur duydukları Hilal'in "başka" bir medeniyetin sembolü olduğunu bir gün idrak etmeyecekler mi? Globalleşen dünyada müslüman olduğunu ifade eden küçücük bir Bosna'yı hazmedemeyen Haç'ın hakiki çehresini, Hilal'in bir asırdır ezilen fertlerinden gizlemek ilelebed mümkün olabilecek mi?

Elbette hayır...

Bu noktadan hareketle şu sonuca gelebilmeliyiz. Hilal medeniyetinin mensupları kendi içlerinde sağlıklı bir bloklaşmayı tesis edebilmelidirler. Dünyayı imha değil ihyayı hedef alan bir gelişme ile Hilal'in sesi uluslararası sahada güçlü çıkmalıdır. Kendi benliğine kavuşmuş ve bloğunu oluşturmuş Hilal Medeniyeti tüm dünyayı kucaklayan bir globalleşmeyi sağladığı zaman, gönüllere yerleştireceği eskimez değerlerle insanlığın fıtratına uygun evrensel bir nizam kuracaktır, tıpkı dün kurduğu gibi...

Bu sefer biraz uzunca tuttuğumuz giriş cümlelelerinin ardından dergimizin içindekilere bir göz atalım.

Çerçeve Dergisi'nin bu sayısında yukarıdaki paragraflardan da anlaşılacağı gibi "Globalleşme ve Bloklaşma"etrafında yoğunlaşan bir dosya konumuz var. Genel Başkan Erol Yarar'ın Türkiye Ekonomisinin yarı yılını konu alan basın toplantısının tam metninden sonra başlayan dosyamızda birbirinden değerli kalemlerin yorumlarını ilgi ile okuyacağınızı umuyoruz. Bu arada şimdiye kadar literatürümüze girmiş bazı temel batılı kavramlara farklı tanımlar getiren Süleyman Karagülle ile yapılan röportaj da dosya yazıları içinde yer alıyor.

Murat Yülek'in Çin'deki gelişmeyi rakamlarla anlatan yazısının ardından Lokman Gündüz'ün Finansal Yenilik Süreci Türev Ürünleri ve Türkiye konusundaki çalışması yer alıyor. Peyami Gürel, kültür sanat köşemizde Estetiği Doğru Anlama üzerine ortaya koyduğu ilginç düşünceleriyle ÇERÇEVE'mize katkıda bulunuyor.

Karadeniz Teknik Üniversitesi Araştırma görevlilerinden Adem Kalça'nın Doğu Karadeniz Bölgesi örneğinden hareketle Kural Dışı Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma konusundaki özgün araştırmasını ilginç bulacağınızı zannediyoruz.

Nüfus konusundaki Dr. Ahmet Yıldızhan ile yapılan röportajı; dergimizin Osmanlı Ulemasını konu alan tek tercüme yazısı izliyor.

Her sayıda olduğu gibi Geçmişten Günümüze açılan penceremiz hoş bir esintiyi de beraberinde getiriyor.

ÇERÇEVE'nin bu sayısında Dış Dünyadan adıyla yeni bir bölüm açmış bulunuyoruz. Lokman Gündüz kardeşimizin katkısıyla hazırlanan bu bölümün bundan sonraki sayılarımızda devam etmesini diliyoruz.

Kitap Dünyasından bölümüyle sona eren ÇERÇEVE'nin katkılarınızla daha da gelişeceğini umuyoruz.

Selam ve muhabbetlerimizle

ERHAN ERKEN

çerçeve

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ YAYIN ORGANI

MÜSİAD

YIL: 4 SAYI: 14
MAYIS - TEMMUZ 1995

MÜSİAD adına sahibi
Erol YARAR

Yazı İşleri Müdürü
Cihangir BAYRAMOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni
Erhan ERKEN

Yayın Kurulu
Peyami GÜREL, Murat İNAN,
Fahri SOLAK, Bekir ŞAHİN

Yayın Danışma Kurulu
Prof. Dr. Nazım EKREN,
Doç. DR. Mustafa AYKAÇ,

Grafik Tasarım+ Ofset Uygulama
SALİH PULCU
Elma Reklamcılık & İletişim AŞ.
0212.251 69 54-55

Dizgi
Birim

Baskı ve Cilt
Prestij Matbaacılık Ltd Şti.
0212.577 09 17 İstanbul

Bu dergi MÜSİAD Basım Yayın Tanıtım ve Katalog Komisyonu tarafından hazırlanıp basılmıştır.
Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler yazarlarına aittir, MÜSİAD'ı bağlamaz.

Merkez
Mecidiye Cd. No: 7/50
Mecidiyeköy/İstanbul
Tel: 0212. 267 40 37 - 38 Fax: 0212. 267 49 41

Ege Bölgesi
903 Sk. No: 12 İpek Pazarı/İzmir
Tel: 0232. 421 48 52

Ankara
Kumrular, Adem Yavuz Sk. No: 17
Kızılay/Ankara
Tel: 0312. 418 77 62

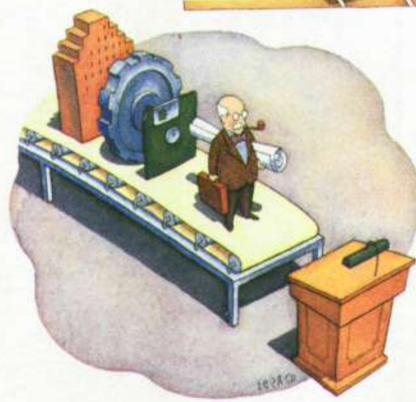
Bursa
Kırcaali Mh. Kayalı Sk. No: 52/3
Bursa
Tel: 0224. 224 46 36

Kayseri
İstasyon Cd. No:11/3
Tel: 0352. 222 59 05

Kocaeli
Vilayet Yanı Kuryapı İş Hanı
Tel: 0262. 325 99 57

Konya
Nalçacı Cd. Babür Sk. No: 28
Tel: 0332. 236 42 18

İç bölmede çağdaş değişim

Amacımız firmanızın imajına, çalışma mekanınızın estetik ve rahatlığına katkıda bulunmak...

SOCAB bölmeleri teknoloji ile estetiğin bütünleştiği 20 yıllık tecrübenin sonucudur. Geniş profil ve aksesuar çeşidi ile her türlü dekorasyon projenize dizayn esnekliği ve estetik mükemmellik sunmaktadır.

SOCAB sistemi ile 20 değişik nitelikli profil kullanılarak tüm açılı dönüşler gerçekleştirilebilir. Yumuşak köşe elemanları sayesende üçlü ve dörtlü birleşimler estetik bir biçimde detaylandırılabilir. Bu özellikleri sayesinde ofisiniz zaman içindeki ihtiyaçları doğrultusunda hiç kayıpsız yeniden düzenlenebilir.

SOCAB sistemi modüler olup dolu kısımlarda alçı panel ve sunta üzerine istenilen renk ve desenlerde duvar kağıdı ve laminat kullanılabilir. Modüllerin camlı kısımları tek camlı veya çift camlı olabilir. Çift camın arkasına mikro jaluzi konabilir, jaluzinin üst taşıyıcı profili ve kordonu gizlidir.

Kapılar sekurit cam kapı veya laminat kaplama olabilir. Kapı kanadının üstünde yatay kayıt kullanılabilir veya hiç kayıt kullanmadan kanadın devamı gibi görünen laminatlı üst başlık yerleştirilebilir.

SOCAB

mepart

Metal Partisyon Sistemleri inşaat ve Ticaret A.Ş.
Darülaceze Cad. No:31 Bilaş İş Merkezi B-3 80270 Okmeydanı-İstanbul
Tel: (0.212) 221 71 98 - 221 71 99 Faks: (0.212) 221 71 98

NÜANS 512 54 96

Türkiye Dünyanın Neresinde?

BAŞKANDAN

Bazı kavramların güncel hayata inerek taraftar bulması bir mamulün yoğun reklamın etkisiyle evlere girmesine benziyor. Belirli bir süre önce hiç konuşmadığımız şeyleri bir anda savunur veya muhalefet eder oluyoruz. Globalleşme de bu gizemli sözlerden biri. İnsanda dünya ile bütünleşme, gelişme, dünya ile birlikte olma, modern bir yaşam tarzına hemen ulaşma, karanlıklardan kurtulup aydınlığa kavuşma gibi hisler uyandırıyor. Tıpkı Cola'yı içen reklamdaki gençlerin içer içmez mutlu oldukları gibi, Cola'yı içen üzüntülerinden kurtulacak!!

Kavramlara dayalı değişimi ülkemiz yüzyıllardır deniyor. Batılılaşma, özgürlük (hürriyet), insan hakları, demokrasi, laiklik, çağı yakalamak gibi sözlerin geçmişi 200 yılı aşıyor. Belki birçoğu bundan da eski, ama ne yazık ki özünü incelemeden ve akli, ilmi, kültürel, sosyal ve hakikatlere uygunluğunu araştırmadan, sadece moda olan sözler olarak kalınca, her moda gibi yenisi gelince rafa kalkıyor. Ama yine her modada olduğu gibi belirli bir süre sonra geri geliyor.

Acaba globalleşme modası ülkemize ne getirecek? Bu modanın içinde ne var? Bilgeler "Zarfa değil, mazrufa bak" demişler. Globalleşme zarfının içinde ne var?

Bu moda söz, aslında insan hakları gibi güzel bir söz. Açılmayı, genişlemeyi, özgürlüğü, büyümeyi, dünya ile bütünleşmeyi simgeliyor. Kim ister kapalılığı, daralmayı, mahkumiyeti, küçülmeyi, dünyadan ayrılmayı? Kim şimdiye kadar bunu savunmuş? Burada önemli olan bunun nasıl gerçekleşeceği? Türkiye dünyaya nasıl açılacak? Acaba bunun ölçüsü kim? Standardı ne? Örnek ülke hangisi? Herhalde iki örnekten biri mutlak doğru, ABD, AB. Bu ülkeler örnekse, seyahat ile açılmak herhalde tek kastedilen değil. Siyasi açılma söz konusu ise, herhalde kendi değerlerini dışa taşımak manasından veya empoze etme gücünden veya bunun benzeri standartlardan bahsediyoruz. Peki, Türkiye hangi değerlerini dünyaya taşıyacak, veya empoze edecek? Aynı ülkelerle kıyaslarsak sanayileşmek ve ürünlerini bütün dünyaya satmak herhalde asgari şart.

ABD ve AB'nin finans, teknoloji, eğitilmiş insan gücü, siyasi etkinliği ve 200 yıllık sınai tecrübesi karşısında, bu rekabet ortamında nasıl büyüyeceğiz?

Özgürlük ve demokrasi noktasında, ABD ve AB'nin Bosna, Kıbrıs, Çeçenistan, Batı Trakya ve PKK karşısındaki tutumları ve çifte standartları ortada iken, globalleşmede örnek alabileceğimiz bu ülkelerin hangi özgürlük kavramını benimseyerek biz de benzer bir tutum içine gireceğiz?

Dünya ile bütünleşme! Acaba hangi dünya? Tanzanya veya Moritanya'dan veya Tibet'ten herhalde bahsedilmiyor? Bu bütünleşmede acaba ABD veya AB ile mi? Biz bu globalleşme kavramını bırakıp, önce dünyanın neresinde olduğumuza bir karar verelim. Kendi kimliğimizi ortaya açıkça koyalım. Sonra dünyaya bakıp kimle, nasıl, ne şekilde bu kavramları konuşabileceğimizi daha kolay anlayacağız. Yoksa moda gibi yarın belki kutuplaşma, o zaman hangi tarafa gidelim diye tartışıp duracağız.

Erol YARAR

Konya'nın çehresini değiştirecek yeni bir yatırım: KOMBASSAN İŞ VE ALIŞVERİŞ MERKEZİ

Konya'nın son yıllarda öne çıkardığı ve ülke çapında belirli sektörlere yaptığı yatırımlarla dikkatleri üzerine toplayan Kombassan Şirketler Topluluğu, Konya'nın çehresini değiştirecek yeni bir yatırımla adından söz ettirmeye hazırlanıyor: Kombassan İş Merkezi ve Kombassan Alışveriş Merkezi.

Kentin son yıllarda en güzide semtlerinden olan ve yakın tarihlerde vilayet binasının da yapılmaya hazırlanıldığı ve çevresinde bugün için 5 bine yakın ofis bulunan İhsaniye semtinde, geçtiğimiz aylarda 25 katlı Kombassan İş Merkezi'nin yapımına başlanmasının ardından şimdi de bu merkeze bitişik olan araziye, yeraltında olacak biçimde toplam 10 bin metrekare alanlı Kombassan Alışveriş Merkezi kurulacak.

Kombassan 5 yıl önce başladığı kağıt fabrikası yatırımının ardından hızla büyümesini sürdürerek, bugün bünyesinde 23 şirketi toplayan büyük bir gruba dönüştü. Önümüzdeki dönemlerde yeniden yapılanma programı çerçevesinde holdinge dönüşme gayretleri gösteren topluluk, 2000 yılına kadar, ülke genelinde mega projelere imza atma hazırlığı içerisinde.

Entegre kağıt fabrikaları, mermercilik, LPG gaz dolum-dağıtım, petrol istasyonları, hazır beton üretimi, çeşitli makine ekipmanları ve paralelinde sanayi şirketleri, PVC yapı ve inşaat malzeme üretimi, sinema-iletişim şirketi, inşaat şirketi, audio-video-computer şirketi, deri, marketler ve ithalat-ihracat şirketlerini bünyesinde barındıran topluluğun yatırımları, yalnızca Konya'da değil Muğla, Mersin, İstanbul, Antalya gibi kentlerde yatırım ve iştiraklerinin yanı sıra Almanya ve Kazakistan gibi ülkelerde de ortak yatırım, üretim ve ticaret şirketlerine de sahip. Önümüzdeki dönemde özelleştirmede yatay büyüme ve yeni sektörlere girmeyi de düşünen topluluk, daha önce özelleştirme kapsamında adı geçen TÜMOSAN'a talip olmuştu. TÜMOSAN'dan başka çeşitli şirketlerin ihalelerini oldukça sıkı bir şekilde izleyen Kombassan'ın yurtiçi ve yurtdışından olmak üzere on bine yakın ortağı bulunuyor.

Kombassan 1. Entegre Kağıt Fabrikası

Muğla'da inşa edilen Türkiye'nin en büyük mermer fabrikası

Yeni yatırımlar ile ilgili olarak, **DÜNYA**'ya bir açıklama yapan şirketin Yönetim Kurulu üyesi ve alışveriş merkezi koordinasyon sorumlusu Hulusi Yüksek, yeni yatırımlarından ve Kombassan'ın yapılanmasından şöyle söz etti: "Kombassan kuruluşundan bu zamana kadar yaptığı yatırımlar ve girdiği alanlarda bölgesine ve ortaklarına önemli kazançlar sağladı. Bölgenin ve yakın bir gelecekte ülkenin belli başlı gruplarından olan topluluğumuz, aldığını veren ve bölgesine hizmetlerin en güzelini kazandırmak ve bu arada ortaklarının kazançlı olmasına çalışan bir topluluktur. Öncü yatırımlarımızla bugüne kadar varolanları aşma amacıyla bulunduğumuz sektörde önemli işlevler yerine getirme prensibi ile çalıştık.

Bu bağlamda yeni iş merkezimiz ve alışveriş merkezimiz, bölgenin çehresini değiştirecek sosyo-ekonomik yapısına yeni değerler katacak bir oluşumdur. İnşaat biçiminden tutun da, pazarlama ve hizmet sunumu aşamasına kadar farklı olacağına inandığımız bu merkezleri en kısa zamanda yıl sonuna kadar yetiştirme azmindeyiz. Topluluğumuzu tanıyanlar bugüne kadar bilhassa inşaat-taahhüt alanında ne kadar hızlı davrandığımızı bu projeyi de o anlamda en yakın zamanda bitireceğimizi bilirler. Biz yönetim olarak orta vadeli hesaplarımızın içinde 2 yıl önceden bu yatırımı öngörerek bir okul olması için bir market açmış ve burada elemanlarımızı yetiştirmiş idik, şimdi buradan alacağımız elemanlarla en iyiyi en kısa zamanda yapacağız."

İnşaat projesi olarak Konya'ya yeni bir görünüm kazandırması amacıyla iş merkezini ve alışveriş merkezi değişik bir yapılanma biçiminde ortaya koyan Kombassan farklı olmayı bu kez de böyle yorumlayacak. Ova biçiminde fiziki özelliği olan Konya, ilk kez Kombassan'ın bu yatırımları ile çok katlı bina ve yeraltı binalarına sahip olacak.

İş merkezini 24 katlı, alışveriş merkezini ise yeraltında 3 katlı olarak inşa edecek şirket, alışveriş merkezinin zeminle birlikte olan üst kısmına ise kültürpark, yeşil alan, çocuk oyun bahçesi ve çevrede bulunan 5 bine yakın ofisin ihtiyaçlarını giderecek ve buralara hizmet verecek birimlerle donatıp çevreye katkıda bulunacak.

Dünya, 15 Mayıs 1995

1994'de DEVLET VE ÖZEL SEKTÖR

• DİE'nin Harcamalar Yönünden GSYİH verilerine göre, 1994 yılında **özel sektör**ün harcamalarında şu gelişmeler olmuş:

• **Özel nihai tüketim harcamaları reel olarak % 5.4 azalmış. 1990 yılında 102 milyar dolar, 1993'te 112 milyar dolar dolayında olan özel tüketim harcamaları geçen yıl 89 milyar dolara kadar düşmüş.**

• Özel tüketim harcamalarının alt gruplarındaki gelişmelere baktığımız zaman şu ilginç tabloyla karşılaşıyoruz:

1994'te Özel Tüketim Harcamalarının Gelişimi (%)

Gıda, içki	-0.8
Dayanıklı tük. malı	-29.3
Yarı dayanıklı t. malı	-12.6
Enerji, ulaştırma, haberleşme	4.2
Hizmetler	5.2
Konut sahipliği	2.8

Bu tabloda görüldüğü gibi geçen yıl özel tüketim harcamalarındaki gerileme, dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim mallarına yönelik harcamalardaki keskin düşüşten kaynaklanmış; buna karşılık gıda tüketimi yerinde saymış, enerji ulaştırma, haberleşme harcamalarında ve hizmetler sektöründe ise belirgin artışlar olmuş.

• Özel kesimdeki gayri safi sabit sermaye oluşumuna baktığımızda **makine ve teçhizata yönelik harcamalarda % 22.5 düzeyinde büyük bir düşüş, bina yatırımlarında ise % 7.6'lı bir artış görüyoruz.** Yatırımların bir göstergesi olan sabit sermaye oluşumunda özel sektörün geçen yıl kaydettiği toplam geileme ise % 9.1.

Gene DİE'nin Harcamalar yönünden GSYİH verilerini kullanarak kamu kesimimin 1994'teki gelişimine baktığımızda şöyle bir tablo çıkıyor karşımıza:

1994'de Kamu Kesimi Harcamalarının Gelişimi (%)

Nihai tük. harcamaları	- 3.5
Maaş ve ücretler	0.8
Diğer cari harcamalar	-10.0
Sabit sermaye oluşumu	-35
Makine ve teçhizat	- 63.9
- Bina inşaatı	-34.7
- Diğer inşaat	-8.2

Bu tablo bize geçen yıl kamunun personel harcamalarının yerinde saydığını, cari harcamalarda % 10'luk ciddi bir kısıntıya gidildiğini, kamu yatırımlarının ise tam anlamıyla çöktüğünü gösteriyor. **1990 yılında, yani beş yıl önce 11 milyar dolara ulaşan kamudaki toplam gayri safi sabit sermaye oluşumunun 1994'te 7 milyar dolar düzeyine indiği görülüyor.**

Özel sektör sanayii ile kamu sektörü sanayiinin 1994 yılında gösterdiği gelişmeye baktığımızda da şu ilginç tabloyla karşılaşıyoruz:

1994'te Sanayi Üretiminin Gelişimi (%)

	Devlet	Özel Sektör	Toplam
Toplam			
Sanayi	4.3	-11.5	-4.6
İmalat	2.9	-11.9	-7.4
Enerji	7.2	-4.5	6.2
Madencilik	1.3	-1.0	0.9

1994'te özel sektör sanayii çok ciddi bir daralma yaşarken devletin sanayi kuruluşları - her halde büyük zararlar etme pahasına- üretimini artırmış.

Özetle 1994 tüketim harcamalarının bazı alanlarda hızla düştüğü, bazılarında arttığı; özellikle makine-teçhizat yatırımlarının çöktüğü, özel sanayi kesiminde yaygın üretim düşüşlerinin yaşandığı, devlet sanayiinin ise üretimi artırmaya zorlandığı bir yıl olmuş.

Bu rakamlar fazla yoruma gerek bırakmıyor galiba.

Milliyet 6/4/94
Osman Ulugay

TÜRKİYE'NİN EN GÜÇLÜ BİLGİSAYARINI, DÜNYANIN EN GÜÇLÜ ADAMI TANITIYOR.

Türkiye'nin önde gelen bilgisayar firmalarından Datateknik, üretimine başladığı Exper Bilgisayar'ını tanıtmak amacıyla düzenlediği kahvaltılı bir basın toplantısına Dünya ve Olimpiyat şampiyonumuz Naim Süleymanoğlu da katıldı.

Swissotel, Lozan Salonu'nda yapılan toplantıda bir konuşma yapan Datateknik Müdürü Nazım Özdemir, Exper'in kullanıcıyı "pahalı markalı" veya "ucuz toplama" kıskacından kurtaracağını söyledi. Exper'in sektörde kaliteyi esas alan ilk yerli bilgisayar olduğunu ifade eden Nazım Özdemir, "Türkiye'de bugüne kadar, marka almayı hedefleyen ve bunun gereklerini yerine getiren bir bilgisayar üretimi yapılmadı; ancak, markalı bilgisayarlardan daha ucuz bilgisayar üretmeye çalışıldı.

Fiyat rekabetinin yoğun olduğu sektörde, daha ucuzu üretme çabalarının sonunda, ortaya değişik isimlerde pekçok yerli bilgisayar çıktı. Şu anda bilgisayar kullanıcılarına "yerli" denildiğinde ucuz, fakat kalitesiz bilgisayar anlaşılmaktadır. Hedefimiz bu anlayışı

değiştirmektedir." dedi.

Daha sonra Exper Bilgisayar reklam kampanyasını yürüten Panel Reklamcılık yetkilileri söz aldı. Ajans yetkilileri reklam filminde Naim'e yer vermelerinin Türkiye'nin en güçlü adamı imajı ve Türkiye'nin en güçlü bilgasayarı imajını özdeşleştirmek amacını taşıdığını belirttiler.

Toplantı sonunda, Datateknik yetkilileri tarafından Naim Süleymanoğlu'na bir Exper Bilgisayar hediye edildi.

1994 YILINDA DÜNYA TİCARETİNDE HIZLI BÜYÜME

% 9 ile son 20 yılın en büyük artışı gerçekleşti.

(Dünya Ticaret Teşkilatı, Basın Bildirisi, No: 8, 28 Mart 1995)

Dünya Ticareti 1994 yılında hızlı bir büyüme göstererek, son 20 yılın en yüksek artış oranı elde edilirken, bu oran 1993 yılındaki artış oranının iki katı olmuştur. Dünya üretimi de 1994'te 1993 yılına kıyasla daha hızlı bir büyüme kaydetmekle beraber, dünya ticaretindeki büyümenin oldukça gerisinde kalmıştır. Bu aradaki fark, millî ekonomilerin ticaret yoluyla bütünleşmeye devam ettiklerini yansıtmaktadır. Dünya ticaretinin, 1994 yılındakinden biraz daha düşük olsa da 1995 yılında da hızlı bir büyüme sağlayacağı tahmin edilmektedir.

1 Ocak 1995 tarihinde GATT (Gümrük Vergileri ve Ticaret Genel Anlaşması)'ın mirasını devralan Dünya Ticaret Teşkilatı (WTO)'nın "1994 yılında Dünya Ticaretindeki Trendler" başlıklı çalışmasının ana başlıkları şunlardır:

- *Dünya mal ihracatının hacmi* 1994 yılında % 9 oranında büyüdü. 1976 yılından bu yana en yüksek artış oranını temsil eden bu rakam, 1993 yılındaki artış oranının iki katı olmuştur. 1994 yılında dünya mal üretimi ise % 3,5 oranında bir büyüme kaydetmiştir.
- Dünya mal ticaretindeki bu hızlı büyüme, özellikle Batı Avrupa'daki ticarette kaydedilen hızlı artış ile Asya, Kuzey Amerika ve Latin Amerika bölgelerinde ticaretin genişlemeye devam etmesinden kaynaklanmıştır.
- *Dünya mal ihracatının değeri* ise % 12 gibi büyük bir artışla 1994 yılında ilk defa 4 trilyon (4000 milyar) doları aşmıştır.
- 1994 yılı içinde birçok birinci mallar ve hammaddelerin dolar bazında fiyatları hızlı bir artış gösterirken, ham petrol fiyatları düşmeye devam etmiş, 1988'den bu yana en düşük değere inmiştir. Sabit fiyatlarla, 1994 yılında petrol fiyatları 1973'den bu yana en düşük düzeyde gerekleşirken, 1981-82'de ulaştığı en yüksek değerin üçte biri değerinde olmuştur.
- Aralarında bilgisayarlar, bilgisayar parçaları, yarı iletkenler gibi ürünlerin bulunduğu "büro makineleri ve haberleşme ekipmanları" ticareti çok hızlı bir artış göstererek, toplam dünya mal ihracatı içindeki payını % 11'e yükseltmiştir. Bu oran, gıda, otomotiv ürünleri, kimyevi maddeler, yakıtlar gibi ürün gruplarının her birinin payını aşmaktadır.
- Batı Avrupa'daki ekonomik iyileşme bu bölgenin ticaretinde de büyük artışlar sağlamıştır. Batı Avrupa'da 1993 yılında ithalat % 10, ihracat % 7,5 azalmışken, 1994 yılında hem ithalat hem ihracatta % 11'i aşkın oranlarda artış elde edilmiştir. Batı Avrupa'daki ekonomik gelişme, Orta ve Doğu Avrupa'nın da ihracatının değer itibariyle % 20 oranında artmasına yardımcı olmuştur.
- Asya'nın mal ihracat ve ithalat değerinde kaydedilen % 15'lik artış; ithalat açısından, büyük ölçüde Japonya'nın ithalatındaki önemli artış (% 14) ile Malezya, Güney Kore ve Singapur'un ithalatındaki % 20 civarındaki atışlardan; ihracat açısından ise, Çin ve Singapur'un ihracatındaki % 30'luk artış ile, Malezya, Tayland ve Güney Kore'nin ihracatındaki önemli artışlardan kaynaklanmıştır.
- Kuzey Amerika'nın mal ithalat değeri, iç talepteki canlılık nedeniyle % 14 oranında artarken, ihracat geçen yılın artış oranının iki katı % 11 oranında yükselmiştir.
- Yedi bölge içinde Latin Amerika bölgesinin ithalatının değeri % 16,5 oranında yükselmiştir. Brezilya, Meksika, Arjantin ve Kolombiya'nın ithalatı % 20 civarında artmıştır. Buna karşın, Latin Amerika bölgesinin ihracatı da 1993 yılında % 5,5 oranında, 1994'te ise % 15 oranında yükselmiştir. Bunda Kuzey Amerika'nın ithalatındaki artışın etkisi büyük olmuştur.
- Afrika'nın ihracatı dört yıldır üst üste düşmektedir, 1994 yılında da böyle olmuştur. Bu olumsuz gelişmenin altında yatan faktörlerden birisi dünya piyasalarında ham petrol fiyatlarının düşük düzeyde seyretmesidir. Buna karşın, dünya piyasalarında hammadde-kaynaklı ürünlerin fiyatları hızla yükseldiği için en az gelişmiş Afrika ülkelerinin ihracat gelirleri artmıştır. Ortadoğu bölgesinin hem ihracatı hem de ithlatı 1994 yılında azaldı.
- Dünya hizmetler ticareti de 1994'de % 6'lık bir artışla, değer itibariyle 1.080 milyar dolara yükselmiştir. Son 10 yıl içinde hizmetlerin ticareti ortalama olarak malların ticaretinden daha yüksek oranda artarken, 1994 yılında tersi bir gelişme olmuş, hizmetlerin ticareti mal ticaretinin ancak yarısı oranında bir artış göstermiştir.

Dolar ve Mark fiyatları enflasyonun ne kadar önünde? Ne kadar gerisinde?

	Ocak-Mart		Son 12 Ay	
	Cari artış	Reel artış	Cari artış	Reel artış
DÖVİZ				
ABD Doları	7.9	-8.2	88.5	-17.2
Alman Markı	21.1	3.1	129.1	0.6
İngiliz Sterlini	11.5	-5.1	106.0	-9.5
İsviçre Frangı	24.2	5.7	135.7	3.5
Fransız Frangı	19.1	1.4	123.5	-1.8
Hollanda Florini	21.2	3.1	130.2	1.1
Japon Yeni	22.7	4.4	121.7	-2.6
ALTIN (Külçe)	9.7	-6.6	70.6	-25.1
IMKB ENDEKSİ	46.2	24.4	182.8	24.2
HAZİNE BONOSU				
Üç ay	26.5	7.7	147.3	8.6
Altı ay	26.7	7.8	129.4	0.7

1) Döviz fiyatları Merkez Bankası döviz alış kuru ile verildi.
2) Cari artışlardan enflasyonun etkisini temizlemek ve reel artış oranını bulmak için Toptan Eşya Fiyatları Endeksi kullanıldı. 1995 Ocak-Mart ayları artış oranı yüzde 17.5 ve son 12 aylık artış oranı yüzde 127.7 olarak hesaplandı.

Sabah 21/4/96

DÜNYA TİCARET İSTATİSTİKLERİ (1994 YILI)

Tablo 1

Dünya Mal ve Ticari Hizmetler ihracatı, 1992-1994

	Değer (milyar dolar)			**Yıllık değişme** (%)		
	1992	**1993**	**1994**	**1992**	**1993**	**1994**
Mal ticareti	3655	3626	4060	6,3	-0,8	12
Ticarî hizmetler ticareti	1017	1020	1080	12,0	0,5	6

Kaynak: World Trade Organization, Press Release, No: 8, 28 March 1995

Tablo 2

Bölgeler itibariyle dünya mal ticaretinde hacim artışı (%)

İhracat				**İthalat**		
1992	**1993**	**1994**		**1992**	**1993**	**1994**
4,5	4,0	9,0	DÜNYA	5,0	4,0	9,5
7,0	4,5	9,5	Kuzey Amerika	7,5	9,5	12,5
8,0	9,0	10,5	Latin Amerika	17,5	11,5	13,5
3,0	1,5	9,0	Batı Avrupa	3,0	-1,5	8,0
3,0	1,5	9,0	Avrupa Birliği (12)	3,5	-2,0	8,0
4,5	4,0	9,5	EFTA	0,5	-0,5	11,5
-3,5	3,0	11,5	Orta ve Doğu Avrupa ve eski SSCB	-5,5	4,5	10,0
5,5	5,5	10,0	Asya	7,0	10,5	13,5
1,5	-1,5	2,0	Japonya	-0,5	4,0	13,5
7,5	10,5	15,0	Altı Doğu Asya Kaplanları (a)	8,0	12,0	15,0

(a) Tayvan, Hong Kong, Güney Kore, Malezya, Singapur ve Tayland.

Kaynak: World Trade Organization, Press Release, No: 8, 28 March 1995

HARCAMALAR YÖNTEMİYLE GAYRİSAFİ YURTİÇİ HASILA 1994
(Cari fiyatlarla)

	Trilyon TL.
Özel nihai tüketim harcamaları	**2.604**
- Gıda, içki	1.022
- Dayanıklı tüketim malları	253
- Yarı dayanıklı, dayanıksız tük. mal.	403
- Enerji, ulaştırma, haberleşme	488
- Hizmetler	297
- Konut sahipliği	139
Devletin nihai tüketim harcamaları	**450**
- Maaş, ücret	344
- Diğer cari	106
Gayri safi sabit sermaye oluşumu	**946**
- Kamu sektörü	200
- Makine, teçhizatı	400
- Bina inşaatı	39
- Bina dışı inşaat	127
- Özel sektör	738
- Makine, teçhizat	317
- Bina inşaatı	420
Stok değişmeleri	**-121**
Mal ve hizmet ihracatı	826
Mal ve hizmet ithalatı (-)	788
Gayri safi yurtiçi hasıla	3.918
İstatistiki hata	-34
Gayri safi yurtiçi hasıla (★)	3.883

(★) Üretim yoluyla GSYİH

Yukarıdaki tablodaki rakamları değerlendirmeden, harcama kalemlerini grup olarak incelemekte yarar var.

- 1994 yılındaki üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerine 100 diyelim. Stoklardan eritilen malların değeri olan 2'yi de bu rakama ekleyelim. Oldu 102.
- Bu 102'nin 78'ini tüketmişiz.
- 24'ü gönüllü veya zorunlu tasarruf yoluyla, sermayeye dönüşmüş, yatırıma gitmiş. Bu kaba tespitten sonra, 1994 yılı cari fiyatlarıyla her harcama kalemine ne kadar para gittiğine bakabiliriz:
- Ürettiğimiz mal ve hizmetlerin yüzde 26.3'ünü gıda, içki, tütün olarak mideye indirmişiz. Harcanan para 1.022 trilyon lira.
- Dayanıklı tüketim mallarına 253 trilyon lira, yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarına 403 trilyon lira harcanmış.
- Devlet çok para harcıyor diye üzülüyoruz ama, devletin toplam tüketim harcamaları 450 trilyon lira. Açık anlatımıyla, halkın yarı dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarına harcadığı para kadar bir şey.
- Halkın dayanıklı tüketim mallarına bir yılda harcadığı para kadar parayı, özel sektör makine ve teçhizat alımına ancak harcıyor... Bu da özel sektör imalat sanayii yatırımlarının cüceliğini ortaya koyuyor.

Tevfik GÜNGÖR
Dünya 10.4.'95

MÜSİAD'dan 1995 yarıyıl ekonomik değerlendirmesi

MÜSİAD Başkanı Erol Yarar, 1 Haziran tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek MÜSİAD'ın 1995 yarıyıl ekonomik değerlendirmesini kamuoyuna açıkladı. Yarar'ın kamuoyuna sunduğu değerlendirmeyi aşağıda aynen yayınlıyoruz:

"5 Nisan 1994 kararlarının üzerinden 1 yılı aşan bir süre geçmesine rağmen, ülke ekonomisindeki yapısal sorunlar çözümlenmemiş olup, aksine daha da ağırlaşmaktadır. 1994 KRİZİ ÖNCESİ HATALAR TEKRARLANMAKTADIR. EKONOMİK İSTİKRAR PROGRAMININ YERİNİ SİYASİ OPORTUNİZM ALMIŞTIR. 5 Nisan kararlarının alınmasına uzanan süreçte yaşanan ve kamunun aşırı harcamalarından kaynaklanan bütçe açıkları ve aşırı borçlanma yoluyla tüketimin körüklenmesi şeklindeki mali disiplinsizlik, para ve döviz piyasalarındaki dalgalanmaların oluşturduğu döviz-faiz ikilemi, sıcak para girişini teşvik ve TL.'nin bir miktar aşırı değerlenmesi nedeniyle ihracat artışını yavaşlatıp, ithalatı canlandıran döviz kuru politikasında ısrar edilmesi gibi olumsuz trendler yeniden görülmeye başlanmıştır. Ekonomi, 5 Nisan 1994 öncesindeki olumsuz sinyalleri vermektedir.

5 Nisan kararlarının başarılı olamayıp, ülkemizdeki yatırımsızlık, ekonomideki durgunluk, yüksek enflasyon, kamu açıklarının ve kamu borçlanmasının artması gibi temel problemlerin çözülememesinin arkasındaki gerçek, istikrar programı adıyla anılan 5 Nisan kararlarının, gerçekte dar bir bakış açısıyla küçülerek istikrar sağlama ve para piyasasında faiz oranı silahını rantiye kesimini memnun eden bir tarzda kullanıp, mali piyasalardaki dagalanmaları önleme amacıyla alınmasında yatmaktadır.

5 Nisan kararlarının uygulanması için ödenen bedel; ekonominin % 6 oranında küçülmesi, 1994 yılı içinde % 155'e, Mayıs 1995 itibariyle % 94,3'e ulaşan enflasyon, 600 binin üzerinde yeni işsiz ve binlerce firmanın kepenk kapatması şeklinde olmuştur.

Bugünkü durumda, ihracattaki ve döviz rezervlerindeki artış gibi sevindirici göstergeler dışında, başlıca olumsuz göstergeler; yüksek enflasyon-borçlanma-faiz kısır döngüsünün giderek güçlenmesi; bütçe hedeflerinin delinerek faiz ödeme bütçesi haline dönüşmesi; borçlanma politikasında kısa vade-yüksek faize dönülmek zorunda kalınması; dış ticarette satınalma gücü paritesine göre TL.'nin döviz kurunun % 10 oranında aşırı değerlenmiş hale gelmesi şeklindeki yanlış uygulama neticesinde sıcak para girişlerinin artması, ihracat artışında momentumun zayıflaması, yıl başlangıcından bu yana ithalattaki hızlı artış; yatırımlarda, kapasite kullanımında ve ekonomik büyümede devam eden durgunluk şeklinde sayılabilir.

Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne girmeyi hedefleyen hükümet, 10 ile 15 yıl gibi vadeli uygun kredilerle çalışan Avrupa sanayii karşısında kısa vadeli ve yüksek faizli kredilerle çalışmak zorunda olan Türk sanayiine, rekabet gücünü arttırmak için hangi alternatif kaynakları sunacağını hala açıklamadı.

TÜRK EKONOMİSİNDE SON AYLARDA BELİRGİN TRENDLER ŞÖYLE ÖZETLENEBİLİR

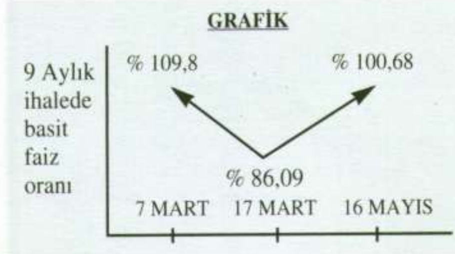
1- Ekonomi "Yüksek Enflasyon-Borç-Faiz" kıskacında.

a) Enflasyon, 5 Nisan 1994 kararları sonrasında reel ekonominin büyük bir durgunluğa girmesine rağmen 1994 yılı sonunda % 155'lik rekor bir düzeye yükseldi. 1994'ün Nisan ayı içindeki yüksek aylık oran, Nisan 1995'de endeksten çıkarıldıktan sonra bile enflasyon % 94,3 gibi yüksek bir düzeydedir. Enflasyonun 1995 yılı sonunda % 80'den aşağı olmayacağının erken seçim sözkonusu olduğu takdirde % 100'ü aşacağını tahmin ediyoruz.

b) İç borç stoku hızlı bir genişleme göstererek 31 Mart 1995 itibariyle 949 Trilyon TL.'ye ulaşmıştır. Nisan ayı ortalarında yıllık bileşik esasta % 94'e kadar gerileyen iç borçlanma faizleri, Mayıs ortalarınca tekrar yükselme eğilimine girerek % 112'lere ulaşmıştır.

1995'in ilk 3-4 aylık döneminde; gerek iç borçların konsolide edilebileceği söylentileri, gerek yatırımların düşmesinden dolayı kredi taleplerinin çok düşük olması, gerekse ikinci piyasadaki kârlılık, faiz oranlarının düşüşüne pa-

ralel olarak, iç borçlanmada vade yapısının 3 aydan 1 yıla uzatılabilmesine imkan sağlamıştı. Ancak bu geçici bir süreçti. Enflasyonun aylık bazda hala çok yüksek düzeylerde seyrettiği, döviz kurlarında uzun süredir devam eden hareketsizliğin yarattığı spekülatif beklentiler ve genelde ekonominin orta vadedeki seyri ile ilgili belirsizlikler, piyasanın daha düşük faiz oranlarını kabul etmemesine yol açtı. Birincil piyasada faiz oranlarının gerileme eğilimi yavaşladı ve Mayıs ayından itibaren tekrar artmaya başladı. Birincil piyasa da kârlılığını yitirdi. Hazine bu ortamda daha uzun vadeyi (18 ay) denedi, fakat rağbet görmedi; 9 aylık borçlanmaya da daha yüksek faiz ödemek zorunda kaldı.

Nisan ayında yapılan 9 aylık ihalede % 86 (basit faiz)'ya gerilerken faiz oranları Mayıs ayında % 101'e yükseldi.

Halen Hazine'nin ödediği bileşik faiz, 1995 yılı için hedeflenen % 71'lik enflasyon oranının çok üzerinde ve bu enflasyon oranına göre % 24 gibi çok yüksek bir reel faize tekabül ediyor.

c) Ocak-Mart 1995 döneminde iç ve dış borç faiz ödemeleri, bütçenin en hızlı büyüyen gider kalemi oldu. İlk üç ayda 129,3 trilyon TL.'lik faiz ödemesi yapıldı. (Aynı dönemde yapılan 93,4 trilyon TL. tutarındaki personel harcamalarından daha fazla). Buna göre, ilk üç ay itibariyle iç ve dış borç faiz ödemeleri toplam bütçe giderlerinin % 41,8'ini, toplam vergilerin % 67,2'sini ve toplam bütçe gelirlerinin de % 50,6'sını yutmuştur.

Yılın ilk üç ayına ilişkin bütçe uygulama sonuçları, başlangıçta faiz ödemeleri için ayrılan 388 trilyon TL.'nin faiz ödemeleri için kesinlikle yetmeyeceğini gösteriyor. (Bütçe hedeflerinde yapılan revizyonda bu ödemelerin 635 trilyon TL.'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir.) Tablo 1.

MÜSİAD'ın geçen yıl yayınladığı "Devletin Borç Krizi ve İflas 1999" raporunda yer alan tahminler, o zaman bazı çevreler tarafından felaket tellallığı şeklinde yorumlanmıştı. 1995'in ilk üç ayına ilişkin gerçekleşmeler, MÜSİAD'ın tahminlerinin bile oldukça iyimser kaldığını, iç borç oranlarındaki kötüleşmenin beklenenden de kötü seyrettiğine işaret etmektedir. MÜSİAD olarak, 1995 yılı sonunda iç borç stokunun 1,3 trilyon TL'ye ulaşacağını tahmin ediyoruz. Tablo 2.

2- Bütçe hedefleri daha şimdiden delindi.

Bütçe harcamalarında yapılan revizyon ile bütçe açığı hedefi, 198 trilyon TL'den 219 trilyon TL'ye yükseltildi. Buna paralel olarak borçlanma programında da değişiklik yapılarak, ağırlık yeniden kısa vadeli bono finansmanına verildi. Tablo 3.

Borçlanma hedefinin değiştirilmesine paralel olarak faiz ödeneği de arttırıldı; bu ödenek 388 trilyon TL'den 635,2 trilyon TL'ye yükseltildi. Yılın tümünde yapılacak faiz ödemelerinin bütçe harcamaları içindeki payı, % 29'dan % 39'a yükseltildi. 1995 ortalama ABD doları kur hedefi de 42.800 TL'den 46.432 TL'ye yükseltildi.

Yılın ilk üç ayında toplanan dolaylı vergiler,

Tablo 1

FAİZ ÖDEMELERİ VE BÜTÇE GELİRLERİ DENGESİ

	Ocak-Mart 1995 Gerçekleşme	MÜSİAD'ın 1995 yılı ortalama tahmini
Faiz Ödemeleri/Toplam Bütçe Giderleri	% 41,8 (% 39 Revize Tahmin)	% 35
Faiz Ödemeleri/Vergi Gelirleri	% 67,2	% 58
Faiz Ödemeleri/Toplam Bütçe Gelirleri	% 50,6	% 45

Kaynak: MÜSİAD, "Devletin borç krizi ve iflas 1999 raporu" Ekim 1994
MÜSİAD, "Türkiye ekonomisi 1995" raporu, Ocak 1995

Tablo 2

BORÇ FAİZİ TAHMİNLERİ (Trilyon TL)

	FAİZ ÖDEMELERİ	TOPLAM KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ	TOPLAM VERGİ GELİRLERİ	FAİZ ÖDEMELERİ TOPLAM BÜTÇE GELİRLERİ (%)	FAİZ ÖDEMELERİ TOPLAM VERGİ GELİRLERİ (%)
1994	275	725	600	36,0	45,0
1995	525	1.200	900	45,0	58,0
1996	1.000	1.750	1.300	57,0	76,0
1997	1,900	2.750	2.100	69,0	90,0
1998	3.700	4.500	3.400	82,0	108,0
1999	7.000	7.200	5.400	92,0	133,0
2000	13.000	12.400	9.300	105,0	139,0

Kaynak: MÜSİAD, "Devletin Borç Krizi ve İflas 1999" Raporu

Tablo 3

YENİ BORÇLANMALAR (Milyar TL)

	1995 Programı	1995 REVİZYON YENİ BORÇLANMA (Milyar TL)
Dış Borçlanma	141.272	177.300
İç Borçlanma	304.331	328.500
Tahvil	234.833	174.000
Bono	25.848	105.000
Kısa Vadeli MB avansı	43.000	49.500

114,3 trilyon TL düzeyinde olup, bu miktar toplam bütçe vergi gelirlerinin % 60'ı düzeyinde. Dolaylı vergilerin toplam bütçe gelirleri içindeki payının 1995'in kalan kısmında daha da artması bekleniyor. Dolaylı vergi payındaki artış vergi adaletsizliğini arttıran bir gelişmedir.

3- Merkez Bankası para politikasının Hazine'ye bağımlılığı arttı.

Hazine, son zamanlarda faiz düşürmek amacıyla, borçlanma ihtiyacının bir kısmını giderek artan oranda Merkez Bankası kaynaklarından karşılamaya başladı. Bu, likidite artışına yol açtı. Merkez Bankası ise bu likidite fazlasını yüksek faizli açık piyasa işlemleri ile (Açık Piyasa Satışları) çekmeye çalışıyor. Bu durum 1994 Ocak krizi öncesi sinyalleri hatırlatmaktadır.

4- Dış ticaret olumsuz sinyaller veriyor.

Dış ticaret açığının beklenenden daha hızlı bir bozulma içinde olduğu gözlenmektedir. Bunda yüksek faizlerin yol açtığı sıcak para politikasının getirdiği dış ticaret açıklarını finanse etmenin rahatlığı yanında, Türk Lirası'nın yeniden aşırı değerlenmiş duruma getirilmesi yanlışlığı da etken olmaktadır. Satınalma gücü paritesine göre TL'nin döviz kuru en az % 10 aşırı değerlenmiş durumdadır.

Unutmamak gerekir ki, sıcak para girişini teşvik ve TL'nin kur ayarlamasının yapılmaması politikası devam ederse, tıpkı 5 Nisan 1994 kararları öncesindeki gibi dış ticaret açığı sürdürülemez boyutlara ulaşır ve o zaman mali piyasalarda yeni bir kriz kaçınılmaz hale gelir.

DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyon $)

1994		1995	
EYLÜL	-200	OCAK	-548
EKİM	-389	ŞUBAT	-732
KASIM	-590	MART	-816
ARALIK	-400		

MÜSİAD'IN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye'nin ihtiyacını duyduğu çözüm; yatırımları ve sanayileşmeyi ciddi teşvik politikalarıyla yeniden canlandırmak ve bu temelde ihracatı teşvik edip, ithalatı asgariye indirecek bir ekonomik yapılanmanın oluşturulmasıdır. Aksi takdirde, 1980'den beri IMF'nin kontrolündeki politikalarla yönetilen ekonomimiz bugün içine düştüğü yüksek enflasyon-borçlanma-faiz kısırdöngüsünden kurtulamaz.

Türk ekonomisinde enflasyonla mücadele, sadece talep yönetimi politikaları (sıkı para politikası, kamu açıklarının azaltılması vb) ile değil, aynı zamanda toplam arzı arttırıcı politikalarla mümkündür. Türk ekonomisinde (1994 yılında olduğu gibi) "küçülerek istikrar sağlama" yaklaşımları yerine "yatırım ve ihracata dayalı, makul büyüme süreci içinde tedricen sağlanan fiyat istikrarı" yaklaşımı tercih edilmelidir.

İhracata dayalı büyümenin sağlanması için rekabet gücü yüksek sektörlerde ilave kapasite, tevzi ve modernizasyon yatırımlarına ağırlık verilmesini temin edici ciddi teşvik politikaları uygulanmalıdır.

İthal girdili yatırımlar için enflasyon oranının (TEFE) üzerindeki kur artışlarına "kur garantisi" imkanı sağlanmalıdır.

Yatırım ve istihdam artışı belirli kıstaslar dahilinde vergi indirimleri yoluyla mutlaka ödüllendirilmelidir.

Ülkemizde, giderek bozulan iş barışı mutlaka sağlanmalı, bu çerçevede bir kıdem tazminatı fonu oluşturulmalıdır. Böylece işveren bu Fon'a işçilerin primlerini her yıl yatırarak dönem sonunda ağır bir yükle karşılaşmayacak, işçiler kıdem tazminatı artmasın diye işten çıkarılma tehlikesinden kurtulacak, ayrıca bu Fon'da biriken kaynaklar belirli şartlar çerçevesinde ve garantili uzun vadeli yatırım kredileri şeklinde ülke ekonomisinin istifadesine sunulabilecek.

Türk ekonomisindeki en temel sorunlardan birisi, iç borçlardaki hızlı artıştır. İç borçlanma Anayasa ile sınırlandırılmalıdır. Mevcut borçlar, kısmi moneterizasyon yoluyla eritilmeli, ancak bu operasyon, 1994 Ocak ayındaki gibi tek başına bir araç şeklinde değil, komple bir plan dahilinde gerçekleştirilmelidir.

Döviz kurları, yüksek faiz ve döviz piyasasına müdahale gibi yöntemlerle suni olarak baskı altında tutulmamalı, satın alma gücü paritesine paralel olarak serbest piyasa şartları içinde oluşmasına müsaade edilmelidir.

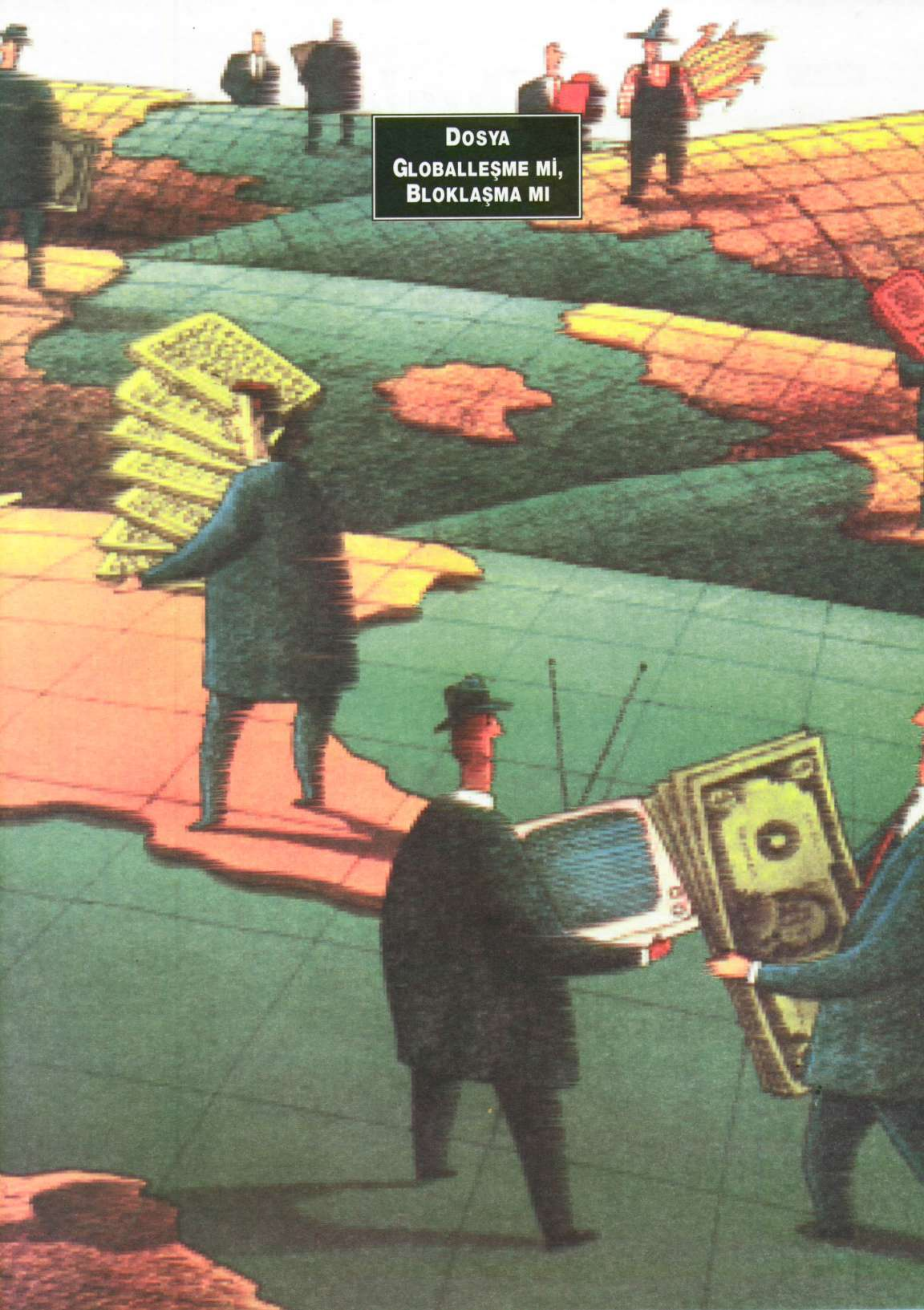
İhracat artışı (hem mutlak rakam, hem de cironun belirli bir yüzdesi olarak) vergi indirimi, finansman ve sigorta prim yükünün hafifletilmesi şeklindeki desteklerle özendirilmelidir.

İhracatçılara Eximbank aracılığıyla kullandırılan krediler "alternatifli teşvik" esasına bağlanmalı, bu kredileri kullanmayanlara "Kaynak Kullanımı Destekleme Primi" tarzında bir imkan sağlanmalıdır.

Ülkemizde vergiler, büyük ölçüde sanayici ve ücretlilerden alınmaktadır. Bu stratejik bir yanlıştır. Üretimin teşvik edilmesi ve kayıt-dışı ekonominin kontrol altına alınması için, sanayici-üretici üzerindeki vergi yükünü hafifletecek şekilde vergi reformuna gidilmeli ve vergi istisnaları kaldırılmalıdır. Bu çerçevede, KDV oranları % 5'ler seviyesine indirilmeli; % 15-29 civarındaki vergi dilimleri ile ücretli kesim ve sanayicilerin üzerindeki vergi yükü hafifletilmeli; faiz gelirleri ve spekülatif rantlar vergilendirilmelidir.

Özelleştirme çalışmaları mutlaka hızlandırılmalı, son haftalardaki kararsız ve belirsiz uygulamalar tekrarlanmamalıdır. Şeffaflık, tekele yol açmama ve kara paraya karşı dikkatli olma hususları mutlaka gözetilmelidir.

AB ile imzalanan gümrük birliği kararı yeniden gözden geçirilmeli, özellikle Türkiye'nin üstlendiği ağır yükümlülükler, üçüncü ülkelerle ilişkilerimizin Brüksel'in ipoteği altına alınması gibi hükümler gözönünde tutularak, AB ile ilişkilerimiz tercihli ticaret temelinde sürdürülmelidir.

DOSYA
GLOBALLEŞME Mİ, BLOKLAŞMA MI

Uluslararası sistemdeki dönüşümler ve bloklaşma çabaları

Doç. Dr. Ahmet DAVUTOĞLU*

* Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi Öğretim Görevlisi

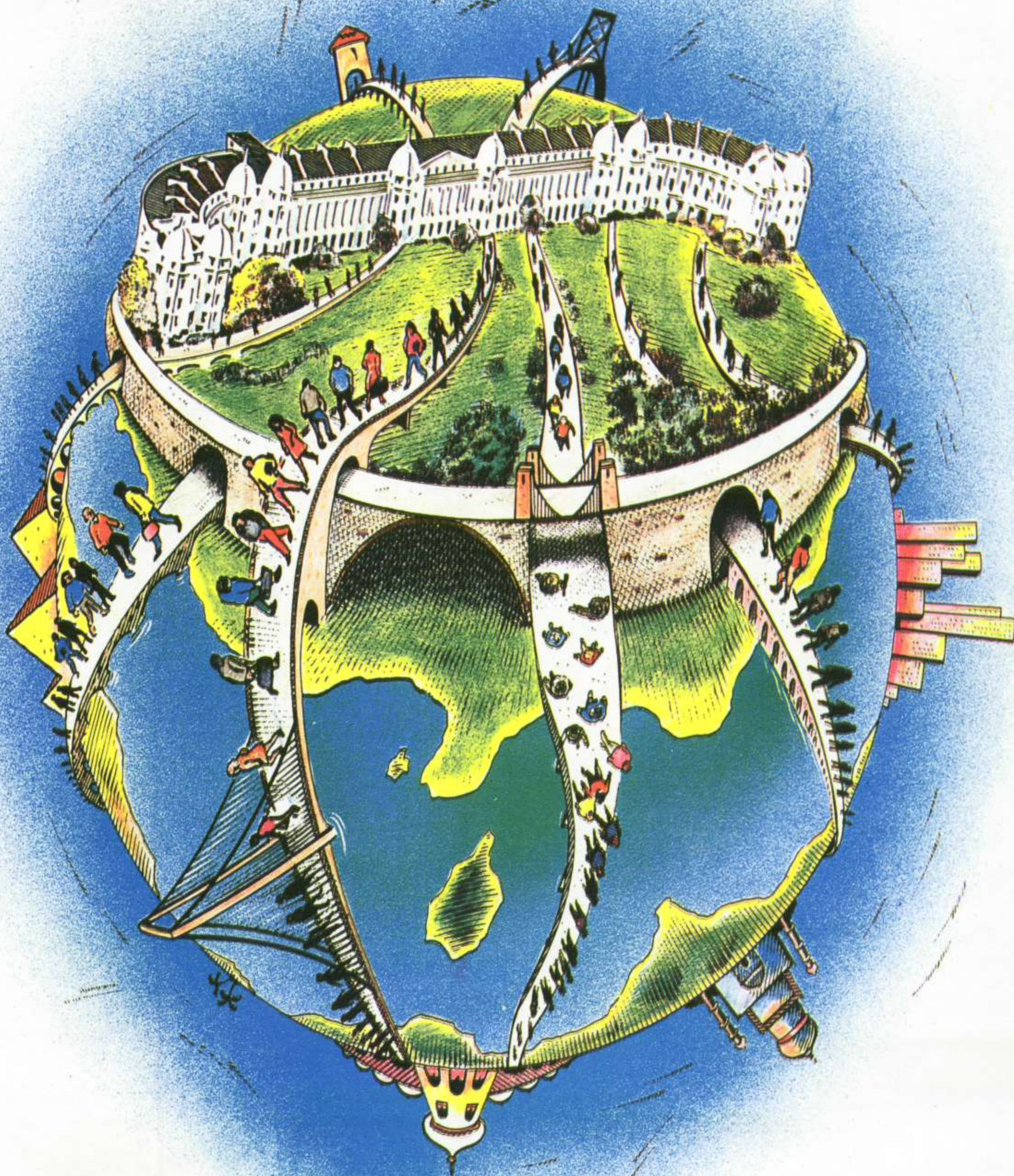
Modern dönemde uluslararası sistemin en önemli unsurlarından birisi,sistem içinde ortaya çıkan güç merkezlerini ve dengelerini yansıtan bloklardır. Bloklar bir taraftan sistemin özelliklerini yansıtan yapıtaşları, diğer taraftan sistemin güç odakları olan devletlerin önemli stratejik ve taktik araçları olagelmişlerdir. Daha önce konjonktürel siyasi ve askeri kaygılarla ortaya çıkan ittifaklar sanayi devrimi ve sömürgecilik dönemleri ile birlikte uzun dönemli stratejik-temelli bloklaşmalar haline dönüşmüştür. Kısa dönemli ittifaklardan bloklaşmalara geçişte temelde global hakimiyet stratejilerinin de üzerinde geliştiği üç önemli faktör rol oynamıştır: Sanayi devrimi ile birlikte hammadde pazar dengesi içinde kaçınılmaz bir şekilde küreselleşen uluslararası ekonomi-politik rekabet, siyasi-askeri-ekonomik etki alanlarını yeniden sistemleştiren jeopolitik ve ekonomik etki alanları ile siyasi-askeri yapılanmaları bütünleştiren ideolojilerin öngördüğü siyasi/ekonomik sistem farklılıkları. Bu açıdan ele alındığında bloklaşmaların kaynağını ve meşruiyyetini temellendiren ekonomi-politik, jeopolitik ve ideolojik olguların 19. yüzyılda global hakimiyet stratejilerinin sistemleştiği bir dönemde ortaya çıkması bir tesadüf değildir.

19. yüzyıl, gerek ekonomik, gerek siyasi, gerekse askeri anlamda sömürge bloklarının hakim olduğu bir yüzyıldır. Daha önce ekonomik açıdan kendi bölgeleri ile bütünleşmiş ülkeler sömürgeleşme ile birlikte bir sömürge imparatorluğunun çevre parçası haline getirildi. Bunun en tipik misali, sömürge dönemi öncesi Güney Asya ve Hint okyanusu bölgesinin en zengin ülkesi iken İngiliz istilasından sonra bir sömürge blokunun çevre unsuru olarak gittikçe fakirleşen ve günümüzde de bu sömürge geçmişinin izlerini taşıyan Bengal'dir. İngilizler Bengal'i bağımsız bir bölgesel ekonomik alan olmaktan çıkararak, bir sömürge blokunun çevre unsuru haline getirmek için acımasız yöntemler uygulamışlardır. Mesela, klasik üretim araçlarının etkin olduğu bölgelerde, klasik üretim kalıplarını radikal bir şekilde yıkmak ve İngiliz ekonomisine bağımlılığı pekiştirmek için bir neslin parmakları tamamen kesilmiştir.

Bu durum, yeni bir ekonomik ilişkiler ağı ortaya çıkaran sanayi devrimi ile uluslararası bir sistem haline dönüşen sömürgecilik arasındaki tamamlayıcılık ilişkisinin tabii bir sonucudur. Böylece, Avrupa dışındaki dünya sömürge bloklarının parçası haline gelerek kendi özgün ve bölgesel niteliklerini kaybetmişlerdir. Bu süreç içinde klasik dönemin bölgesel merkezleri önemlerini kaybederken, Güney Afrika, Hong Kong, Singapur gibi bölgeler sömürge bloklarının aktarım merkezleri olarak değer kazanmışlardır. Sömürge imparatorlukları finans alanında da kendi bloklarını oluşturmuşlardır. II. Dünya Savaşı'na kadar süren Sterlin ve Frank blokları ekonomi-politik bloklaşmanın finans boyutunu ortaya koymaktadır.

Sömürge ekonomi-politiğinin ortaya çıkardığı bu bloklaşma aynı zamanda I. Dünya Savaşı'nın da temel sebebidir. Sömürgeci sürece geç dönemde katılan ve uluslararası hakimiyet yarışının dışında kalan Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya arasında oluşan Üçlü İttifak ile sömürge bloklarını korumaya çalışan İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki Üçlü İtilaf bloklaşmasının ortaya çıkardığı kutuplaşma, I. Dünya Savaşı'nın temel sebebi olmuştur.

I. Dünya Savaşı'nda Üçlü İtilafın sağladığı başarı, ekonomi-politik nitelikli sömürge bloklarının II. Dünya Savaşı'na kadar sürmesini sağlamıştır. İki Dünya savaşı arasındaki dönem, ekonomi-politik merkezli bloklaşmaların ideolojik ve jeopolitik renk kazandığı bir dönem olmuştur. Savaş öncesinde ünlü jeopolitikçi Haushoffer'in tavsiyesi ile Hitler'in gündeme getirdiği Transkontinental Blok İtalya ve Japonya ile ideolojik, SSCB ile jeopolitik nitelikli bir bloklaşmayı öngörüyordu. Bu bloklaşma deniz ağırlıklı İngiliz-Fransız sömürge bloklarına karşı Avrasya merkezli bir meydan okuma niteliğini taşıyordu. 1941 yılının Haziran ayında Almanların SSCB'ne, Aralık ayında da Japonların

ABD'ne saldırması ile birlikte bu bloklaşmanın da savaşın da kaderi değişmiş oldu. Almanların SSCB 'ne saldırısı SSCB'ni deniz nitelikli sömürge blokuna iterek Transkontinental Avrasya Blokunu parçalamış, ABD'nin savaşa girişi de yeni ağırlık merkezinin yönünü değiştirmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu bloklaşma, farklı ekonomi-politik ve jeopolitik gerçekliklerin askeri ve stratejik parametreler çerçevesinde kurumsallaşması sonucu ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'nda büyük ölçüde tahrip olmasından sonra bu blokların ağırlık merkezlerini batıda Atlantiğe doğuda ise Avrasya steplerine kaydırmıştır. Savaş öncesinde ortaya çıkan deniz-merkezli sömürge blokları (İngiltere/Fransa) ile kara merkezli kıta blokları (Almanya/Avusturya) arasındaki çelişki deniz-merkezli dünya sisteminin hamisi (ABD) ile step merkezli dünya-sisteminin denge unsuru (SSCB) arasındaki çelişkiye dönüşmüştür. Bu jeopolitik ve jeoekonomik kutuplaşma farklı ekonomik-politik sistemler halinde kurumsallaşmışlardır. Böylece sömürgeci bloklaşmayı küresel bir dünya sistemine dönüştür-

meye çalışan Atlantik ekseninin kapitalist ekonomipolitiği ile Avrasya step ekseninin sosyalist ekonomi-politiği arasında jeopolitik ve jeoekonomik temelli, ideolojik bir bloklaşma ortaya çıkmıştır.

Bu iki yeni kutup, jeopolitik sürekliliğe rağmen bloklaşmanın meşruiyyeti açısından farklı yöntemler benimsemişlerdi. Deniz-merkezli sömürgeci bloklaşmanın mirasını devralan ve dünya-sisteminin merkezini Atlantiğe çeken ABD, sömürgeci yapılanmanın ekonomik ve siyasi bloklaşmasının yerine dünya-sistemini uluslararası örgütlerin sağladığı meşruiyyet aracılığıyla küresel bir kontrol mekanizması kurma yolunu tercih etti. Bu açıdan Atlantik eksenli dünya sisteminin kontrol mekanizması siyasi açıdan BM, ticari açıdan GATT, finans açısından IMF, ekonomik kalkınma açısından Dünya Bankası aracılığıyla sağlanmış oldu. ABD, kendi stratejik ve ekonomi-politik hakimiyetini oluşturmanın yolunun 19. yüzyıl sömürgeci yapılanmasının dağıtılarak daha global bir çerçevede yeni bir merkez-çevre ilişkisinin oluşturulmasından geçtiğini farkederek İngiliz ve Fransız sömürge bloklarının dağıtılmasına destek verdi. Ortaya çıkan devletçikler, BM'in oligarşik yapılanması içinde Güvenlik Konseyi'nin denetim şemsiyesi altına alındı. Sömürge döneminin ticaret bloklarının yerini daha küresel bir anlayış içinde GATT sistemi alırken, para blokları dağıtılarak IMF aracılığıyla Dolar dünyasisteminin yeni para birimi halini aldı. Dünya Bankası ise ekonomik kalkınma retoriği çerçevesinde bu yeni merkezin üretim ve tüketim kalıplarının yaygınlaştırılması misyonunu üstlendi.

Atlantik ekseninin denge unsuru olan step jeopolitiği ve sosyalist ekonomi-politiği üzerine kurulu SSCB, Doğu blokunun yaygınlaştırılmasını iki ana parametre üzerine oturttu: Sömürge devrimlerinin psikolojisini dokuyan anti-Batı atmosfer ve alternatif ekonomik kalkınma modeli. Bu iki unsurun ivme kazandığı ellili ve altmışlı yıllarda bloklaşma yönelişini artıran SSCB, yetmişli yıllardan sonra dünya-sisteminin kazandığı yeni ekonomi-politik vecheye intibak edememesi ve stratejik öncelikler konusunda yaptığı hatalar sonucu gittikçe güç kaybetmeye başladı.

ABD ve SSCB, bu bloklaşmanın ekonomi-politik ve jeopolitik altyapısını özellikle nükleer alandaki askeri teknolojik rekabet ile örten bir yol izlediler. Askeri teknoloji konusunda bu iki ülkenin ortaya koyduğu rekabet ve üstünlük güvenlik şemsiyesi ihtiyacı içindeki diğer ülkeleri bu iki merkeze doğru yönelmek zorunda bıraktı.

Aynı dönemde bu iki kutuplu blok yapılanmasında, gittikçe çevreselleştiğini hisseden Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkeleri yeni arayışlar içine girdi. Ellili yıllardan itibaren ortaya çıkan birçok bölgesel bloklaşma denemeleri bu tepkinin sonucudur. Özellikle tarih boyunca bütün dünyayı kendi merkezi etrafında görmeye şartlanmış olan Avrupa bu yeni blok yapılanmasını hazmedemedi. İlk defa Viyana kuşatmasında ortak tehlike karşısında tam bir Avrupalılık şuuru ile davranan Avrupalı büyük devletler, II. Dünya Savaşı sonrasındaki çevreselleşmeye tepki olarak ortak çelişkileri unutup ortak çıkarlar etrafında bütünleşme kararı aldılar. II. Dünya Savaşı'nda Alman işgaline karşı Amerikan ordularını kurtarıcı olarak karşılayan Fransızların altmışlı yılların sonunda Almanya ile birlikte Amerikan hegemonyasına karşı çıkmaya başlaması bu psikolojik tepkinin bloklaşma yönündeki yansımasıdır.

Almanya ve Fransa'nın kurduğu demir-çelik birliğinin gittikçe bir ekonomik ve siyasi birlik haline dönüşmesi ile Amerika öncülüğünde kurulan ve ara uluslararası örgütler ile meşruiyyet kazanan savaş sonrası ekonomi-politik düzeni tehdit eder hale geldi. Avrupa Birliği'nin bölgesel ekonomik korumacılığı, GATT sistemine en temel darbeyi vururken, Avrupa para birimi, Doların egemenliği esasına dayanan IMF prensiplerini ciddi şekilde sarsmaya başladı. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği anlaşması da ilk defa BM dışında etkin bir uluslararası güvenlik forumu niteliği kazandı ve Avrupa ile Doğu Bloku arasında doğrudan bir ilişki alanının ortaya çıkmasını sağladı.

Batı bloku içinde ortaya çıkan ve bloklaşma temayülünü hızlandıran bu gelişmeler yanında yeni bağımsızlığını kazanmış ülkeler arasında da bu uluslararası çevre içinde yer edinmek ve güvenliğini garanti altına almak için bloklaşma temayülleri artış gösterdi. Genellikle siyasi irade ve ekonomik/askeri güç yetmezliği dolayısıyla başarılı ola-

mayan bu çabaları ortaya çıkaran faktörler dört ana başlık etrafında incelenebilir: 1. Bir büyük gücün stratejik planları ile uyumlu bölgesel bloklar ki bunun en tipik misalleri ABD'nin kuşatma politikası için desteklediği Bağdat Paktı (CENTO), SEATO gibi güvenlik yönü ağır basan ittifaklardır, 2. Ortak bir tehdit karşısında etnik, bölgesel ya da dini nitelikli bir araya gelişlerdir ki bunun misalleri de Arap Ligi ve İslam Konferansı Örgütüdür, 3. Sömürge sonrası dönemde tekrar bölgesel ekonomik ve siyasi çevre ile bütünleşme çabalarıdır ki bunun en tipik misalleri Tanganyika (daha sonra Tanzanya oldu), Kenya ve Uganda arasında Doğu Afrika Birliği oluşturmayı hedef edinen EACSO (Doğu Afrika Ortak Hizmet Örgütü) ve 16 Batı Afrika ülkesinin 1975 yılında kurduğu ECOWAS (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'dur, 4. Sınırlı olarak çıkar örgütleridir ki bunun en etkin misali OPEC'dir.

Bu çabalardan birincisi, süper gücün önem verdiği ölçüde başarılı olmuş ve daha sonra yeni nitelikler kazanmışlardır. CENTO'nun önce RCD'ye sonra ECO'ya dönüşmesi SEATO'nun ASEAN halini alarak askeri alandan ekonomik ve siyasi alana kayması bunun misalleridir. Ortak bir tehdit karşısında ortaya çıkan örgütler ise iç çelişki ve çıkar ihtilaflarını çizecek rasyonel bir mekanizma kuramadıkları için gerçek anlamda etkin ve işlevsel olamamışlardır. Arap Liginin Körfez bunalımında, İslam Konferansı Örgütü'nün Filistin ve Bosna bunalımlarında gösterdikleri düşük performans bu gerçeğin birer yansımalarıdırlar.

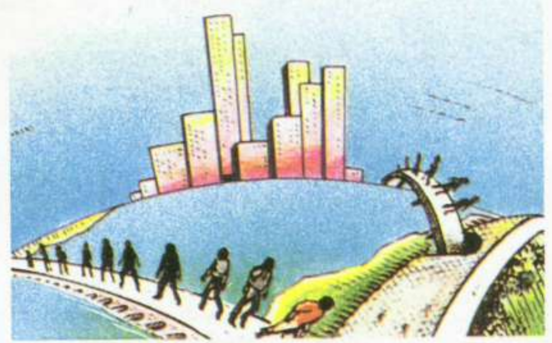
Bölgesel ekonomik ve siyasi bütünleşme çabaları ise merkezi anlamda sürükleyici bir güç odağının olmaması dolayısıyla siyasi irade sıkıntısı çekmiş ve genellikle etkisiz kalmışlardır. 1963 yılında büyük ideallerle kurulan EACSO'nun önemli ölçüde Kenya'nın işine yaradığı gerekçesi ile Tanzanya ve Uganda'nın çekimser tavırları yüzünden 1977 yılında dağılması bunun çarpıcı bir misalidir. Üye ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyi farklılıkları bu tür çabaların başarısız kalmasına yol açan diğer bir etkendir. 1960 yılında kurulan ve 1980 yılında dağılan Latin Amerika Serbest Bölge Birliği (LAFTA) üye ülkelerin farklılıkları yüzünden ismi gibi lafta kalmamıştır. Bu grup içinde Arjantin, Brezilya ve Meksika gelişmiş ülkeler grubunu oluştururken, Şili, Kolombiya, Peru, Uruguay ve Venezuela iç pazarı yetersiz ekonomileri, Bolivya, Ekvator ve Paraguay ise en gelişmemiş ekonomileri temsil ediyordu. Bu çelişkiler yüzünden dağılan LAFTA'nın yerine kurulan Latin Amerika Entegrasyon Birliği (LAIA) de kağıt üzerine kaldı.

Sınırlı çıkar alanı üzerinde kurulan OPEC ise çift kutuplu dönemin en etkin üçüncü dünya örgütü olma niteliği kazandı. Buna rağmen OPEC içindeki iç çelişkiler ve üye ülkelerin siyasi tercihleri arasındaki farklılıklar örgütün yetmişli yıllardaki gücünü büyük ölçüde kaybetmesi sonucunu doğurdu.

Seksenli yıllarda iki kutuplu sistemin sarsılmaya başlaması, Amerika'nın uluslararası örgütler yoluyla kurduğu düzen ile Avrupa'nın çıkarları arasındaki çelişkilerin artışı ve Pasifik'te yeni bir ekonomi-politik alanın ortaya çıkışı II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası ekonomik ve politik sistemi dağılma süreci ile karşı karşıya bıraktı.

Uluslararası siyasi ve ekonomik sistemdeki bu belirsizlik yeni bloklaşma arayışlarını beraberinde getirmiş bulunmaktadır. Bu nedenle iki-kutuplu uluslararası yapının dağılmasından sonra bölgesel bütünleşme ve bloklaşma temayülü baş döndürücü bir hızla artış gösterdi. İçiçe gelişen ve kimi zaman ilginç çelişkiler barındıran bölgesel entegrasyon faaliyetlerinde farklı dürtülerle hareket eden üç ülke grubunun etkili olduğu söylenebilir: 1. Yeni uluslararası ekonomik ve politik konjonktür içinde elinde alternatif kozlar bulundurmak isteyen büyük güçler, 2. İki-kutuplu statik yapının dağılmasından sonra uluslararası ilişkiler içindeki konumunu yeniden tanımlamak zorunda kalan bölgesel güçler, 3. İç siyasi kültür içinde yaşadığı kimlik krizini ya da uluslararası ilişkilerdeki yalnızlığını dünya sistemine entegrasyon ile aşmaya çalışan ülkeler.

ABD bir yandan Atlantik eksenli yapılanmayı BM'i ayakta tutarak ve NATO'yu yaygınlaştırarak korumaya çalışırken diğer yandan artan bölgesel

kutuplaşma temayülüne ayak uydurmaya gayret etmektedir. ABD, Bretten Woods ve GATT sistemine ilk darbeyi vuran Avrupa entegrasyonuna karşı, kademeli bir bölgesel bloklaşma tepkisi göstermektedir. Önce Kanada ve Meksika ile birlikte NAFTA kuruldu. Daha sonra Kuzey ve Güney Amerika arasındaki işbirliğini geliştirmeye çalışan organizasyonların rolü artırıldı, ve nihayet Pasifik eksenini kontrol altında tutmak ve alternatif bir çekim alanı oluşturmak için APEC'e formellik kazandırılmaya çalışıldı.

Amerika uzun dönemde Avrupa ülkelerinin özellikle Almanya'nın gündeme getirebileceği Avrasya stratejisine karşı Asiamerika sentezini hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu uzun dönemli strateji Amerika'nın dünya anakıtası olarak bilinen Asya-Avrupa-Amerika temel kara kütlesinden izole edilmesi ihtimali karşısında geliştirilmektedir. Almanya'nın, Asya'nın değişik bölgelerinde yoğunlaşan ekonomik etki alanları Amerika'nın Asya ile olan politikalarında daha uzun dönemli bloklaşma çabalarının temel sebebidir.

Uluslararası ekonomik ilişkilerdeki ağırlığı gitkçe artan Doğu Asya ülkeleri, Pasifik-eksenli APEÇ ile Doğu Asya-Eksenli EAEC (Doğu Asya Ekonomik Forumu) arasında hala kesin bir tercih

yapmış değiller. Malezya'nın EAEC teklifine, başlarda Amerika'nın tepkisini düşünerek temkinli yaklaşan Japonya ve Çin, iç piyasalarındaki düzenlemeler yüzünden arka arkaya Amerika'nın ekonomik ambargo tehditine maruz kalınca bu bölgesel işbirliği alternatifine daha sıcak bakmaya başladılar. Doğu Asya ülkeleri, ekonomik gelişmelerindeki tempoyu sürdürebilmek için bir taraftan Amerika ve Avrupa ile dengeli ilişkiler kurmaya özen gösterirken diğer taraftan ekonomik ivme merkezlerini, dış yatırımlardan iç dinamiklere çekmeye çalışmaktadırlar. Bu da bütün iç çelişkilere ve tarihi düşmanlıklara rağmen Doğu Asya'da özellikle ekonomi ağırlıklı işbirliği ve bloklaşma temayülünü canlı tutmaktadır.

Bu bölge için kullanılan terminolojiler bile, ülkelerin uzun dönemli stratejilerini yansıtmaktadır. ABD ve Avusturalya bölge için özellikle Pasifik terimini kullanarak bölgeyi Avrasya kıtası ile değil, bir deniz ile tanımlamaya özen göstermektedir. Bunun temel sebebi, böyle bir tanımlamanın Amerika ve Avusturalya'yı doğal olarak içine alması, Pasifik ile kıyısı bulunmayan Almanya ve diğer Avrupa ülkelerini dışlamasıdır. Almanya ise gittikçe artan bir dozda Avrasya terminolojisine ağırlık vermektedir, çünkü Avrasya tanımlaması da yeni ekonomi-politik çekim alanı olan Doğu Asya ile klasik çekim alanı olan Avrupa arasında bir bağ kurmakta ve ABD'ni dışlamaktadır. Bu iki güç merkezini dengelemek ve kendi bağımsız çekim alanını oluşturmak isteyen ülkeler ise Doğu Asya tanımlamasını yaygınlaştırmak istemektedirler. Tam bir kültürel mozaik niteliği taşıyan bölge, uzun dönemde bu üç çekim alanının karşılıklı etkileşimleri ile yeni bloklaşma tecrübelerine şahit olacaktır.

Soğuk Savaş döneminin ikinci süper gücünün mirasçısı olan Rusya da benzer bir alternatif bloklaşma enflasyonu yaşamakta. Rusya bir taraftan BDT çerçevesinde eski SSCB'nin etki alanı mirasını sürdürmeye çalışırken, diğer taraftan Türkiye'nin girişimi ile başlayan KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği)'ne katılma kararı aldı. Sonra da 1993 yılında bu iki bölgesel işbirliği teşebbüsü ile çelişkili bir şekilde Slav Ülkeleri arasında bir ortak pazar kurma teşebbüsünü başlattı. Rusya karşı karşıya kaldığı iç siyasi ve ekonomik bunalımlar dolayısıyla bu alternatif bloklaşma çabalarını birbirleriyle tutarlı bir stratejinin parçası olarak değil konjonktürel kaygıların ağırlık taşıdığı, dolayısıyla çelişkili taktik arayışlar olarak sürdürme çabası içinde.

Uluslararası sistemdeki belirsizliklerin ortaya çıkardığı bloklaşma enflasyonu konusunda bölgesel güçler için de durum pek farklı değil. Mesela Türkiye, bir yandan Gümrük Birliği için kapıları tekrar tekrar zorlarken, öte yandan Pakistan ve İran ile birlikte ECO'yu Orta Asya ülkelerini de içine alan bir tarzda genişletme çabalarına öncülük etti. Daha sonra da KEİ hamlesi ile bu iki çaba ile de tam örtüşmeyen üçüncü bir projeyi daha devreye soktu. İran'ın da Hazar Denizi Bölgesel İşbirliği teklifini gündeme getirmesi, kendi içinde çelişkili bir bölgesel işbirliği ağını ortaya çıkardı.

Hassas nüfus dengesi ve Orta Asya'daki konumu Kazakistan'ı da bu tür renkli ama çelişkili bölgesel işbirliği çalışmalarına yöneltti. ECO'ya üye olarak Rusya'ya karşı güneydeki İslam ülkelerine yaklaşan Kazakistan, Rusya'nın endişelerini gidermek ve Türkiye'yi de devre dışı bırakmamak için yeni bir Avrasya Birliği teklifini ortaya attı. Daha sonra Rusya'nın Slav ülkeleri arasındaki ortak pazar teşebbüsünü dengelemek için Özbekistan'ın da desteği ile Orta Asya ortak pazarı fikrini geliştirmekle birlikte BDT içindeki etkin arabulucu rolünden de vazgeçmedi.

Bütün bu çelişkili adımlar, bölgesel güçlerin uzun dönemli, işlerliği olan, rasyonel mekanizmalara dayalı bloklar oluşturmaktan çok konjonktürel dengelerin zorladığı ve kısa dönemli taktik başarılar hedefleyen bloklaşmalara yöneldiği gerçeğini ortaya koymaktadır. İkili ve çok yönlü hazırlıkların yeterince olgunlaştırmadığı bu tür teşebbüsler, bir taraftan bölgesel güçlerin liderlerine iç siyaset malzemesi sağlamakta diğer taraftan dış politikada yeni forumlar oluşturarak dikkatlerin dağılmasını sağlamaktadır.

Soğuk savaş sonrasında ortaya çıkan barış teşebbüsleri ile dünyaya entegre olmaya çalışan İsrail ve Güney Afrika da, bu tür teşebbüslerin öncüleri arasında yer aldı. İsrail, Fas konferansında ortaya atılan yeni bir Ortadoğu tanımı ile ABD desteğinde bölgedeki ekonomik ve politik etkisini artırmaya çalışıyor. Bu bölgesel entegrasyon ve bloklaşma enflasyonuna son katkıyı Güney Afrika yaptı ve yeni bir ekonomik işbirliği alanı teklifinde bulundu: Hint Okyanusu İşbirliği Örgütü. Özellikle Hindistan, Malezya, Singapur ve Endonezya'nın katılımını sağlamaya çalışan G. Afrika Başkan yardımcısı De Klerk'e en büyük desteğin, benzer bir sömürgeci geçmişi olan ve Anglo-Amerikan destek ile Pasifik'te etkili olmaya çalışan Avusturalya'dan gelmesi hiç de şaşırtıcı olmadı.

Bütün bu bloklaşma enflasyonu, uluslararası sistemde yaşanan istikrarsızlığın doğurduğu dinamizmin tipik bir göstergesi. Bölgesel bunalımların da tahrik ettiği bu temayül, önceliklerini iyi tesbit etmiş olan ülkeleri yeni güç merkezleri haline dönüştürebilir. Bu tür bir döneme, gerekli diplomatik, ekonomik ve siyasi alt yapı hazırlığı yapmaksızın giren Türkiye, diğer bazı bölgesel güçler gibi uzun dönemli entegrasyon faaliyetlerinden çok, birbirleriyle çelişkili taktik adımlar atmayı tercih etmiş görünmektedir. Stratejik bir öngörü ve planlama ile birbirleriyle taktik koordinasyonu sağlayabilecek olan bu adımlar, çelişkili tavırlar yüzünden öncelikler konusunda ciddi şüpheler uyandırmış ve projelerin büyük ölçüde kağıt üzerinde kalmasına yol açmıştır.

Türkiye, bütün bu bloklaşma çabaları içinde, taktik manevra kabiliyeti yüksek bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu coğrafyanın sağladığı avantajlar, bir çok bloklaşma teşebbüsü için gerçek bir çekim alanı oluşturabilir. Ancak bugün, Türkiye'deki siyaset yapımcıları öncelikle, bu tür bir çekim alanı oluşturmak ile mekanizmalarını oluşturmuş bir blokun çevre unsuru olmak arasında ciddi ve uzun dönemli bir tercih yapmak zorundadırlar.

Yeni dünya düzeni, globalleşme ve Türkiye üzerine

Prof. Dr. EROL MANİSALI İLE RÖPORTAJ

röportaj **Fahri SOLAK**

Son zamanlarda gündemde "Yeni Dünya Düzeni" tartışmaları var. Bu tartışmaları nasıl değerlendiriyorsunuz? İkincisi, bir yandan dünya düzeyinde globalleşmeden söz edilirken, diğer yandan da bölgesel entegrasyonlar gündeme geldi. Bu ikisi arasında bir çelişki yok mu?

Doğu Bloku'nun çökmesinden sonra dünyada ideolojik çatışma büyük ölçüde sona ermiş, - büyük ölçüde diyorum, hâlâ Asya'da Çin faktörü önem taşımaktadır ve yarın ne olacağı bilinmemektedir - bloklar çatışması fiilen ortadan kalkmış ve Doğu Bloku ülkeleri de Batı'nın yanına ve denetimine doğru gitmeye başlamışlardır. Ticari rekabet ön plana çıkmakta ve dünyanın yüzde 17'sini-18'ini meydana getiren ABD, Avrupa ve Japonya ve çevresi sanayileşmiş ülkeleri dünyada yerel kaynakların, doğal kaynakların ve pazarın kontrolü bakımından daha yoğun bir rekabete girmiş bulunmaktadırlar. Bu kapsamda, globalleşme fikri ve teorileri Batılı stratejistler tarafından ortaya konmakta ve şu tez savunulmaktadır: "Dünya artık bir bütündür, sınırlarınızı açınız." Bu sınırları açma meselesi için de doğal kaynakların açılması ve pazarın açılması söz konusudur. Bu fikir, üç Batı bloku yani kuzey Avrupa, Avrupa Birliği ve Japonya tarafından savunulurken aynı zamanda bu ülkelerin kendi etraflarında bir ekonomik blok meydana getirmeye başladığını görüyoruz. 90 sonrasında Üçüncü dünyada globalleşme tezi savunulurken Avrupa Birliği tarife dışı engellemelere ağırlık vermeye başlamıştır. Örneğin miktar kısıtlamaları, antidamping uygulamalar ve bazı standartlara uyum adı altında özellikle uzakdoğu mallarına karşı bir kısıtlama söz konusudur. Amerikan mallarına karşı da tarımda bir kısıtlama söz konusudur. Zaten globalleşme deyince tarımı gözönünde tutmuyorlar da sadece sanayi ürünlerini gözönünde tutuyorlar. Üçüncü dünya ülkelerinin önemli bir kısmı tarım konusunda avantaja sahipler. Amerikan tarım ürünlerine karşı, Avrupa'da savaş, ticari savaş söz konusudur. 90 sonrasında bu biraz daha şiddetlenerek devam etmiştir. Bunun yanında "Yeni Ekonomik Düzen" adı altında üç ekonomik bloğun hakim olduğu bir yapılanma ortaya çıkmaya başlamıştır, daha belirgin biçimde. Ancak bu üç blok kendi aralarında doğal kaynaklar ve pazar savaşı bakımından rekabet ederlerken, aynı zamanda çizmeyi aşmama konusunda kendi aralarında asgarî müştereklerde birleşmektedirler. Ben birkaç konuşmamda da söyledim; örneğin, malını almıyor diye Amerika, askerini Avrupa yahut Japonya'ya göndermez. Bunun sınırı bellidir. Bu bir üçüncü ülkede olursa sözkonusu olur. Yani petrol zarar gördüğü zaman askerler Ortadoğu'ya gider, blok halinde. Ama ticaret savaşında bloklar arası, sanayileşmiş bloklar arası ticaret savaşında üst sınırlar bellidir. Teknolojinin daha hızla ilerlemesi, bu üçüncü ülkelerin teknoloji savaşından kopmasına, geri kalmasına neden olmaktadır. Finans imkanlarında daha geri kalmaya başlamışlardır. Ve askeri faktör, askeri güç de zaten teknoloji ve silahlı güçlerin satışı olarak, makine-techizat satışı olarak da Batı kaynaklarının tekelinde bulunmaktadır. Bu faktörleri göz önüne aldığımız zaman zaten manzara ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin bu süreçte konumu nedir? Farklı alternatifler arasında tercih imkanlarını değerlendirir misiniz?

Türkiye bakımından konuyu değerlendirdiğimizde; Türkiye Avrupa'nın bir parçasıdır. Bu gümrük birliğinden bağımsız bir değerlendirmedir. Tarih ve coğrafya olarak bakıldığında Avrupa ile ekonomik ilişkilerini göz ardı edemeyecek kadar büyük boyutlardadır. Bugün dış ticaretimizin % 50'nin üzerinde bir kısmı bu bölge ile yapılmaktadır. Turizm, ulaştırma, işçi dövizleri gibi unsurlar gözönüne alındığında ve ortak yatırımlar gözönüne alındığında -firma bazında- Avrupa'nın

ağırlığının % 60'ın üzerine doğru çıktığını görüyoruz. Cari işlemler dengesi içindeki ağırlıklara baktığımız zaman çok yüksektir. Dolayısıyle Türkiye bakımından, ekonomik yönden Avrupa'ya bir alternatif söz konusu değildir. Ancak Türkiye'nin kendi bölgesinde ekonomik ilişkilerini geliştirmesi Avrupa nezdinde pazarlık gücünü arttıracak bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle yeniden ekonomik ilişkilerinin sağlanması, raya oturtulması ve geliştirilmesi, İran'la, Irak'la ve diğer bölge ülkeleriyle gelişmesi Türkiye'nin Avrupa'dan uzaklaşıp Ortadoğu'ya kayması şeklinde değerlendirilmemeli, bu faktör Türkiye'nin bölgede etkili bir güç haline geldiği için Avrupa tarafından daha muteber bir ortak şeklinde algılanmasına yol açacak bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Ortadoğu'ya baktığımız zaman bir iki istisna dışında hepsinin ucunun Batı'ya gittiğini ve Batı tarafından kontrol edildiğini görüyoruz. Bugün bir Suudi Arabistan batı tarafından kontrol edilmektedir. Kuveyt Batı tarafından kontrol edilmektedir, Mısır Batı tarafından kontrol edilmektedir. Kafkasya'ya baktığımız zaman karma karışık bir unsur, Ermenistan, Batı'nın bir parçasıdır. Gürcistan, eninde sonunda Batı'ya yaklaşmak zorunda kalacaktır. Azerbaycan, Türkiye ve Rusya arasında sıkışmış bir durumdadır. Karadeniz Ekonomik Bölgesini de ben bir alternatif olarak göremiyorum. Sadece bir tamamlayıcı unsur olarak görüyorum. Ancak bu potansiyel bir hadisedir. Çünkü 11 ülkenin ilişki düzeyine baktığımız zaman aralarındaki toplam sorun sayısı rekor seviyededir. 11 ülkeyi alt alta koyup hangisinin hangisiyle kaç sorunu var, alt alta topladığınız zaman 120 tane sorun çıkıyor yanılmıyorsam. (Dolayısı ile dünyada rekor sayıdır). Bu bakımdan ben, büyük bir potansiyel beklemiyorum. Ancak bakanları, parlamenterleri kendi aralarında toplanırlar, paralel seviyede meslek grupları kendi aralarında toplanırlarsa mevcut sorunların azaltılması yolunda bir takım adımlar atılabilir. Pratik bakımlardan, ulaştırma sistemi, haberleşme sistemi, dış ticaret ve mevzuatın kolaylaştırılması gibi unsurlar'da çift vergilendirilmenin önlendirilmesi gibi hususlarda, ortak yatırımların yapılması gibi hususlarda ilerleme sağlanabilir. Ama Karadeniz Ekonomik Bölgesi'nden bir uzun vadede Avrupa Birliği gibi bir hadise beklemek hayalcilik olur.

Bir de Avrasya Birliği ya da İpekyolu Birliği gibi farklı projelerden söz ediliyor, Orta Asya Cumhuriyetleri merkezli.

Şimdi uzun vadede Türkiye'nin bu alanda büyük bir potansiyeli vardır. Potansiyel kelimesinin altını çizerek söylüyorum. Ancak bu potansiyelin realize edilmesi Türkiye'nin bölgede güçlü bir ülke olabilmesi, politik bakımdan Batıdan daha bağımsız hareket etmeye başlaması sonrasında ortaya çıkabilecek bir yakınlaşma hatta bütünleşme söz konusu olabilir. Çünkü Ankara hükümetleri, bazı Asya Türk Cumhuriyetlerine giderken bile ABD'den icazet alarak gitme durumunda oldukları için hani burası Amerika'ya yahut Avrupa'ya karşı bir alternatiftir diye hadiseye bakmak hayalcilik olur şu anda. Bunun tipik örneğini petrol konsorsiyumunda gördük. Türkiye sürekli olarak Azeri petrollerinde payının yüzde ikilerden yüzde beşlere çıkartılması için (Azeri petrollerinde) Amerika'nın desteğine ihtiyaç duydu. Bugünün resmi fotoğrafı budur. Bunu ticarete vesaireye teşmil ettiğiniz zaman farklı durum çıkmaz. Ancak gözönünde tutulması gereken bir husus var; Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ilişkilerde aşağıdan yukarıya dinamikler çalışmaktadır. Yani hükümetler hiçbir şey yapmasa da, Ankara hükümeti hiçbir şey yapmasa da, akrabalıklar vesaire kültürel bağlar ve diğer unsurlar dolayısıyla aşağıdan yukarıya bir hareket sözkonusudur ve Türkiye ile yeni Türk Cum-

huriyetleri arasında ilişkilerin geliştirilmesi hükümet politikasının üstünde halktan gelen bir hareket şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu da hadisenin sadece ticari dinamiğini değil sosyo-politik ve sosyo-kültürel dinamiğini de ortaya koymaktadır. Bu bakımdan ben, uzun vadede Türkiye ile yeni Türk Cumhuriyetleri arasında ilişkilerin kesin olarak gelişeceğine inanıyorum. Ama bunun daha yoğun bir entegrasyon hareketine dönüşüp-dönüşmemesi Türkiye'nin bölgedeki ve Batı ile ilişkilerindeki politik konumuna ve tutumuna bağlı bir hadisedir. Parlamenterlerin, hükümetlerin bu konuda nasıl bir yaklaşım içinde olacağı meselesine bağlıdır. Örneğin, bugünkü hükümet adeta Amerika'ya endeksli bir hükümet durumundadır. Bunu açık bir şekilde söyleyebilirim, hiçbir kuşkuya meydan vermeyecek şekilde. Dolayısıyla, bu hükümet döneminde Türk Cumhuriyetleri ile ilgili olarak şiddetli bir atılım beklemek sözkonusu değildir.

DOSYA

Dünyada globalleşme eğilimleri ve dengeler

Doç. Dr. Yusuf TUNA*

*İ.Ü. İktisat Fakültesi İktisat Politikası Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

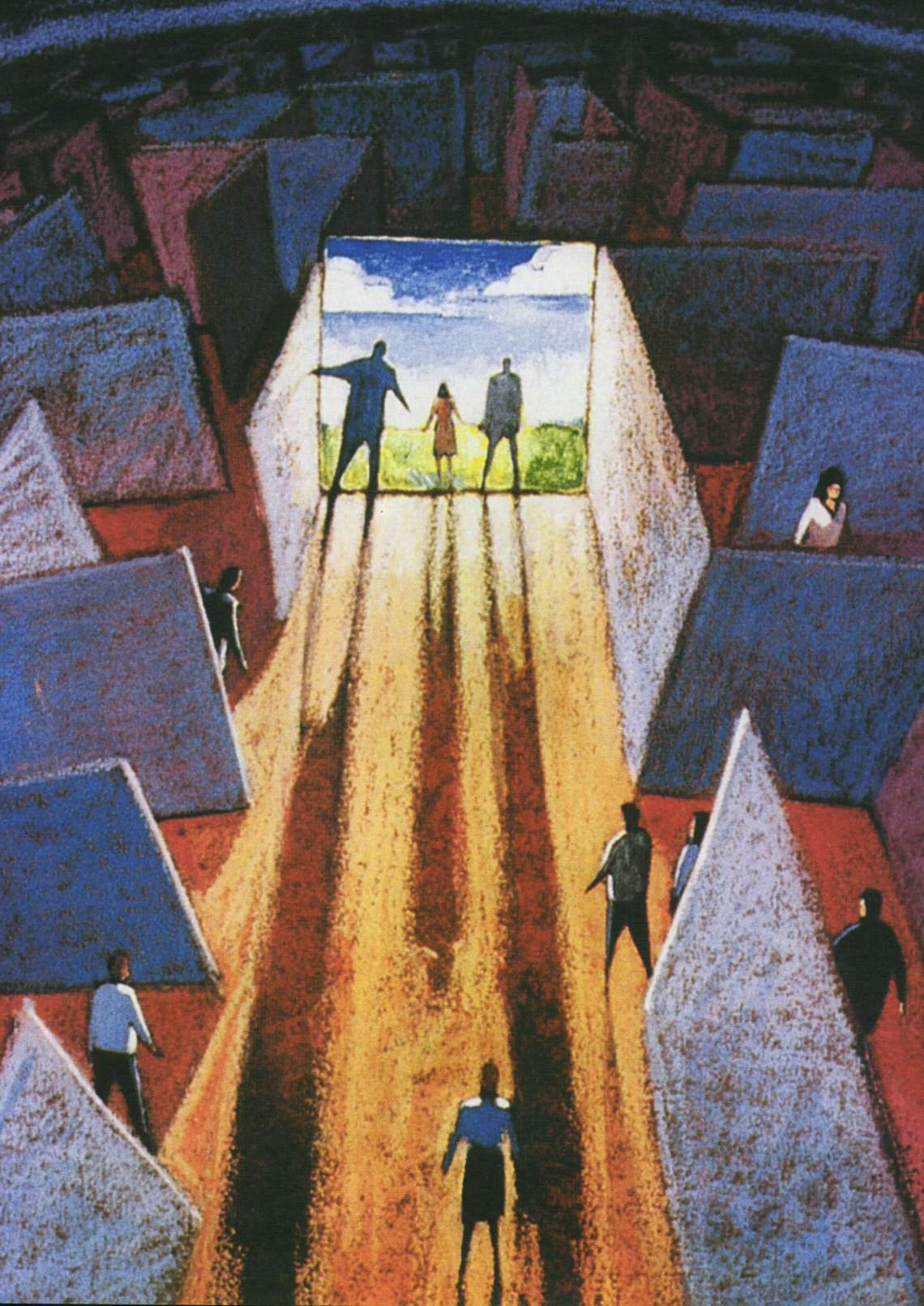
GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan siyasi ve ekonomik dengelerin değişmesi sonucu ortaya çıkan oluşumlar gündemimize globalleşme, küreselleşme, bölgeselleşme, bölgesel entegrasyonlar gibi yeni kavramlar getirmiştir. Ortaya çıkan bu kavramlar ve beraberinde getirdiği sorunlar gerek siyasi otoriteleri, gerekse akademik çevreleri yeni tanımlar yapmaya itmiştir. Yeni oluşumların alanı oldukça geniştir. Ekonomik, siyasi, sosyal, askeri ve teknolojik olmak üzere makro düzeyde birçok yeni yapılanmalar meydana gelmektedir. Mikro ve makro düzeydeki birimler (insan, şirket, yönetim... v.s.) kendi hedefleri ile değişimin ortaya çıkardığı eğilimler arasındaki uyumu sağlayabilmek ve kendilerini yeniden tanımlamak durumu ile karşı karşıya bulunmaktadırlar. Gerek dünyada gerekse mahalli düzeyde ortaya çıkan bu süreçte, kaynaklarını, bilgiyi ve zamanı en iyi kullanabilenler bir anlamda değişime yön verme ve sonuçlarından daha fazla yararlanabilme şansını yakalayabileceklerdir. Bu çerçevede ortaya çıkan gelişmeleri genel hatları itibariyle kısaca özetlemeye çalışalım.

GLOBALLEŞME NEDİR?

Globalleşme ile ilgili farklı tanımlar yapılmaktadır. Globalleşme, ulaşım ve haberleşme alanlarında meydana gelen gelişmelerin sonucunda dünyadaki ekonomilerin bütünleşmeleri veya tek pazar oluşturmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Dünyada ticaretin, üretimin, sermaye hareketleri ve teknolojinin rekabette geniş açılımlar sağlaması ürün ve faktör piyasalarının liberalleşerek bütünleşmesi sonucunu doğurmuştur. Makro düzeyde gelişmiş ülke ve gelişen ülke dış ticaret politikaları, mali politikalar ve daha geniş çerçevede iktisat politikalarının birbirine ileri derecede bağımlı hale gelmeleri globalleşmenin temellerini oluşturmaktadır. Ancak, ortaya çıkan yeni oluşumları sadece ekonomik boyutta ele almamak gerekmektedir. Ülkeler veya bloklar arasındaki bire-bir ilişkilerin ekonomik ağırlıklı olması globalleşme eğilimlerine ekonomik bir görüntü vermekle beraber, esas itibariyle ilişkilerde siyasi içeriğin sürükleyici bir rol oynadığını gözardı etmemek daha uygun olacaktır. Bu bakımdan, konuyu daha geniş ve farklı bir tanımla ele almak gerekmektedir. Globalleşme veya global entegrasyon, ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin gelişmesi, farklı toplum ve kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, milletler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak, birbiriyle bağlantıları olan konuları ihtiva eden bir kavramdır.[1] Başka bir ifade ile globalleşme, ülkelerin sahip oldukları maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması ve farklılıkların bir bütünlük ve uyum sağlanmasının gerçekleştirilmesi anlamına gelir. Bu maddi ve manevi değerler ekonomik nitelikli olabileceği gibi, siyasi, sosyal ve kültürel nitelikli de olabilir. Bu genel tanımla ifade edilen globalleşmenin ne ölçüde gerçekleşebileceği ve başarılı olabileceği tartışılmaktadır. Dünyada mevcut bulunan kaynak ve nüfus dağılımındaki dengesizlikler, kültürlerarası gelişmişlik düzeylerinin farklılığı, arzu edilen toplum yapısı ve hayatı algılama felsefesindeki farklılıklar toplumların yukarıda zikredilen tanıma uygun bir bütünleşme oluşturmalarını zorlaştırabilir. Ekonomik, siyasi

1 Bkz. DPT: Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler, Özel İhtisas Komisyonu Alt Raporu Ankara, 1993.

ve özellikle kültürel boyutta oluşturulan "evrensel değer"lere bu farklılıkların uyum sağlayabilmesini hangi ölçülerin belirleyeceği anlaşılır düzeyde izah edilmiş değildir. Globalleşmenin başarı şansını ülkelerin birbirleriyle kurdukları ekonomik entegrasyonlara veya ülkelerin birbirleriyle olan ekonomik bağımlılıklarına bağlayanlar, bütünleşmeye giden yolun ekonomik ilişkilerden geçtiği tezini ileriye sürenler, bu süreç içerisinde oluşacak siyasi ve kültürel bütünleşmeye bir tanım getirmemektedirler. Çünkü, "evrensel değer" tanımı her toplum ve kültür için değişebilmektedir.

DÜNYADA GLOBALLEŞME EĞİLİMLERİ

Dünyada globalleşme ve bölgesel entegrasyon hareketleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle ABD ve diğer sanayileşmiş batılı ülkeler öncülüğünde liberalleşme ve globalleşme gayretleri, sözkonusu ülkeler yanında Japonya merkezli diğer Uzak-Doğu ülkeleri tarafından da sürdürülmüştür. Bu yeni oluşum ve yapılanmaların alanı oldukça geniştir. Siyasal, sosyal, askeri, teknolojik ve ekonomik olmak üzere makro düzeyde birçok alanda yeni yapılanmalar meydana gelmiştir. Özellikle ekonomik alanda kitle üretimi ve serbest ticaret görüşü hakim olmuş ve bu çerçevede kurumsal yapılar oluşturulmuştur. BM, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar ile GATT gibi anlaşmalar, dünyada serbest ticaretin ve piyasa ekonomisinin yerleştirilip sürdürülebilmesi için gözetim ve denetim yapan kuruluşlar olarak faaliyete geçmişlerdir. Bu yapılanma süreciyle beraber dünyada iki süper gücün denetiminde oluşan bloklaşma ve bölgesel entegrasyonlar meydana gelmiştir. Ayrıca bloklararası rekabet ve yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin dünya ticaretinden pay alma yarışına girme çabaları, uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkilere yeni boyutlar kazandırmıştır. Tarımda gerçekleştirilen teknolojik devrim, (yeşil devrim) çok uluslu ve uluslarüstü şirketlerin sayılarının ve faaliyetlerinin gelişmiş ve gelişen ülkelerde artması, üretimin, sermayenin, ticaretin ve işgücünün uluslararası nitelikler taşımasına sebep olmuştur.

Diğer taraftan, 1944 tarihli Bretton Woods konferansı ile ABD'nin istekleri doğrultusunda oluşturulan ekonomik düzen 1970'lerin başında yaşanan ekonomik bunalımla birlikte sona ermiştir. Bretton Woods dönemi, ekonomilerde makro değişkenlerin sabit olduğu, yoğun kamu müdahalesinin yaşandığı İktisat Politikası uygulamalarının oldukça geniş araçlar ve hareket alanına sahip olduğu bir süreç olmuştur.[2] 1970'lere kadar ABD firmaları dünya mamül mal üretiminin yarısını üretirken, 1970'lerden itibaren diğer gelişmiş ülkeler ve Uzak-Doğu'daki sanayileşmiş ülkeler ile bazı Latin Amerika ülkeleri ABD ile rekabete girmişlerdir. Özellikle Almanya ve Japonya ABD'nin verimlilik çizgisini geride bırakmışlardır. Tüm bu gelişmeler dünya ticaret hacmindeki cesametin artmasına, üretimin yaygınlaşmasına ve uluslararasılaşmasına yol açmıştır. Üretimin globalleşmesinin birinci boyutu mahalli ortaklarla yabancı bir bölgede yapılan doğrudan yatırımlarla ortaya çıkmıştır. Bu tür yatırımlar büyüyen ve genişleyen pazarlarda daha fazla mal satmak ve muhtemel ithal kısıtlamalarına maruz kalmamak için tercih edilmiştir. Üretimin uluslararasılaşmasının ikinci boyutu ise, ülke dışı kaynaklı bir zincir üretimin parçalarına doğru gelişen eğilimlerdir. (Mesela, ABD'deki otomobil firmaları motoru Brezilya'dan alır. ABD şirketleri elektronik parçaları Meksika sınırı boyunca kurulmuş atölyelerde üretirler.) Üretimin globalleşmesinin iki boyutu da çok uluslu şirketlerin dünya ticaretinde oynadıkları rolün ne derece önemli olduğunu ifade etmektedir.[3] Üretimde globalleşme süreci, uluslararası ticaretin ve mali piyasaların serbestleşmesi ile desteklenmektedir. Esasen üretim, ticaret ve finans piyasaları birbirine bağımlı ve aynı paralellerde gelişme gösteren piyasalardır. Ülkelerin serbest piyasa ekonomisi yönünde tercih yapmaları ve bu sahadaki ilkeleri, kurumları geliştirmeleri ekonominin işleyişini serbest piyasa şartlarına bırakmıştır. Döviz kurları, faiz hadleri ve dış ticaret işlemlerini tayin eden faktörleri piyasa belirlemektedir. Bu aşamaya gelmemiş ülkelerde sözkonusu işlemlere serbestleşme yönündeki eğilimler hakim olmaktadır. Aynı paraleldeki gelişmeler uluslararası sermayenin akışını hızlandırmakta ve serbestleşme eğilimlerinin artmasına sebep olmaktadır.[4] Finans piyasaları ve uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleşmesi gelişen ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklı sonuçlar doğurmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin 1970'li yıllardan itibaren içine düştükleri dış borç krizi ve dış ödeme güçlükleri sorunları, sözkonusu ülkeleri bu darboğazdan kurtulabilmek için ihracata yönelik stratejiler belirlemeye yöneltmiştir.[5] Zamanında dış borcunu ödeyemeyen ülkeler çareyi ihracatı geliştirmekte, ithalatı ise, serbestleştirmekte bulmuşlardır. Bu arada değişken kur uygulamasına geçilirken, iç ekonomi ile dünya ekonomisi arasındaki duvarların ortadan kaldırılması, iç ve dış fiyatlar arasındaki sapmaların azalması, ödemeler dengesi üzerinde olumlu etkiler yapması, reel kaynak maliyetlerince belirlenen rekabet üstünlüklerine göre yeniden oluşması gibi beklentiler ön plana alınmıştır. Fi-

2 Thierry de MONTBRIAL; Le Désordre Economique Mondial, Calmann-Lévi, Paris, 1974 s.15-16.

3 Graham VICKERY; La Mondialisation des Industries, OCDE l'Observateur, Vol.: 179 Janvier, 1993.

4 Daha geniş bilgi için referans; Peter J. MONTIEL; Capital Mobility in Developing Countries, The World Bank Economic Reviw, Volume: 8 No:3 September 1994- A. BOUET; Représailles Crédibilité et Réputation dans le Commerce International, Revue Economie Politique, No:5, Septembre-Octobre 1994- Stephen L. PARENTE and Edward C. PRESCOTT, Barriers to Technology Adoption and Development, Journal of Political Economy, Volume: 102, No:2, April 1994.

5 Bela BALASSA Les Nouveaux Pays Industrialisés dans l'Economie Mondiale, Economica, Paris, 1986, s.20-24.

nans piyasalarının liberalleşmesinde ise, faiz haddinin serbestçe oluşması, yatırım-tasarruf dengesinin sağlanması, ekonomik dengeye katkıda bulunması, mali araçlarda çeşitlenmeye yol açması sebebiyle, mali derinleşmede ve kaynak tahsisinde etkinlik ve istikrarın sağlanmasıyla, ekonomik büyümeye olumlu katkılar sağlanacağı beklenmiştir.[6] Gelişen ülkelerde serbestleşen döviz kuru ve faiz, ana fonksiyonlarından ayrılarak uluslararası para hereketlerinin etkileşim alanına girmiştir. Uluslararası para hareketlerinin ve dövizle mübadelenin serbestleşmesi döviz kurunun serbest piyasada oluşumuyla çelişince, döviz birikimleri mal hareketlerinden çok, para hareketlerine yönelmiştir. Bu durumda tasarrufları özendirip, yatırımları yönlendireceği beklenen faiz, bu fonksiyonundan uzaklaşıp spekülatif para hareketlerinin belirleyicisi durumuna gelmiştir. Uluslararası ticarette mal hareketlerini yönlendireceği ve ticaret dengesini sağlayacağı beklenen serbest kur, dövizli para mübadelelerinin serbestleştirilmesinin oluşturduğu spekülatif arz ve talep baskılarının belirleyici etkilerine açık hale gelmiştir. Döviz kurlarının mal hareketlerinden uzaklaşarak seyyaliyetlerini arttırmaları, mal ticaretini yavaşlatmış, istikrarsızlığı arttırmıştır. Ekonomilerin dolarizasyonu denilen ciddi boyutlu para ikamesi ön plana çıkmış ve milli para politikalarının etkinliği azaltmıştır.

Bu gelişmelere bağlı olarak, 1980'li yılların sonunda dünya ekonomisinde başlayan durgunluk ve işsizlik gelişmiş ülkeleri yeni iktisat politikaları belirlemeye yöneltmiştir. Bu politikaların uygulamaya konması hem dünya ticaretini hem de gelişmekte olan ülkeleri önemli ölçüde etkileyecektir. Ortaya konan yeni iktisat politikaları, bazı sahalarda globalleşme eğilimleriyle çelişen yönler ihtiva etmektedir.[7]

Diğer taraftan, 1980'li yıllara gelindiğinde globalleşmenin önündeki zorluğun Doğu ve Batı Blokları arasındaki ideolojik engelden kaynaklandığı kabul ediliyordu. Ancak, Batı Bloku'ndaki ülkelerde istikrarlı büyümenin bozulması, büyüme hızının düşmesi, işsizliğin artmasına sebep olmuştur. Bazı alanlarda globalleşme eğilimleri devam etmekle beraber, bazı alanlarda korumacılık ve bölgesel entegrasyon hareketleri hız kazanmaya başlamıştır. Yukarıda da izah ettiğimiz gibi, 1990'lı yılların başından itibaren Dünyada geleneksel siyasi blokların ortadan kalktığı, liberal eğilimlerin güçlendiği, teknolojik gelişmelerin sınır tanımaz halde önemli değişmelere yol açtığı bir dönem başlamıştır. Netice itibariyle bu dönemi şu başlıklar altında kısaca özetlememiz mümkündür:

-Uluslararası mübadelelerde mal ve finans piyasaları milli sınırları sürekli zorlamakta ve ülkelerin kendi boyutlarını aşmaktadır.

-İletişim teknolojisindeki hızlı gelişme hem başlayan sürecin ürünü ve öncüsü olmakta, hem de ekonomik, siyasal ve kültürel bir globalleşmeye doğru itmektedir.

-Ulaştırma teknolojisindeki gelişmeler, uluslararası siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerdeki zaman, mekan ve fayda kavramlarını geliştirmiştir.

-Haberleşme, iletişim ve ulaştırma teknolojilerindeki gelişmeler ayrıca karşılıklı etkileşimi arttırdığından evrensel standartlarda bir tüketim kültürü ortaya çıkarmıştır.

-Hızlı sanayileşme sonucu ortaya çıkan çevrenin bozulması, hava, su ve toprak kirlenmesi gibi olumsuz gelişmeler tüm ülkelerin ortak problemleri haline gelmiştir.

Globalleşme ve bölgesel entegrasyon hareketleri daha önce de izah ettiğimiz gibi iktisadi, sosyal, siyasal hatta askeri boyutlar ihtiva edebilir. Burada bölgesel nitelikli ve ekonomik ağırlıklı entegrasyon hareketlerini kısaca belirtmekte fayda vardır.[8]

Serbest Ticaret Bölgeleri: Bu tür entegrasyonda taraf ülkeler kendi aralarında mal ve hizmet hareketlerindeki ticari ve diğer engelleri kaldırmayı amaçlar. Böylece üye ülkeler karşılıklı olarak birbirlerinin piyasalarına giriş önceliği tanırlar. Üye olmayan ülkelere karşı ortak bir tarife ve kota uygulanmasına girerler.

Gümrük Birliği: Serbest ticaret bölgesinden daha ileri bir entegrasyon düzeyini temsil eden gümrük birliğinde ise, dışa karşı ortak bir gümrük tarifesi ve üye olmayan ülkelere uygulanacak ortak ticari kuralların kabulü sözkonusudur.

Ortak Pazar: Bu tür entegrasyon aşamasında anlaşmaya taraf olan ülkeler arasında üretim faktörlerinin, sermaye, emek ve teknolojinin serbest dolaşımına izin verir.

Ekonomik Birlik: Tüm üye ülkelerin iktisat politikaları birleştirilir. Bu tür bir entegrasyon sonucunda mal ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımının yanısıra para, maliye, dış ticaret, istihdam gibi politikaların tam bir uyum sağlaması şartı aranır.

GLOBALLEŞME VE EKONOMİK ENTEGRASYONLARIN ANLAŞMALARA TARAF OLAN ÜLKELERE ETKİLERİ

Anlaşmaya taraf olan ülkelerin birbirleriyle yaptıkları ticaretin önündeki engelleri kaldırmaları halinde yüksek maliyetlerle ürettikleri malları üye ülkelerden alacakları ucuz mallarla ikame edebilirler. Böylece fiyatların ucuzlaması yanında, sağlanan kaynak tasarrufu ekonomik faaliyetlerin dış ticarete yönelmeşinde olumlu etkiler yapabilir. Ayrıca, entegrasyon sonucu pazarlar genişleyip ve derinlik kazanacağından üye ülkelerin rekabet güçleri artabilir. Pazarların genişlemesi ileri üretim tekniklerine ulaşılmasına ve teknolojik gelişmenin hızlanmasına sebep olabilir. Tüm bu gelişmeler üye ülkelerin blok dışı ülkelere kıyasla bir üretim üstünlüğü sağlayabilir.[9]

Entegrasyona üye ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeyleri farklı ise, gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkeler bu durumdan olumsuz yön-

6 James M. POTERBA; State Responses to Fiscal Crises; The Effects of Budgetary Institutions and Politics, Journal of Political Economy, Volume: 102, No:3 August 1994.

7 OCDE; La Coopération Economique Internationale Aujourd'hui et Demain, OCDE l'Observateur, No: 179, Janvier 1993.

8 Bkz.Emin ERTÜRK; Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1993, S.5-9.

9 DPT; A.g.e., s.33.

10 Emin ERTÜRK; A.g.e., s.39-42.

11 OCDE l' Observateur, A.g.m. (Cahier Central)

de etkilenebilirler. Hatta söz konusu ülkeler entegrasyonun başlangıç aşamasında ağır maliyetlere katlanabilirler. Bu bakımdan, üye ülkeler maddi açıdan birbirlerini desteklemek durumundadırlar. Bu durum, maddi desteğe ihtiyacı olan ülkeleri büyük oranda bağımlı hale getirebilir ki, ortaya çıkacak bu bağımlılık ekonomik boyutları aşabilir.

Özellikle bölgesel entegrasyonlar çerçevesinde sağlanması beklenen üretim artışı arzu edilen düzeylerde olmayabilir. Üye ülkelerde üretilen ürünler blok dışı ülke kaynaklı ticari mallara uygulanan çeşitli engeller sebebiyle nisbeten ucuz olabilirler. Bu durumda iç talep bölgesel ürünlere kayar. Ticaretin yönü değişir ve tüketicinin aleyhine gelişen, üretimin yapısını olumsuz yönde etkileyen bir iktisadi düzen kendini gösterebilir.[10]

Anlaşmaya taraf olan ülkeler yeni pazar yapısına ve entegrasyon sonucu ortaya çıkan rekabet artışına uyum sağladıkça sektörlerarası kaynak dağılımı da yeniden düzenlenir. Sektörlerin yeni yapılanmaya uyum sağlayabilmeleri aynı zamanda gelişmişliklerinin de bir göstergesi sayılmaktadır. Entegrasyon çerçevesinde bölgelerarası ve sektörlerarası dengesizliklerin giderilmesi öngörüldüğünden, geri kalmış bölgelere ve üretim düzeyi düşük sektörlere sahip ülkeler bu durumdan önemli faydalar sağlayabilirler. Ekonomik entegrasyonla beklenilen sonuçlardan biri de blok dışı ülkelerden ithalatın azalacağıdır. Bu durum blok içindeki ticareti arttıracaktır. Ticaretin artması ve yön değiştirmesi üye olmayan ülkelerden üye ülkelere bir sermaye akışına sebep olabilir.

ANLAŞMA DIŞINDAKİ ÜLKELERE ETKİLERİ

Entegrasyon anlaşmaları dışındaki ülkeler, üye ülkeler arasındaki ticaretin dinamik etkilerinden önemli yararlar sağlayabilirler. Üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin yoğunluk kazanması ve refah artışı satınalma gücü yüksek bir pazar oluşturacağından, bu pazara girmeyi başaran blok dışı ülkeler büyük faydalar sağlayabilirler. Bunun ne oranda mümkün olabileceği üye olmayan ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile yakından ilgilidir. Bazı üretim sahalarında mukayeseli üstünlüğe sahip olmak ve ticaret dışı engelleri ortadan kaldırabilmek, blok ülkeler pazarına girebilmeyi kolaylaştırabilir. Diğer taraftan, üye olmayan ülkeler üye ülkelerin oluşturdukları pazar şartları hakkında daha ayrıntılı bilgileri kolayca elde edebilirler. Üye ülkeler arasında ortak tarifeler uygulanacağından sözkonusu ülkeler ile ticari mevzuat daha basitleştirilmiş olur.

Ekonomik entegrasyonun başırısını üye ülkelerin ekonomik güçleri belirleyecektir. Ekonomik güçleri ve kendi kendine yeterlilik dereceleri zayıf ise, bu durumdan büyük ölçüde üye olmayan ülkeler istifade edebilirler. Blok dışı ülkelerin olumsuz rekabet üstünlüklerinin bertaraf edilebilmesi için uygulanacak yüksek gümrük tarifeleri üye olmayan ülkeleri olumsuz yönde etkileyebilir. Ancak, ekonomilerin sürekli yüksek gümrük duvarları ile korunmasının ticareti saptırıcı yönde olumsuz etkilerinin ortaya çıkması, uzun dönemde blok dışı ülkelere, pazarlara girebilme açısından tekrar şans tanıyabilir.[11] Diğer taraftan, üye ülkeler mal ticareti yanında, hizmetleri de anlaşma kapsamına aldıklarında üye ülkeler bundan zarar görebilirler.

GLOBALLEŞME VE BÖLGESEL ENTEGRASYONLARIN BAŞARI ŞANSI

Dünyada globalleşme ve bölgesel entegrasyon hareketlerinin başarısı siyasi ve ekonomik konjonktüre bağlıdır. Dünya ekonomisine yön veren, globalleşme ve bölgesel entegrasyonların öncülüğünü yapan gelişmiş ülkeler karar alma sürecini birinci derecede etkileyebileceklerdir. Her ne kadar global düzeyde BM, IMF, dünya Bankası ve GATT gibi kuruluşlar ve bölgesel düzeyde AT, NAFTA ve EFTA gibi entegrasyonlar oluşmuş ise de dünyanın geleceğine yön verecek kuvvetin, ekonomisi güçlü olan ülkelerin olacağı görülmektedir. ABD, Japonya ve Almanya'dan oluşan "Üçler Grubu", ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere'den oluşan "Beşler Grubu", bu gruba İtalya ve Kanada'nın katılımı ile oluşan "Yediler Grubu", Yediler Grubu'na Belçika, Hollanda, İsveç ve İsviçre'nin katılımı ile oluşan "Onbirler Grubu" halihazırda dünya ekonomisine yön vermektedirler. Bu gruplar içerisinde en etkili ve aktif olanı "Yediler Grubu"dur. Yediler Grubu Dünya GSMH'nın % 64'ünü üretmekte ve dünya ticaretinin de % 52'sini ellerinde bulundurmaktadırlar. Yılda bir kez devlet başkanları düzeyinde, üç kez bakanlar düzeyinde ve sık aralıklarla da maliye bakanları ile hazine yetkilileri düzeyinde biraraya gelirler. Dünya ekonomisinin geleceğini şekillendirecek, büyüme hızına, ticarete, finansal faaliyetlere yön verecek nitelikteki prensip kararlarını alırlar.[12]

Dünyada globalleşme ve bölgesel entegrasyon eğilimleri ele alınırken batılı gelişmiş ülkeler ekseni etrafında fikirler üretilmektedir. Halbuki, büyük siyasi ve askeri güç olan Rusya ve Çin'in gözardı edilmemesi gerekmektedir. Çin siyasi ve askeri olduğu kadar aynı zamanda önemli bir ekonomik güçtür. Ekonomik sıkıntılar içerisinde olan Rusya ve Doğu Avrupa'nın siyasi ağırlığı yanında ekonomik potansiyellerinin gelecekte harekete geçirilmesi dengeleri önemli ölçüde etkileyebilir. Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu'da cereyan eden olaylarda Rusya'nın etkisi, gücünü hala muhafaza ettiği tezini doğrulamaktadır. Hatta, iki kutuplu dünyanın var olduğunu, dünyanın sadece bir ekonomik değişim geçirdiğini ileri süren görüşler de vardır.[13] Batılı sanayileşmiş ülkelerin globalleşme yönündeki gayretleri, bir anlamda Doğu Bloku'ndaki değişimleri kendi eksenlerine ve kendi etki alanlarına çekme çabaları şeklinde

12 DPT; Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler, A.g.e., s. 30-32.

13 Pierre Poret; Libérdalisation des Controles des Changes Un Défi en Europe Central et Oriental OCDE l' Observateur, No: 178, Octobre Novembre 1992.

yorumlanabilir.

Diğer taraftan, İkinci Dünya Harbi'nden sonra toplanan Yalta Konferansı'nın sonuçlarından dünya kamuoyu 30-40 yıl sonra haberdar olabilmiştir. 1980'li yılların sonunda Doğu Bloku'nda meydana gelen sarsıntılarla başlayan süreçte yapılan toplantılar sonunda alınan kararlardan gerçek manada haberdar değiliz. Bu bakımdan, globalleşme sürecinde ortaya sürebileceğimiz görüşler büyük oranda tahmin noktasında olabilir.

Herşeye rağmen dünya ekonomisine büyük oranda yön veren ülkelerin ekseni etrafında ortaya çıkan globalleşme eğilimleri, hareket noktamızı oluşturmaktadır. Konu bu çerçevede ele alındığında bazı sorunların mevcut olduğunu belirtmemiz mümkündür. Dünyada globalleşme ve bölgesel entegrasyon hareketlerinin hızlanmasına rağmen GATT görüşmelerinde bazı anlaşmazlıklar mevcuttur. Globalleşme, bölgesel entegrasyonların sağladığı bazı çıkarlara ters düşebilmektedir. Yediler Grubu ve OECD üyesi ülkeleri bölgesel ticaret anlaşmaları çerçevesinde varılmak istenen hedeflerin çok taraflı bir temele dayalı ileri ölçüde bir serbestleştirmenin amaçlarıyla tamamen bağdaştığını ileri sürmektedirler. Ancak, bu durum batılı gelişmiş ülkelerin iktisadi, sosyal ve siyasal sorunlarını çözmeleri halinde mümkün olabilecektir. Bu sorunların çözümünün yakın gelecekte nasıl gerçekleşebileceği ise belirsizdir.[14] Bu sorunlara bağlı olarak çok taraflı ticari ilişkilerin azaldığı ve daha da azalacağını düşünen ülkeler yeni birleşme formülleri aramaktadırlar. Nitekim, Japonya, Malezya ve Çin entegrasyon girişimlerini gündeme getirmişlerdir.

Diğer taraftan, bölgesel entegrasyonların çoğalması halinde GATT'ın mal ve hizmet ticaretindeki, finans ve üretim piyasalarındaki globalleşmeden nasıl etkileneceğini belirgin hatlarıyla ortaya koymak oldukça güçtür. Yukarıda da belirtildiği gibi uluslararası arenanın hangi siyasi ve sosyal baskılar altında kalacağı, gelişmelerin gündeminde hangi maddelerin ağırlık kazanacağı gibi konular gelişme trendini belirleyecektir. Buna göre ya globalleşmeye karşı bölgesel-leşme tezi, ya da globalleşmeye rağmen bloklaşma, ya da bütünleşme ve bölgeselleşmeyi birlikte ele alan tezler rağbet görecektir.[15]

Entegrasyon dışı kalan ülkelerin bölgeselleşen bir dünyada mı, yoksa GATT çerçevesinde oluşan bir dünyada mı daha iyi korunacağı düşüncesi önemlidir. GATT gibi çok taraflı anlaşmaları ihtiva eden sistemin değişmesi halinde entegrasyon dışı kalan ülkelerin ortak gümrük tarifelerinin ihlali sözkonusu olduğunda, GATT hükümleri uyarınca tazminat talebinde bulunmaları zorlaşabilir. Bu durumda, ekonomik bağımlılıkların da arttığını dikkate alırsak, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere oranla tatmin edici bir tazminat elde etmeleri zorlaşabilir. Gelişmiş ülkelerin kendi aralarında oluşturacakları bloklar kendilerine daha fazla bir ekonomik ve siyasi güç sağlayacaktır. Kendilerine rakip olabilecek yeni bloklaşmaların kurulmasını engelleyebilecekleri gibi, diğer ülkelerle olan ilişkilerin kendi iradelerinde kalmasını isteyeceklerdir. Başka bir ifade ile, gelişmiş ülkelerin dünya gelirinden aldıkları payı ne oranda diğer ülkelerle paylaşacakları, globalleşmenin başarısını önemli ölçüde etkileyen faktör olacaktır.

GLOBALLEŞEN DÜNYADA TÜRKİYE'NİN YERİ

İkinci dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu dünyada Türkiye siyasi ve ekonomik yöndeki tercihlerini Batı Bloku yönünde belirlemiştir. Bu çerçevede NATO, AT, OECD, GATT gibi askeri, ekonomik kuruluşlar ile diğer ticari anlaşmalarda yer almıştır. Ancak, ne yazık ki Türkiye, müşterek hareket etmeyi arzu ettiği ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyine ulaşabilmiş değildir. Uluslararası ilişkilerde ülkelerin sahip oldukları ekonomik kalkınma düzeyleri siyasi ve askeri alandaki güçlerini ve ne oranda söz sahibi olduklarını ortaya koymaktadır. İki kutuplu dünyada Doğu Bloku'nun baskısı Türkiye'yi askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda Batı Bloku ile müşterek hareket etmeye zorlamıştır. Türkiye'nin batı ülkeleri ile beraber hareket etmesinin bir mecburiyetten mi, yoksa siyasi bir tercihten mi kaynaklandığı hususu tartışmalıdır. İster siyasi tercihler olsun, isterse şartların zorladığı bir mecburiyet olsun, Türkiye'nin uzun bir süreci kapsayan batı ile beraber olma dönemi ekonomik gelişmişlik farklılığını ortadan kaldırmamış ise, konuyu başka boyutlarda ele almak gerekmektedir. dünyadaki globallaşme sürecinde söz sahibi olan ülkelerle Türkiye zaten askeri, siyasi ve ekonomik entegrasyonlara girmiş ve önemli bir tecrübe yaşamıştır. Başlayan süreçte geçirilen bu tecrübeleri dikkate almak Türkiye'nin geleceği için önemli sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Ancak, gelişmeler göstermektedir ki, siyasi ve ekonomik dengelerin değiştiği günümüzde Türkiye eski tercih ve eğilimlerini ısrarla sürdürmektedir. Bu tutum, Türkiye'nin önüne çıkan önemli fırsatları kaybetmesine ve tutarlı politikalar belirleyememesine sebep olmaktadır. Özellikle Doğu Bloku'nun demokratikleşme ve serbest piyasa düzenine geçiş yönünde bir sürece girmesiyle başlayan yeni yapılanmalar, Türkiye'yi doğrudan ilgilendirmiş ve yeni stratejiler belirleyeceği alanlar ortaya çıkarmıştır. Fazla bir çaba göstermemesine rağmen, ortaya çıkan gelişmeler Türkiye'ye ayrı bir önem kazandırmıştır. Ortaya çıkan bu gelişmeler Türkiye'ye ya eski süreci devam ettirme veya yeni atılımlar yapma fırsatı doğurmuştur. Bu durumda Türkiye politikalarını yeniden belirlemeli ve dünyadaki rolünü yeniden tanımlamalıdır. Zira, eski süreç paralelinde gelişme gösteren eğilimler ve batı ülkeleriyle olan ilişkilerde "olmazsa olmaz" şartı gelişen dünya şartlarında Türki-

14 M. ALLAIS; La Politique de Libre-Echange, le GATT, et la Construction Européenne, Revue d'Economie Politiqgue, No:1, Janvier-Février 1994.

15 Serge DEVOS; La Globalisation de l'Economie, L'Integration Régionale OCDE l'Observateur, No: 192, Février-Mars, 1995.

16 Gülten KAZGAN; Yeni Ekonomik Düzende Türkiye'nin Yeri, Altın Kitapları, İstanbul, 1994, s.39-40.

17 DPT; Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, İslam Ülkeleri ve EKİT (ECO) Raporu, Ank., 1993, s.1.

ye'yi daha da geriye götürebilecektir.

1963 yılından itibaren başlayan AT ile ilişkilerin sürdürülmesi 6 Mart 1995'te imzalanan "Gümrük Birliği" kararı ile teyid edilmiştir. Türkiye'nin AT ile ekonomik ilişkilere girmesi ve 320 milyon nüfuslu, dünya ticaretinin % 40'ının cereyan ettiği, dünya üretiminin % 30'unun gerçekleştirildiği "Avrupa Ekonomik Alanı"nın dışında kalması düşünülemez. Ancak, ekonomik gelişmişlik düzeylerinin farklılığı gelişmekte olan ülkeleri gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirmekte, ilişkiler sadece ekonomik boyutta kalmayıp siyasi boyuta taşmaktadır. Ekonomik ve siyasi bağımlılığın artması Türkiye'nin diğer ülkelerle kuracağı ekonomik entegrasyonları ve çıkarlarını zora sokmaktadır. Gelişmeler, globalleşmede merkez durumunda olan ülkelere bağımlılığı ve sözkonusu ülkelerin oluşturduğu karar mekanizmalarına uyumu gerektirmektedir.[16] Bu durum, Türkiye ve benzeri ülkelerin dünya refahındaki payını arttırma çabalarını sınırlandırmaktadır.

Esasen son yıllarda meydana gelen Somali, Orta-Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar'daki gelişmeler dünyadaki globalleşme eğilimlerini test etmiştir. Farklı toplum ve kültürlerin varlıklarını sürdürebilmeleri, ülkelerin bağımsızlık arzularının gerçekleşebilmesi, merkez ülkelerinin öngördüğü bazı kurallara bağlanmıştır. Globalleşmenin eksenlerini oluşturan, demokratikleşme, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve liberalizasyon gibi kavramlar tek yönlü ve merkez ülkelerin lehinde tanımlanmaktadır. Özellikle İslam ülkelerinde daha bağımsız bir yönetim arzusunda olan ve iktidar olmaları halinde gelişmiş ülkelerin kaynak dağılımındaki adaletsizlikleri ile menfaatlerine zarar getireceklerini umdukları bazı grup ve görüşler, sözkonusu grupların inanç ve görüşlerinde yer almayan fondamentalizm, radikalcilik gibi düzmece ithamlarla suçlanılmakta ve başlayan süreç için bir tehlike olarak gösterilmektedir. Diğer taraftan, uzun zamandan beri rağbet görmeyen, hatta büyük bir tehlike sayılan Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin bir ekonomik entegrasyon kurmaları fikri, Kazablanka Zirvesinde İsrail eksenli olması şartı ile kabul görmüştür. Türkiye fiilen bu gelişmelerin içerisinde yer almaktadır. Ayrıca, dünyada gittikçe kabul gören bir hristiyan birliği fikri, Greko-Romen ve Slav ittifakının doğurduğu ortodoks birliği fikri, hem güçlenmekte hem de kabul görmektedir. Bu gelişmeler söz konusu ülkelerde ekonomik ve siyasi entegrasyon kurma arzusunda ısrar eden Türkiye'nin geleceğinde ciddi şüpheler ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye bu şüpheleri azaltabilecek ve kendileriyle rekabet edebileceği ülkeler ile "Karadeniz Ekonomik İşbirliği" (KEİ) fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir AT ülkelerinin takındığı olumsuz tavırlara karşı bir alternatif olarak ortaya çıkmakla beraber, sağlayacağı önemli ekonomik menfaatleri de öngörmektedir. Ekonomik menfaatlerin birleşmesiyle barışın tesis edilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye kaynaklı bu görüş ilgili ülkeler tarafından benimsenmiş, kurumsal yapı oluşturulmuş, fakat çok yavaş işlemektedir. Ayrıca, yeni kurulan dengelerin ve ortaya çıkan yapılanmaların KEİ Entegrasyonunun gerçekleşmesine ne oranda müsaade edeceği tartışılabilir. KEİ Bölgesinde ortaya çıkan sıcak gelişmeler ekonomik ilişkilerden çok, siyasi ilişkileri ön plana çıkarmaktadır. Bu bakımdan, KEİ Bölgesi'nde tarihi ve diğer siyasi sorunların giderilememesi, ekonomik entegrasyonu öngören KEİ'nin geleceğinde arzu edilen amaçları dilek ve temenni noktasında bırakabilir. Bu da şüphesiz dünyadaki çok bilinmeyenli siyasal denklemlerin sonuçlarına bağlıdır.

İlişkilerin çok yavaş yürüdüğü bir diğer iktisadi işbirliği ise, Türkiye'nin İslam ülkeleri ile olan ilişkileridir. (ECO) ECO ülkeleri entegrasyonu geliştirmeleri halinde önemli menfaatlar sağlayacaklar ve siyasi bakımdan da önemli bir güç olabileceklerdir. Dünya petrol üretiminin % 65'i, doğal kauçuk üretiminin % 70'i, Dünyada bilinen uranyum yataklarının % 39'u, Dünya doğalgaz üretiminin % 51'i, Dünya fosfat üretiminin % 41'i İslam ülkelerinde üretilmektedir.[17] Bu zengin kaynaklara sahip olmasına rağmen ECO ülkelerinin kendi aralarındaki siyasi ve iktisadi problemleri çözememeleri, ayrıca gelişmiş ülkelerle olan siyasi ve ekonomik bağımlılıklarının fazla olması, sözkonusu kaynakların ülkelerin menfaatlerinde kullanılmamasına ve başlayan entegrasyon sürecinin yavaş işlemesine sebep olmaktadır. Sahip olduğu bilgi birikimi, ekonomik ve siyasi tecrübe Türkiye'nin ECO ülkelerine önderlik yapmasına müsaittir. Ancak gerekli politikaların yoksunluğu, yaptığı siyasi ve ekonomik tercih yanlışlığı Türkiye'yi bu imkandan mahrum etmektedir. Zira, Türkiye gerek İslam ülkeleri, gerekse Orta Asya ülkelerine yönelik olarak tutarlı ve bağımsız politikalar belirleyemediğinden çok önemli kayıplarla karşı karşıya bulunmaktadır.

Globalleşen dünyada Türkiye'nin yerini çokdar başlıklar altında kısaca özetlemenin güçlülüğü içerisinde sonuç olarak şunları söylemek mümkündür: Değişen ve gelişen dünya şartları içerisinde Türkiye şimdiye kadar uyguladığı politikaların tümünü gözden geçirmeli ve yeni siyasi ve ekonomik hedefler belirlemelidir. Aynı stratejilerin ısrarla sürdürülmesi halinde Türkiye önüne çıkan fırsatları kaçıracak, dünyadaki mevcut yerini dahi korumakta güçlük çekebilecektir. Başka bir ifade ile, dünyadaki değişimden önce Türkiye'nin yeri ne ise, mevcut stratejilerin uygulanması halinde de aynı kalacaktır.

SONUÇ

1980'li yılların sonundan itibaren dünyadaki ekonomik ve siyasi dengelerde bir değişim ve yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Soğuk savaşın bittiği, demokratikleşme ve serbestleşme eğilimlerinin hakim olduğu, çeşitli toplum

ve kültürlerin ortak paydalar etrafında birleşmelerinin barış ve istikrar ortamı doğuracağı yönündeki görüşler tartışma gündemine gelmiştir. Teknolojik gelişmeler, ulaştırma ve iletişimdeki gelişmeler başlayan sürecin motoru olmakta, ortak bir üretim ve tüketim kültürü oluşturmaktadır. Hızlı sanayileşmenin sebep olduğu çevre sorunları toplumların ortak problemleri haline gelmiştir. Ortaya çıkan çevre sorunları ülkelerin refah düzeylerini arttırabilmek için yöneldikleri sanayileşme ve kaynak kullanımındaki eğilimleri değiştirmekte, sürdürülebilir kalkınma konusundaki araştırmalara fazlaca önem verilmektedir. Bu gelişmeler, bilgiyi ve zamanı en iyi kullanabilecek ülkelerin daha başarılı olabilecekleri gerçeğini gündeme getirmektedir. Araştırma-Geliştirme faaliyetlerinin ön plana çıkarıldığı bir bilgi toplumu oluşmaktadır. Ayrıca üretim, finans ve hizmet piyasaları milli sınırları zorlamakta ve ülkelerin kendi boyutlarını aşmaktadır.

Globalleşme sürecinden gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler farklı şekilde etkilenmektedir. Gelişmiş ülkeler kendi durumlarını korumak ve dünya ekonomisi üzerindeki hakimiyetlerini sürdürebilmenin gayretini verirken, gelişmekte olan ülkeler dünya üretiminin daha fazla pay almanın çabasını göstermektedirler. Bu durum ülkelerin birbirlerine karşı bağımlılıklarını arttırmaktadır.

Son yıllarda Orta-Doğu, Balkanlar, Kafkaslar ve dünyanın diğer bölgelerinde meydana gelen sıcak çatışmalar sonucu ortaya çıkan gelişmelere karşı dünyadaki söz sahibi ülkelerin belirledikleri tavırlar, iki kutuplu dengenin bozulmadığını ve Rusya'nın hala kutup olduğu tezini doğrular mahiyettedir.

Globalleşme farklı inanç ve kültürlerin varlığını sürdürebilmelerini öngörmekte, parçalanarak bütünleşme tezini işlemekte, ancak bu süreçte gelişmiş ülkelerin menfaatlerinin korunmasının, var olabilmek için adeta zorunlu olduğu gerçeğini gündeme getirmektedir.

Globalleşme ve bölgesel entegrasyonların başarıya ulaşabilmeleri için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik, siyasi, etnik ve kültürel sorunlarını çözmeleri gerekmektedir.

Dünyadaki gelişmeler, toplumların bağımsızlık, milliyetçilik, muhafazakarlık gibi düşüncelerini gündeme getirmiş ve bu eksenlere doğru bir yönelme başlamıştır. Tüm toplumların düşünce, inanç ve kültürlerinin varlığını kabul etmeyi hedefleyen yeni eğilimler sonucu ortaya çıkan "Parçalanarak Bütünleşme" tezinin kabul gördüğü varsayılmaktadır. Bu gelişmeleri tanımlayan "Post Modernizm" kavramı, kesin hatlarıyla tanımlanmamakla beraber, dünya gündemine getirilmiş ve özellikle iç siyasi, kültürel ve ekonomik sorunlarını çözememiş gelişmekte olan ülkelerde işlenmektedir. Bu çerçevede "Yükselen Değerler" adı altında takdim edilen kavramların değişik toplum ve kültürler nezdinde ne oranda kabul göreceği hususu tartışılmaktadır.

Türkiye sahip olduğu coğrafi, ekonomik ve siyasi konum itibariyle gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir. Gelişmelere karşı Türkiye iç ve dış politikalarını yeniden belirlemektedir. Ancak, gelişmeler göstermektedir ki, Türkiye yeni oluşumlara hazırlıksız yakalanmış, eski ve siyasi ve ekonomik tercihlerini sürdürmekte bu haliyle mevcut statükosunu devam ettirmektedir. Gerek global, gerekse bölgesel düzeyde Türkiye'nin ortaya koyduğu politika ve stratejiler yetersiz kalmaktadır. Yeni anlayış ve yapılanmaların ortaya konmaması halinde, Türkiye dünyadaki değişimlerin ortaya çıktığı anda sahip olduğu avantajları bugün olduğu gibi gelecekte de kaybetmeye devam edecektir. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen Türkiye bölgesinde ekonomik, askeri ve siyasi bakımdan önemli bir güce sahiptir. Gerek iki kutuplu dünyada ge-

rekse yeni eğilimlerin başladığı günümüzde Türkiye'nin gücünden rahatsız olan mihraklar ekonomik, siyasi ve kültürel değişik oyunlara ve hilelere başvurmaktadırlar. Bu bakımdan Türkiye yeni, tutarlı ve rasyonel politikalar belirlemeli ve bunları uygulamaya koymalıdır. Ortaya çıkan düşünceler dilek ve temenni noktasında kalmamalıdır.

Dünyadaki gelir ve kaynak dağılımındaki dengesizlikler, ortaya çıkan gelişmelerin ekonomik ağırlığını daha fazla hissettirecektir. Bu durumda globalleşme eğilimleri belkide İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan düzenin başka bir görüntü adı altında işlemesine yol açacaktır. Zira, globalleşme ve bölgesel ekonomik entegrasyonlar ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı arttırmaktadır. Ancak, unutmamak gerekir ki, KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KARŞILIKSIZ DEĞİLDİR...

Globalleşen dünyada işgücü piyasaları

Doç. Dr. Mustafa AYKAÇ*

* Marmara Üniversitesi İkt. ve İd. Bil. Fak. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğretim üyesi.

GİRİŞ

Geçen iki yüzyıl boyunca dünya ekonomisi, tek bir ülkenin ekonomik hakimiyetini yansıtmış ve kuvvetlendirmiştir. 19. yüzyılda dünya ekonomisine hakim olan ülke İngiltere ve para birimi de Sterlin olmuştur. 20. yüzyılın ortasından itibaren ABD ve onun para birimi olan Dolar, dünya ekonomisinde ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. İngiltere ve ABD dünya ekonomisine yön verdikleri dönemlerde dünya ticaret ve finans piyasalarındaki gelişmeleri kendi tercihleri doğrultusunda şekillendirmişlerdir.

Globalleşme ekonomik, sosyal, siyasi ve teknik sebeplere dayalı olarak dünyada ticaretin, üretimin, sermayenin, işgücünün ve teknolojinin uluslararası rekabete konu olma eğiliminin kuvvetlenmesini ve ürün ve faktör piyasalarının bütünleşmesini ifade etmektedir. İletişim teknolojisindeki gelişmelerin, maliyetleri düşürmesi, otarşik yapıları ortadan kaldırması ve ulusal kültür farklılıklarını asgariye indirmesi globalleşmenin sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir. İletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler ve bütünüyle yeni teknolojiler, sadece çok geniş bir ürün demeti getirmekle kalmamakta, fakat aynı zamanda sanayilerin ve firmaların yapısında ve örgütlenmesinde de köklü değişikliklere yol açmaktadır. Bu değişiklikler fabrika düzeni, yönetim yapısı ve süreci, firma büyüklüğü ile çalışma, işçi ve sendika kavramlarına da yansımıştır.

Bugün ABD, "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırılan yeniden yapılanma sürecinde, dünya ekonomisine yön veren hakim ülke konumunu tesis etmeye çalışmakla birlikte, uluslararası üretim ve rekabetin bölgesel ekonomik entegrasyonlar ve ticari bloklarca yönlendirilmeye başlamasıyla dünya ekonomisinde hakim tek ülke dönemi sona ermektedir. Günümüzde bir taraftan GATT (WTO) aracılığı ile daha serbest ve şeffaf bir dünya ticaret sistemi kurulmaya; Avrupa, Kuzey Amerika ve Uzak Doğu'ya yatırımlar yapılmaya ve ticaretin bölgeselleştirilmesine çalışılırken, diğer taraftan AB, NAFTA, EFTA, ASEAN gibi bölgesel ekonomik entegrasyonlar dünya ekonomisini yönlendiren güçler olarak ortaya çıkmaktadır.

Dünya ekonomisindeki global değişiklikleri daha iyi anlamak için, ikinci dünya savaşı sonrası 25 yıllık gelişmeyi gözden geçirmek faydalı olacaktır. Sanayileşmiş ülkeler için "altın çağ" olarak adlandırılan bu dönemde (1950-1973), dünya üretimi ve tüketiminde büyük artışlar kaydedilmiştir. Ayrıca bu dönemde, gelişmiş ülkelerin tam istihdama ulaştıkları kabul edilebilir. Hatta, Almanya ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkeleri, yurtdışından işgücü ithal etmişlerdir. Bu dönemde dünya ticareti ve sanayi ürünleri ticaretinde yıllık % 10'lara ulaşan artışlar gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, 1973'ten sonra OECD ülkelerinde ve dünya GSMH'da büyüme oranı % 50 oranında azalmıştır. 1980'lere gelindiğinde ise, çoğu sanayileşmiş Batı Avrupa ülkeleri altın çağ dönemi ile karşılaştırılamayacak kadar yüksek işsizlik oranları ile karşılaşmışlardır. Aynı şekilde imalat sanayii ürünleri ticaretinin dünya ticaret hacmindeki payı önemli ölçüde düşmüştür[1]. Bu çerçevede, 1960'ların sonundan itibaren sanayileşmiş ülkelerde verimlilik artış oranlarında düşüşler görülmüş, Bretton Woods para sistemi çökmüş; 1973 ve 1979'da iki büyük petrol şoku yaşanmıştır. OECD ülkelerinde, petrol şoklarına ve iktisadi ve finansal politikalardaki değişikliklere uyum sağlama zorlukları daha düşük büyüme oranları ile sonuçlanmıştır.

Düşük ekonomik büyüme oranları; ekonomik politikalar, ekonomik kurumlar ve teknoloji gibi farklı ekonomik güçlerdeki değişikliklerin yanısıra uluslararası ticaret ile istihdam hacmini olumsuz etkilemektedir.[2]

1980 ve 1990'larda dünya ekonomisi, stagflasyonun yanısıra düşük büyüme ve düşük enflasyon oranlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Buna karşılık pek çok OECD ülkesi, yüksek işsizlik oranları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Düşük büyüme oranları ve yaygın işsizlik, korumacılığa geri dönüş eğilimlerini kuvvetlendirmiştir. Bunun sonucunda sanayileşmiş ülkelerde işçiler ve sendikacılar, gelişen ülkelerin ucuz iş gücü rekabetinden kaynaklanan iş kayıplarını kendilerine bir tehdit olarak değerlendirmişlerdir.

1 Ajit Singh (1994), "Global Economic Changes, Skills and international competitiviness" International Labour Review, Vol. 133 No.2 S.168-169.

2 ILO (1994) "Perspectives", International Labour Review, Vol. 133, No.3, S.403.1.

1970'lerden itibaren dünyada uygulamaya konulan istikrar politikaları, piyasa ekonomisini ön plana çıkarmak, iç ve dış rekabeti teşvik etmek ve fiyat kontrollerini ortadan kaldırmak suretiyle fiyatların düşmesine, bazı firmaların piyasadan çekilmesine ve yeni firmaların piyasalara girmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, artan iç ve dış rekabete paralel olarak sendikasızlaştırma eğilimleri kuvvetlenmiştir. Bu gelişmeleri 1980'ler boyunca işsizlik oranlarındaki artışların izlemesi, sendikaların toplu pazarlıkta istihdam güvencesini ön plana çıkarıp ücret artışları ve diğer çalışma şartlarından taviz vermesine yol açmıştır. ABD'de sendikalar, istihdam güvencesini sağlamak uğruna ücret artışlarında, fedakârlık yapmayı, hatta ücret indirimlerini kabul etmişlerdir[4].

GLOBALLEŞME VE İŞGÜCÜ PİYASALARI

Globalleşme, dünya ekonomisinin işleyişi (piyasanın ve üretimin organize edilmesi, şirketlerin yapılanması ve yeniden yapılanması, sermayenin global sisteme akışı) ve toplumların (politika ve eğitim sistemleri ile kültür ve işgücü piyasası kurumları) yapılanma tarzı arasındaki farklılığın artışını ifade eden bir kavramdır. Ulus-devlet, toplumların referans noktası olmayı sürdürürken ekonomik olaylar üzerindeki etkisi azalmaktadır. Global ekonomik eğilimlerin, uluslararası topluluğun normlar ve kurumlar geliştirme kapasitesinden daha hızlı geliştiği görülmektedir[3].

Globalleşme, işgücü piyasalarını iki şekilde etkilemektedir. Birincisi, "düzenleme açığı"dır. Bu kavram, işgücü piyasalarını düzenleyen ulusal kurum ve kuralların piyasaların içselleşmesi sonucunda etkinliğini kaybetmelerini ifade etmektedir.

İkincisi, globalleşmenin itici gücünün çok uluslu şirketlere dayandırılmasıdır. Firmalar içinde ve arasında kapsamlı organizasyon değişikliklerine yol açan globalleşme süreci, çok uluslu şirketlerin global aktörler haline dönüşmesi yönünde baskılar oluşturmuştur[5].

Çok uluslu şirketlerin uyguladığı çeşitli stratejiler, işgücü piyasaları arasında karşılıklı bağımlılığa yol açmaktadır. Dünya çapında işlerin ve işçilerin sayı, vasıf, dağılım ve yerleşimi açısından birbirine yaklaşması bağımlılığın bir göstergesidir. Ayrıca ulusal sınırların geçirgenliği, uluslararası işbölümü, ticaretin artması ve uluslararası üretim de işgücü piyasalarını karşılıklı bağımlı hale getirmektedir.

İşgücü piyasalarında bağımlılığın artmasına yol açan gelişmeler, global işgücü piyasası kavramını gündeme getirmektedir. Global işgücü piyasası mikro ve makro boyutlara sahiptir. Mikro açıdan uluslararası firmalar global bir işgücü piyasasında kendi beşeri kaynak geliştirme politikalarını düzenlemektedir. Makro açıdan işgücü piyasalarının uluslararası bir nitelik kazanması ise, düşük maliyetli işgücüne oranla

3 Toker Dereli (1994), "Globalleşen Dünyada Sosyal Politika ve Toplu Sözleşme Düzeninde Yeni Arayışlar", 2000'li Yıllarda Endüstri İlişkilerine Bakış, MEES Yay. İstanbul, S.73.

4 UNCTC (1988), Transnational Cooperations in World Development: Trends and Prospects, New York, S.(2) ILO (1994) "Perspectives", International Labour Review, Vol. 133, No.3, S.403.1.

5 Duncan Campbell (1993), "The Globalizing firm and Labour Institutions", Bailey, P.; Parisotta, A.; Renshaw, G. (eds.) Multinationals and Employment: The Global Economy of the 1990's, Genova, ILO, S.267.

6 Duncan Campbell (1994), "Faretgn Investment, Labour Immobility and The Quality of Empleyment", International Labour Review, Vol. 133, No.2, S.187.

yüksek maliyetli işgücünün daha fazla risk taşıdığını ifade etmektedir. İşgücü piyasalarının makro açıdan globalleşmesi, yüksek işsizlik oranlarına rağmen işlerin yüksek ücretli ülkelerden düşük ücretli ülkelere kaydırılmasına yol açmıştır.[6]

Gelişmiş ülkelere karşı gelişen ülkelerin nisbi rekabet durumunu, yeni teknolojilerin ve üretim kavramlarının nasıl etkileyeceği önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Gelişen ülkeler, uluslararası ekonominin artan entegrasyonu ve rekabetinin olduğu kadar yeni teknolojilerin gerektirdiği işgücü ihtiyacını karşılamak üzere eğitim ve öğretim sistemini yeni gelişmelere intibak ettirme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Ücretlerde erozyonun devam etmesi, çalışma şartlarının ve sosyal yardımların gerilemesi, sanayi sektöründe milyonlara varan iş kayıplarının ortaya çıkması, sendikalaşma düzeylerini koruma ve geliştirmede ciddi zorluklarla karşılaşılması, dünya ekonomisinde artan rekabetin işgücü piyasaları ve politikalarını temelinden

sarsması ve ikincil piyasalarda düşük ücretli işgücü havuzlarının ortaya çıkması ekonomik globalleşmenin belirgin sonuçlarıdır.[7]

FİRMA VE GLOBALLEŞME

Global firmalar, ürünlerini dünyanın tüm kilit piyasalarında satan ve dünya çapındaki faaliyetlerini rakip piyasalarda bütünleştiren firmalardır. Firmalar global bir rekabet ortamında, faaliyetlerini global bir çerçeveye yerleştirme ve bu faaliyetler arasında aktif bir şekilde koordinasyon imkanı elde etmek suretiyle uluslararası niteliğe sahip kaynaklarıyla daha fazla rekabet avantajı sağlamaktadırlar. Mal ve hizmetlerin yenilenmesi, geliştirilmesi, çeşitlenmesi, üretilmesi, pazarlanması ve tüketilmesindeki tüm safhalarda firmanın ortak bir kontrol ve koordinasyon sağlaması için organizasyon yapısı ve şeklinin dönüşüme uğraması globalleşmeyi ifade etmektedir.

Bir firmanın ölçek ekonomisinden yararlanmak için üretimini birkaç yerle sınırlandırması globalleşmeye yönelik bir adımdır. Uçak sanayii buna örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde, kimya sanayii gibi coğrafi olarak dağınık özelliğe sahip endüstriler firmaların mahalli girdilere bel bağlamasına yol açmaktadır. Bu endüstride faaliyet gösteren firmaların ithalatı nisbeten düşük olurken yerli girdilere daha fazla ihtiyaçları olmaktadır. Otomotiv endüstrisinde faaliyet gösteren firmalar, daha fazla uluslararası parça ve ara mala ihtiyaç duyabilir. Bazı alanlarda faaliyet gösteren firmalar ise, faaliyet gösterdikleri yerin uygun düzenlemeleri ve özel tüketici zevkleri, sınırlarötesi entegrasyonu gereksiz kılmaktadır.

7 Peter Dorman (1991), "Trade, Competition, and Jobs: An Internationalist Strategy", Labor in a Global Economy, S. Hecker-M. Hallock (eds.), University of Oregon Books, S.6.

(8) D. Campbell (1993), a.g.m., s.269.

Bu durumda ulusal sınırları aşarak faaliyet gösteren firmaların hepsini global firma olarak kabul etmek mümkün olmamaktadır. Globalleşen firmalar sayıca çok azdır. Bu firmaların ulusal ve bölgesel piyasalarda son derece koordineli hareket ettiği, pazar payını genişlettiği, nihai ürün standartlaştırmadan öte diğer faaliyet alanlarında yoğunlaştığı, ürün planlaması, parça tedariki, dağıtım, pazarlama ve finansman gibi alanlarda koordineli stratejilere sahip olduğu görülmektedir. Otomobil üretiminin global olduğu ve yukarıdaki özelliklere sahip firma yapısını ortaya çıkardığı açıkça görülmektedir.[8]

Bir firmanın globalleşmesine sebep olan unsurların başlıcaları şunlardır:

a) Maliyet Unsurları

Dünya çapındaki faaliyet birimlerini koordine ve kontrol etmek, firmaya, üretimde, dağıtımda, pazarlamada ve diğer fonksiyonlarda ölçek ekonomisinin avantajlarından yararlanma imkanı verebilir. Bu firmaların, aynı zamanda, çeşitli yerleşim yerlerinin rekabet avantajlarından yararlanmak üzere üretimi kaydırması globalleşmeyi teşvik etmektedir.

b) Piyasaya Giriş

Global firma, sadece tüm kilit piyasalarda faaliyet göstermekle kalmaz. Aynı zamanda daha büyük organizasyon, üretim, hammade ve finansman kaynaklarına sahip olan rakipleriyle rekabet edebilecek duruma gelmelidir. Böyle bir firmanın global çapta rekabet edebilmesi, bir yerde ve faaliyet alanında elde ettiği kârları bir başka alandaki faaliyet ve mücadelesini desteklemekte kullanabilmesine bağlıdır. Birçok üretim birimini Avrupa'da kuran Honda, Nissan ve Toyota bu avantaja sahiptir.

c) Araştırma-Geliştirme Maliyetlerinde Artış

Bugün çoğu endüstride araştırma-geliştirme maliyetleri artmış, buna karşılık ürünlerin hayat süresi kısalmıştır. Bundan dolayı, bu yüksek maliyetleri amortize etmek için ürünlerin daha büyük (global) piyasalarda pazarlanmasını ve aynı anda piyasaya sürülmesini gerekli kılmaktadır. Bu ise firmaları global faaliyet göstermeye itmektedir.

d) Bilgi Teknolojisinde Gelişmeler

Üretim ve pazarlama için diğer coğrafi alanların koordine edilmesinde maliyetler bilgi ve ulaşım teknolojisindeki gelişmelerle düşmüştür.

Firma-içi ilişkilerde de, bilgisayarlı görsel-işitsel teknoloji ve telekomünikasyon teknolojisi sayesinde gelişmeler sağlanmıştır.

Yeni firma-içi üretim organizasyonunda yavru şirket ana şirketin minyatürü olarak düşünülmekten çıkmakta, ana ve yavru şirket ilişkileri yeniden tanımlanmaktadır. Ayrıca global firmanın, ulusal, bölgesel kimlikten önce global bir kimliğe sahip olduğu, vatanının olmadığı görülmektedir. Ürünün nerede üretildiği, nerede tüketildiği ve firmanın merkezinin nerede olduğu önemli değildir.

Globalleşme, firma-içi çalışma organizasyonunu da etkilemektedir. Taylorist ve Fordist üretim ve çalışma şeklinin önemini kaybetmesi ve yatay ilişkilere, geniş iş tanımlarına, yetki devrine, grup çalışmasına, teşvik edici ücret sistemlerine ve sorumluluk yüklemeye dayanan yeni bir model gelişmektedir. Bütün bunlar, firmanın globalleşmesinin geri plandaki sebepleridir. Ancak, asıl iki sebep vardır: Birincisi, enformasyon teknolojisinin geniş etkisi, ikincisi ise Japon firmalarının daha iyi tanınması.

Firma-içi ve firmalar arası üretim ve çalışma organizasyonunda değişiklikler, ülkelerin işgücü piyasası düzenlemelerinde gerginlikler ve sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sendikacılık büyük ölçüde gerileme ve ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Ayrıca birçok ülkede devlet, işgücü piyasalarını aktif olarak düzenleme rolünden uzaklaşmıştır. Yeni üretim ve çalışma organizasyonu, işgücü piyasalarında düzenleme eksikliği ortaya çıkarmıştır. Bu eksikliğin ortaya çıkmasının birinci sebebi, piyasaların ve rekabetin ulusal sınırların dışına taşması ve ulusal ekonomilerle uyumlu olabilen ulusal düzenlemelerin önemini kaybetmesidir. Bugün ulusal sosyal politikaların ve endüstri ilişkileri sistemine ilişkin düzenlemelerin, ulusal kontrolden çıkan ve uluslararası bir nitelik kazanan piyasa şartlarına cevap vermelerinin güçleştiği görülmektedir. İkinci sebep ise firmalar içinde ve arasında, rakip coğrafi alan ve piyasalarda gittikçe artan entegrasyon derecesi, çalışma ve üretim organizasyonunda ulusal ve bölgesel etkileri azaltmasıdır.

SONUÇ

Geçen 20 yıl boyunca bütün dünyada ücret artışlarının durgunlaştığı, gelir dağılımındaki adaletsizliğin arttığı, vasıflı-vasıfsız işgücü gelirleri arasındaki açığın genişlediği, uluslararası ticaretin genişlemesine rağmen iş kayıplarının ortaya çıktığı görülmektedir. AB üyesi ülkeler arasında bile ücretler ve sosyal yardımlar bakımından işgücü maliyetlerinin saat başına 25.94 Dolardan (Almanya) 5.01 Dolara kadar farklılaştığı ve bu farklılığın sermaye mobilitesinden çok işgücü mobilitesine yol açtığı bilinmektedir. Ayrıca gelişen ve gelişmiş ülkeler arasındaki ücret farklılıkları da azalmamıştır. Dünyada İsveç ve Almanya gibi sosyal programların etkin olduğu yüksek ücretli ülkeler ve bu seviyeye yaklaşmış ABD ve diğer OECD ülkeleri ile yeni sanayileşen ve işçi ücretlerinin ABD işçi ücretlerinin % 10-30'unu teşkil ettiği ülkeler ve işçi ücretlerinin durağan veya azalma eğiliminde olduğu ülkeler olarak dört grup ülke bulunmaktadır.

Bu durum, çoğu iktisatçı tarafından iddia edilen ve savunulan faktör fiyatlarının eşitlenmesi noktasından ne kadar uzaklaşıldığının göstergesidir. Bunun sonucu olarak, gelişmiş ve gelişen ülkelerdeki işgücü maliyetindeki farklılıklar ile gelişen ülkelerin kendi aralarında işgücü maliyet farklılıkları yüksek ücretlerin düşürülmesi, sendikaların gücünün sınırlandırılması, sosyal yardımların azaltılması yönünde büyük bir baskı meydana getirmektedir. Düşük işgücü maliyetleriyle üretim yapma imkanı elde eden ülkeler, diğerlerine göre daha hızlı kalkınma yolunda avantaj elde etmektedir. Bunun sonucu ise genellikle ücretlerde ve çalışma şartlarında istismarla sonuçlanmaktadır. Uluslararası ücret farklılıkları, uluslararası ticaret ve

rekabet açısından önem taşımakta ve zaman içinde farklılıkların varlığını koruyacağı genel eğilim olarak kabul edilmektedir.

Ekonominin artarak globalleşmesi, ücretler, çalışma şartları, sendikalar ve uluslararası çalışma standartlarının önemini ön plana çıkarmıştır. Dünyada işçi ücretleri ve diğer çalışma standartları bakımından ortaya çıkan farklılaşma, kötü çalışma şartları ve düşük ücret ve düşük sendikalaşmayı ifade eden ikincil işgücü piyasası ile yüksek ücretler, yüksek çalışma standartları ve güçlü sendikaları ifade eden ikincil işgücü piyasasının işlediği ikili piyasa yapısını ortaya koymaktadır. Dünya ekonomisinin globalleşmesi ve artan rekabetin işgücü piyasalarında bu ikili yapıyı, uluslararası çalışma standartları ve dünya ticaretinde korumacılığı ve tekelleşmeyi önlemeye çalışan kurallar aracılığı ile önleme çabalarının etkisiz kaldığı görülmektedir. Bu gerçek ışığında dünyada artan global rekabet, gelişmiş kapitalist ülkelerin işgücü piyasalarında daha büyük krizlere yol açacağına işaret etmektedir.

Süleyman Karagülle ile Globalleşme ve Bloklaşma üzerine

röportaj **Kazım ERTEN**

Dünya'nın geleceğini GLOBALLEŞME ve BLOKLAŞMA açısından değerlendirir misiniz?

Hayvan topluluklarında hiyerarşik organizasyon yoktur. İnsanlar ise, Aile, Köy, Belde, Bölge ve Topluluk olmak üzere, bloklaşarak içiçe Coğrafi Topluluklar oluştururlar veya fertler globalleşerek Aşiret, Kabile, Şa'b, Kavim ve İnsanlık olmak üzere Sosyal Topluluklar oluştururlar. İnsanlık geliştikçe bloklaşma ve globalleşme de o kadar yüksek seviyelere ulaşır. Coğrafi ve sosyal oluşumlarla Globalleşme ve Bloklaşma, insan topluluklarında da beraber gelişerek dengeyi korur.

Ne globalleşme, ne de bloklaşma sadece makro düzeyde ele alınmamalıdır. İnsanlık içinde kıtalar olarak bloklaşma söz konusu olduğu gibi, bir ülke içinde bölgeler halinde bloklaşma, iller içinde ilçeler olarak bloklaşma, bucak içinde köyler arasında bloklaşma ve nihayet aşiret içinde aileler halinde bloklaşmalar söz konusudur. İnsanlık, Devlet, İl, Bucak ve Aşirette de globalleşme söz konusudur. Gelecekte hem bloklaşma hem de globalleşme daha ileri düzeylerde gerçekleşecektir.

Bununla birlikte, Merkezi Yönetim ve Yerinden Yönetim anlayışlarında büyük değişiklikler olacaktır. Merkezi yönetimler hakim olma yerine, hadim olma durumunu gerçekleştireceklerdir. Yani merkezler taşraya emretmeyecek, aksine taşraya hizmet edecektir. Gelecekte toplulukların yapısı güçlenecektir. Buna karşılık Fertler ve Taşra daha serbest olacaktır. İnsanlarda hürriyet ile uzviyet birlikte gelişecektir. Hayvanlarda birbirine zıt olan bu iki mefhum insanda paralelleşiyor ve birikte gelişme fırsatını buluyor. Merkez'in taşra'nın hizmetçisi olması demek, merkez taşraya daha fazla hürriyet sağlıyor demektir.

Yeni dünya düzeni arayışları içerisinde yeni dengeler hangi esaslar-temeller üzerinde kurulacaktır?

İnsanlık toplayıcılık, avcılık, çobanlık, çiftçilik pazarcılık (Feodalizm), tüccarlık (sikke kapitalizmi) dönemlerini atlayarak, işçilik (sanayi kapitalizmi) dönemine gelmiştir. Günümüzde kapitalizm ve sosyalizm halinde, banka kapitalizmi hakimdir. Geleceğin ekonomik düzeni ortaklık sistemi olacaktır. Faizin yerini selem farkı alacaktır. Faiz, malı önce verip parayı sonra alarak fiyatı artırmadır. Selem ise parayı önceden alıp malı sonradan teslim ederek fiyatı düşürmektir.

İnsanlık toprağa yerleşmeden önce göçebe halinde yaşıyordu. Kabileler arasındaki ilişkiler gaz moleküllerinin birbiri ile olan ilişkileri gibiydi. Ne konumları ne de uzaklıkları belirli idi. Yerleşik yaşama düzenine geçildiğinde, insanlar statikleştiler, katı cisim gibi oldular. Komşuların ne ekonomileri ne de mesafeleri değişir oldu. Nuh peygamberden beridir sürüp gelen bu medeniyet, yaklaşık on bin yıllık bir ömre sahiptir.

Hakka dayalı hadim devletler, Mezopotamya'da doğmuştur. Mısır'da kuvvete dayalı hakim devlet oluşmuştur. Arka arkaya İbrani, Greko-romen, Hıristiyanlık, Bizans, İslamiyet ve Avrupa Medeniyetleri gelip geçmiştir. Bu

medeniyetlerin ortalama ömürleri bin yıldır ve aralarında 500'er yıl fark vardır. Hak medeniyet çökerken kuvvet medeniyeti gelişir, kuvvet medeniyeti çökerken hak medeniyeti gelişir. Bugün kuvvet medeniyeti zirvededir. Şimdi hak medeniyeti yeniden doğmakta ve kuvvet medeniyeti çökmeye başlamıştır.

Hak medeniyeti, hukuk medeniyetidir. Savaş durumu ve askeri yönetim dışında insanlar arasında denge, hakemlerin vereceği kararlarla sağlanacaktır. Kişiler arasında veya topluluklar arasında veya kişi ile topluluklar arasında çıkacak her türlü anlaşmazlıklar, taraflarca seçilecek birer hakemle, hakemlerin de seçeceği başhakem aracılığı ile halledilecektir. Hukuk düzenine uyan herkes, hakemlerin kararlarına, ölüm de olsa itirazsız itaat edeceklerdir.

Hakem kararlarına uymayanlar, askeri infaz'a veya savaş hukuku'na havale edilecektir. Hakem kararlarına uymayanlara karşı savaş, meşru olacak ve hukuk düzeninin tüm kuvvetleri haklının yanında, hakemlerin emrinde olacaktır. Bugün olduğu gibi merkezden atanmış hakimler olmayacağı gibi, merkezde yapılmış kanunlar da olmayacaktır. Hukuk ilmi ve her türlü mevzuat hakemlere yardımcı olacaktır. Ama asla onları bağlamayacaktır. Onlar kendi vicdanları ile adalet'e en uygun bir şekilde karar vereceklerdir. Hasılı kanun düzeni yerine içtihat düzeni — hukuk düzeni oluşacaktır.

Gelecekte, Denge'nin gövdesini hakemlerin kararları oluşturacaktır. Bu gövde dört temel üzerinde oturacaktır. Şimdi bunları kısaca arzedelim:

a. Laiklik esası, birinci temel olacaktır. Bu ne demektir? Bu, İlmi kuruluşlar; teşri-yasama gücünü, mesleki kuruluşlar; icra-yürütme gücünü, dini kuruluşlar; murakabe-denetleme gücünü ve siyasi kuruluşlar; kaza-yargı gücünü kullanacaktır demektir. Bunlardan her biri, başkan'ın hakemliğinde toplulukta kendi hizmetlerini yapacak ve birbirlerinin yetkilerine ve alanlarına tecavüz etmeyeceklerdir. Yani din ilme, ilim siyasete, siyaset iş hayatına karışmayacaktır. Bununla birlikte bu kuruluşlar, bir ahenk-uyum içerisinde birbirleri ile karşılıklı dayanışma ve yardımlaşmayı gerçekleştireceklerdir. Başkanın ve hakemlerin hakemliğinde her kuruluş kendi alanında faaliyet gösterecektir.

b. Demokratlık esası, ikinci temel olacaktır. Bu da, dört çeşit çoklu sosyal grupların oluşturulması ile gerçekleştirilecektir. İlim, din, iktisat ve siyasetten her birinde on'a yakın toplulukların tamamen serbest olarak oluşturdukları sosyal gruplar olacaktır. Halk bu sosyal gruplardan her hangi birisine katılma durumunda olacaktır. Yasama gücünü ilmi gruplar, yürütme gücünü mesleki gruplar, denetleme gücünü dini gruplar ve yargı gücünü siyasal partiler kullanacaktır. Kamu davalarını savcılar değil, sosyal grupların görevlendireceği hakemler açabilecek ve karara bağlıyacaklardır. Hakemler hem avukat ve savcı hem de mahkeme üyeleri görevlerini yapacaklardır. Halk siyasi gruplarını değiştirebilmek suretiyle iradesini her zaman kullanma gücünde olacaktır. Demokratlık ilkesinin ikinci önemli yanı, halkın, seçmiş olduğu sosyal grubun toplu sözleşmelerine göre ilzam olunmasıdır.

Demokratlık ilkesinin bir başka tezahürü, yerinden yönetimdir. Uluslararası kararlar devletlerin içişlerinde geçersiz olduğu gibi, ülke kararları iller içinde, il kararları bucaklar içinde ve bucak kararları da aşiretler içinde geçersizdir. Birleşmiş Milletler kararları, sadece uluslararası ilişkilerle, Birleşmiş Milletlerin kendi icraatlarında, ülke kanunları da iller arası ilişkilerle ülkenin merkezi yönetiminde geçerlidir. İl kararları bucaklar arası ilişkilerle il merkez bucağında geçerlidir. Her bucak kendi kamu hukukunu kendisi oluşturur. Hakemlik ile yerinden yönetim prensipleri bilinmeden peygamberler sistemi kavranamaz ve gelecek dünyanın nasıl olacağı bilinemez. Bunlarsız demokrasi buz üzerinde renksiz su ile yazılmış yazıya benzer, yazan bile okuyamaz.

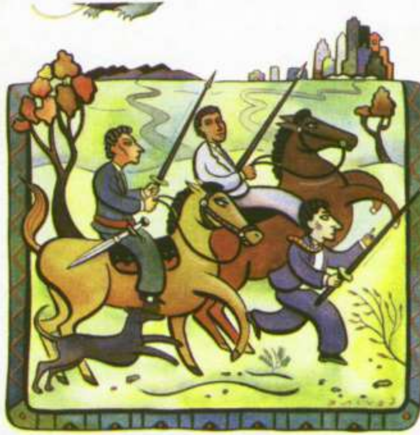
c. Sosyallık esası, üçüncü temel olacaktır. Dünya bütün insanlarındır. Geçmiştekiler onu oluşturdular. Oluşturulan her şey geleceklere miras kalacaktır. Bir kimsenin ne sebeple olursa olsun, tembelliğinden bile olsa ölüme terkedilmesi geçmişlerin ve geleceklerin haklarını gasbetmektir. Dolayısıyla herkesin, çalışsın çalışmasın, kendisi çalışmaya zorlanmadan yaşamaya hakkı vardır ve tüm insanlığın üretiminden pay alır. Bu ilke bir topluluk içindeki fertler için söz konusu olduğu gibi, uluslararası kuruluşlar aracılığıyla devletlerarası, devlet aracılığı ile illerarası, iller aracılığıyla bucaklararası ve bucak aracılığı ile aşiretler arasında da geçerlidir. Ortak tabiat kaynaklarından ve ecdat mirasından yararlanıldığı için bu, her kişinin tabii hakkıdır. Ayrıca, bugün tembel olan kişinin gelecek nesli çalışkan olabilir. Onların hakkı olarak da bu sosyal hakkını almak durumundadır. Dikkat edilirse, sosyal yardımdan değil, sosyal hak'tan söz ediyoruz. Çalışan kimsenin elbette daha fazla hakkı vardır ama çalışmayanın da tabii ve sosyal olarak yaşama hakkı vardır.

d. Liberallik esası, dördüncü temel olacaktır. İnsanların yaşamaya hakları olduğu gibi, çalışmaya da hakları vardır. Bu, kendilerinin vicdani görevidir. Ancak çalışırken kendi işini kendisi serbestçe seçip yapacaktır. Kimse onu zorla çalıştıramıyacağı gibi, hiç kimse onun hangi işte çalışacağına da karar veremez. Çalışan insan kendisi karar verir. Ancak bu çalışmanın kollektif çalışma içinde yerini alabilmesi için serbest sözleşme hakları olduğu kadar, sözde durma görevi de vardır. Kişinin serbest müteşebbis olabilmesi için iş hayatında tekel'in oluşmaması gerekir. Emek ve serma-

ye akışı olması gerekir. Dolayısıyla sosyal hak olarak nasıl kamu bütçesinden herkesin pay alma hakkı varsa, liberal hak olarak da herkesin kamu kredisinden yararlanma hakkı vardır ve bu hakdan tüm vatandaşlar aynı şartlar içinde aynı şekilde yararlandırılır. Takdir sosyal gruplar tarafından yapılır.

Liberalliğin bir başka tarafı da ruhsat ve izin müessesesinin olmamasıdır. Herkes her imkanı istediği gibi kullanır, bunun için kimseden izin almaz. Ancak, gerek kamu, gerekse özel haklara tecavüz edilmişse, hakemler yoluyla düzeltilir. Verilen kararlar tazmin ettirilir. Bu hüküm ceza hukukunda da böyledir. Kişinin silah taşımasına karışılmaz, ama silahını kötüye kullanırsa kullandıktan sonra cezalandırılır. Hukuk düzeninin temel kuralı budur. Askeri düzen veya polis düzeni başkadır ve istisnai hallerde uygulanır. O, hukuk düzenini koruyan araçtır. Bizim yukarıda belirttiğimiz dört temel esas, dört ayak hukuk düzeni içinde dengedir.

İşte gelecekte DENGE, Laiklik, Demokratlık, Sosyallik ve Liberallik ayakları üzerinde oturan hukuk düzeni ile oluşacak ve bunları hakemler tesbit edecek, dayanışma ortaklıkları da bu düzeni koruyacaklardır. Dayanışmanın anlamı şudur: Dayanışma öyle bir akittir ki, dayanışma içine giren fertlerden birine bir yükümlülük veya zarar gelirse, hepsine gelmiş kabul edilerek ortaklaşa zarar karşılanır. Meşru kuvvet böylece oluşur.

Biz, gelecek dünyanın bu ilkelere dayanacağını söylerken kafamızdan uydurmuyoruz. Anayasa'da "Türkiye Devleti Demokratik, Laik Sosyal bir Hukuk Devletidir." deniyor. Demek ki insanlık fikren bu seviyeye gelmiştir. Burada liberal kelimesi yoksa da anayasanın içinde liberallik savunulmuştur. Anayasa ortaya koyduğumuz denge düzenini, ifade eksikliği ile aynen kabul ediyor. Ne var ki batının ekseriyete dayanan kanun sisteminde bunlar sadece temenniden ibaret kalıp fiilen, gerçekleştirilemiyor, bir mekanizma oluşturulamıyor. Burada, peygamberler sistemi içinde anayasanın emrettiği dört temele dayanan hukuk düzeninin fiili mekanizmasını insanlığın yararlanması için ortaya koyuyoruz. Kabul edenler kurtulacak, kabul etmeyenler Nuh Tufanı'na benzer bir Tufan'da boğulup gideceklerdir. Bu ne zaman olacak derseniz, bunu ben bilemem, Allah bilir.

Bazı Sosyalbilimciler, Stratejist ve Tarihçiler, gelecekte büyük dinler ekseninde oluşacak yeni bloklaşmaların yaşanacağını belirtiyorlar. Acaba gelecekte bütün dinler arasında sıcak bir diyalog ortamı gerçekleştirip, dinler aracılığıyla bütün dünyada barışın sağlanabilmesi mümkün müdür?

Canlılar içinde otlar kendi gıdalarını kendileri üretirler. Ot yiyen hayvanlar otları yiyerek geçinirler. Atları da et yiyen hayvanlar yerler. Canlılar arasında böylesine kurulu bir denge vardır. Et yiyenler açlıktan vs. sebeplerden ölünce, onun leşini de bakteriler parçalarlar. İnsan ise gücüyle bütün canlılara hakimdir. Bir canlı dengeyi bozacak şekilde çoğalırsa, insanoğlu ona savaş açar ve dengeye getirir. Ancak insan dengeyi bozacak olursa, onu ne dengeye getirecektir? Onu da savaş dengeye getirecektir. Savaş insanlık için bir denge unsurudur. Seleksiyon kanunlarına göre savaş, daha gelişmiş nesillerin oluşmasına yardım etmektedir. Bu sebepledir ki, insanlar arasında savaş hiçbir zaman ortadan kalkmayacaktır. Tarihte basit sebeplerle kanlı savaşlar olmuştur. Hıristiyanlar'la Müslümanlar arasındaki savaşlar veya Sosyalizm ile Kapitalizm arasındaki savaşlar ne din, ne de rejim savaşlarıdır. Tamamen insanlığın tabii kanunlarının tezahürüdür.

Şimdi soruyu şöyle değiştirebiliriz; Eski çağda hanedanlar, ortaçağda dinler, yeni çağda kavimler ve yakın çağda rejimler savaşları olmuştur. Yani insanlar savaşmak için bunları alet edip kullanmışlardır. Acaba gelecekte insanlık neyi şiar edinip gruplanacak ve savaşacaktır? Yukarıda savaşların görünür sebepleri olarak ortaya atılanların hiçbirisi diğerinin tekrarı değildir. Dolayısıyla gelecekteki savaşlar ve hanedanlar, ne dinler, ne kavimler ne de rejimler savaşı olacaktır. İnsanlık yeni bir şey bulacaktır. Bu yeni şey ne olacaktır? Bunu tahmin etmek zordur. Çünkü, bu tamamen bir moda oluş kanunları içerisinde oluşacaktır. Sosyal kanunlara göre diyebileceğimiz, gelecekte de savaşlar olacak ve gelecekte de insanlar çatışmak için sözde bir takım sebepler bulacaklardır. Ama bu sebepler, hanedan, din, kavim veya rejim gibi faktörlerin dışında yeni bir şey olacaktır.

Bosna'da, Çeçenistan'da, Azerbaycan'da, Irak'da sürmekte olan savaşlar tamamen eski bloklaşmalar sonucu oluşmuş güçlerin sürdürmekte olduğu anlamını yitirmiş savaşlardır. Çıkar çatışmalarıdır. Ama kimin çıkarı? Tarihe karışmış kavmi devletlerin çıkarı ve yine tarih olmakta olan rejimlerin çırpınışlarıdır. Burada, hanedanlık, din, kavmiyet ve rejimlerin kalkacağını söylemiyoruz. Bunlar olacak ve gelişerek kendi fonksiyonlarını sürdürecektir. Ama bu sebepler için savaşlar ol-

mayacaktır. Savaşları belki yine bunlar yapacaktır.

Artık devletlerin sınırları içinde birden çok dinler yaşayacak, bir din de bütün dünyada organize olabilecektir. Dinler eşit şartlar içinde devlet yönetimi içinde dörtte birlik alanda yerlerini alacaklardır. Sanat dinlerin denetiminde olacağı gibi, sosyal haklar da dinler tarafından korunacak ve realize edilecektir. Ferdin mesleki, askeri ve ilmi eğitimleri dışında kalan her türlü eğitimini dinler yüklenecektir. Halk sağlığı ve çevre kirliliğinin bekçisi dinler olacak, halkı doğru bilgilendirme yani şehadet müessesesini de onlar denetleyeceklerdir. Dinlerde cezalandırma yerine, uyarı görevi olacaktır. Yanlış yapana, "yanlış yaptın" denip yaptığı hatırlatılacaktır.

Dinler bu görev ve sorumlulukları hukuk düzeni içinde yüklenecekler ve ayırım yapılmaksızın barış içinde gelecekte hizmet edeceklerdir. Bugün Bosna Hersek'de, Azerbaycan'daki savaşlar ne dinidir, ne de kavmidir. Bin yıl önce oluşmuş haçlı organizasyonunun kapitalist ve sosyalist güçlerce istismarıdır. Gelin Kırgızistan'da görün bakalım, bir tane Kırgız veya Rus'u veya Hıristiyan veya Müslüman'ı dini veya kavmi sebeplerden dolayı kavga ediyor bulabilir misiniz, Çeçenistan'da ve Azerbaycan'da da böyledir. Buralarda savaş emperyalist güçlerin adi çekiştirme oyunlarından ibarettir.

Bugün dinler son derece zayıflamış durumdadırlar. Felsefelerini kaybetmiş ve cemaatlerini dağıtmış bulunmaktadırlar. Mabetler bomboş. Dinlerin yeniden toparlanabilmeleri için, kendi inanç sistemlerini ilmen desteklemeleri gerekmektedir. Ayrıca Dinlerin insanlığa getirdikleri hükümlerle saadet getirmeleri gerekir. Bu işi tek başına ayrı ayrı başarma gücüne sahip değildirler. Bediuzzaman'ın da işaret ettiği ve Kuran'da da görüleceği üzere Müslümanlar ve Hıristiyanlar diyalog kurup inançlara dinamizm getireceklerdir. Hıristiyanlar müsbet ilmi ortaya koyacaklar, Müslümanlar da Tevratı ve İncili ilmi delillerle takviye eden ve tüm ilahi hükümlerin kolay anlaşılmasını sağlayacak islami ilimleri ortaya koyacaklardır. Bunların yollarını doğu dinleri de izleyecek ve gelecekte dinler, savaş'ın değil, barış'ın mihrakları olacaklardır. Ama insanlar yine de savaşmaya devam edeceklerdir. Fakat gelecek medeniyette savaş değil Barış hakim olacaktır. Savaşlar olacak ama cihan savaşları belki de olmayacaktır. Hele dinler bu savaşlarda kesinlikle taraf olmayacaklardır.

Gerçi şimdi batılı kapitalistler dünyayı bölüp savaştırmak için birçok yollar arıyorlar. Dinler üzerinde de denemelerini yapıyorlar. Özellikle Ortodoks Slavlar'la Müslüman Türkler'i savaştırıp kendi çıkarlarını korumayı tasarlamaktadırlar. Gorbaçov'u devre dışı bırakarak, içki içmekten salim düşüncesini kaybetmiş Yeltsin'i destekleyerek, kendi meclisini bombalattırıp, sebepsiz yere Çeçenistan'ı yerle bir ettirerek, eski Sovyet ülkelerinde Din ve Irk yüzünden savaştırma planlarını uygulamaktadırlar. Buna alet olan Rus'lar ve Müslüman'lar vardır. Ama bu türden planların modası artık geçmiştir. Bunlar mevzii hareketlerin ötesine geçemeyecektir ve büyük savaşlar'a imkan vermeyecektir zannediyorum. Dinler arasında sıcak temasların olacağını söyleyenler, Emperyalizm'in senaristleridir. Müslüman ve Hıristiyan önderlerin bu oyunları görebilecek kadar bilinçli olduklarını düşünüyorum.

Globalleşme ve Bloklaşma'dan özetle kastedilenler, acaba gelecekte, dünyada gelişmeler tek topluluk haline gelip insanlık Birleşmiş Milletler tarzında mı yönetilecek? Yoksa, Avrupa, Amerika ve Afrika gibi kıtalar birleşerek gelişecek ve bloklar arası dengeler halinde oluşumlar mı gerçekleşecektir? Tartışma ve değerlendirmeler bu merkezdedir.

İslamiyet'in 21. Yüzyıl'ın arifesinde bulunduğumuz bu dönemde insanlığa, bütün dünyada evrensel prensipler öngörecek bir sosyal yapı önerisi, bir ekonomik sistemi, bir bilimsel anlayışı var mı?

İnsanlar, gaz halinde yaşayan göçebelik döneminden katı haldeki yerleşik düzen'e geçerken sosyal yapıları tamamen değişmişti. Dolayısıyla eski hukuki yapı artık insanlığın ihtiyacına cevap vermiyordu. Allah yeni hukuki yapıyı insanlığa teklif etti. İnsanlık kabul etmedi. Nuh Tufanı oldu ve tufan sonrası yerleşik düzen'in hukuki statüsü oluştu. Bugün insanlık katı yerleşik düzenden sıvı kent düzenine geçmektedir. İnsanlar arasındaki konum her an değişmekte ama uzaklık değişmemektedir. Artık Nuh Nebiden kalma hukuki yapı insanların ihtiyacına cevap vermiyor. Dolayısıyla, Yeni hukuki yapıya ihtiyaç vardır.

Tarihte hukuki yapıyı filozoflar oluşturamadı. Hukuki yapıdaki hemen hemen her prensip peygamberlerden kalmıştır. Bugün yeryüzünde yürürlükte olan hukuk düzeni Tevrat ve Kuran'ın getirdiği hukuk düzenidir. Bin yıl önceki hayal seviyesini düzenleyecek biçimiyle hukuk düzeni sürdürülmektedir. Batı medeniyeti bozup tahrif etmenin ötesinde hukuk düzeni'ne bir şey katamamıştır. Gelecekte de yeni hu-

kuk düzenini dinler düzenleyecektir. İslamiyette Kuran'a dayalı olarak yeni ihtiyaçlara cevap verecek hukuk sistemini üretmenin mekanizması vardır. Bunun ilmi oluşmuştur. Mekanizma içtihat ve icmadır. İlmi de, fıkıh ve usul-ü fıkıhdır. Dayanacağı kaynak da Kur'an'dır.

Yeryüzünde Kur'an gibi her çağın ihtiyacına cevap veren değişmemiş başka bir kitap yoktur. Bundan başka, hiçbir medeniyet ve topluluklarda fıkıh ve usul-ü fıkıh ilmi mevcut değildir. Bu ilimler de matematik gibi tekdir. Yani yeniden icat etmek mümkün değildir. Ancak geliştirilebilir. Bu itibarla, gelecek dünyanın düzenini yalnız ve yalnız İslamiyet düzenleyebilir ve başka düzenleyecek bir merci yoktur.

Akevlerdeki çalışmalarla bu sistemin ana hatları ortaya konmuştur. Bir siyasi Parti tarafından, Adil düzen adıyla siyasi olarak insanlığa sunulmuştur. Buna karşılık olarak bu çalışmalara, sadece politik ret cevaplar gelmiştir. Kimse söylenenleri reddetmemiş veya başka bir alternatif getirememiştir. Bunları çok kısa olarak tekrar edelim:

İslamiyetin ekonomide önerdiği yeni düzen, ticaretin serbest, faizin yasak olduğu düzendir. Ticaret, maldaki artıştır ve parayı da, artan mal kadar artırmadır. Faiz ise mal artmadan paranın artırılmasıdır ki sonucu enflasyondur. Çalışanların kollektif üretime işçi olarak değil, ortak olarak katılmasıdır. Kollektif üretimden senet olarak pay almasıdır. Bugünkü mal -para mübadelesi yerine mal- senet, senet - para mübadelesi sisteminin gelmesidir. Kamu'nun bir genel hizmet ortağı olarak işletmelere katılarak payını almasıdır. Bu payın da şer'an belirlenmiş olup hükümetlerin veya meclislerin değiştirmeye hakları olmamasıdır.

Yönetimde ise, hakim devlet yerine hadim devlet olacaktır. Kamu hizmetlerini üstün yetkili devlet görevlileri değil, ücreti kamudan alan serbest meslek hizmetlileri yapacaktır. Hizmetliyi de halk seçecektir. Halkın hakimi bürokratlar yerine, halkın hadimi ehliyetliler kamu hizmetini yükleneceklerdir. Kararlar ekseriyet sistemi ile değil kollektif olarak alınacaktır. Hakimlik sistemi yerine hakemlik sistemi gelecektir.

Dinde zorlama yoktur. Halk istediği şekilde dini organizasyon içine girebilecektir. Bir şey dini olduğu için herhangi bir imtiyaza sahip olmayacaktır. Birşey dini olduğu için de suç sayılmayacaktır. Dini davranışta gayesi ne olursa olsun, hukuk karşısında herkes eşit muamele görecektir. Dinler bir arada yönetimde aktif rol alacaklardır. Devlette murakabe-denetleme görevi dinlere ait olduğu gibi, sanat ve sağlık kontrolleri de kendilerine aittir. Tezkiye yetkisi ve görevi dinlere aittir. İhmalden doğan zararlar dini dayanışma ortaklığı içinde karşılanacaktır.

İlim, sosyal sınıflamada yegane araçtır. İslam düzeninde insanlar sadece ilimlere göre sınıflanmışlardır. İnsanlar ilmi ehliyetlerine göre kamu hizmetlerini yürütür ve kamu yetkilerini kullanırlar, ilmin dışında, temsil dışında bir ayrıcalık tanınamaz. Tedrisat tamamen serbesttir. Hiçbir merkezi yönlendirme yapılamaz. İmtihanlar kollektiftir ve ehliyetler ortaklaşa tevcih edilir. Bugün insanlığın en büyük sıkıntısı, bürokratik düzendir. Halk yönetici ve yönetilen diye ayrılmış ve halkı yönetici bürokrat'tan korumak için de müesseler geliştirilmiştir. Ne var ki her yeni müessese bürokratik yükünü artırmaktan başka birşey yapamıyor. İşte İslamiyet bunu kaldırıyor, yerine ilme dayalı bir kamu ehliyeti getiriyor ve bu ehliyetlinin bir yerden atanmasına gerek kalmaksızın kamu hizmeti görüyor. Kamu hizmetliyi halk kendisi seçtiği için ve kamu hizmeti gören kendisini seçen insan sayısıyla orantılı olarak kamu bütçesinden pay aldığı için hizmetli halkın hakimi değil hadimi olacaktır.

Hizmetlinin hizmetindeki kusurundan dolayı doğacak zararlar bilgisizlikten kaynaklanmışsa ilmi, beceriksizlikten kaynaklanmışsa mesleki, ihmalden kaynaklanmışsa ahlaki ve kasden yapılmışsa siyasi dayanışma ortaklığı bu zararı tazmin edecektir. Bu sadece kamu hizmetlerinde değil, her hangi kollektif üretimde de geçerlidir. Biz buna teminatlı ehliyet diyoruz. Bunlar Akevler tarafından ortaya konmuş ve Refah Partisi tarafından dünyaya duyurulmuştur. Artık var mıdır, yok mudur tartışmasının bitmiş olması, nasıl olduğunun tartışılmasının yapılması gerekir.

İslam ülkeleri sosyal ve siyasal yapılanmalarıyla, ekonomik modelleriyle günümüzde dünyaya kapalı bir durumdadırlar. İslam'ın bu engellerin oluşmasında etkisi var mıdır?

Allah Dünyayı tekamül'e göre yaratmıştır. Bir insanı birden kırk yaşında yaratabilirdi. Ama böyle yapmamış, ceninden başlayıp adım adım geliştirmiştir. Sonra da onu öldürüp yerine başka insanları getirmektedir. Ölüm tekamülün zorunlu sonucudur. Bir binayı yıkmadan o arsa üzerinde daha gelişmiş bir plan üzerinde yeni bina kuramazsınız. İşte Allah toplulukları da böyle doğurur, geliştirir, sonra daha ileri topluluk oluşturmak için çökertir ve öldürür. Hatta dünya da bunun için fanidir. Bu kainat yıkılacak ki daha ileri bir kainat oluşsun.

İslam medeniyeti doğmuş, gelişmiş, yaşlanmış ve çökmüştür. Niçin? Yeni bir İslam medeniyeti doğsun diye. Avrupa medeniyeti de çökmeye başlamıştır. Niye? Yeni bir kuvvet medeniyeti doğsun diye. Bu medeniyetler her seferinde biraz daha gelişmiş ola-

caklardır. Demek ki sorunuza verilecek cevap şudur: Bugünkü İslam devletleri İslamiyetten uzaklaştıkları için çökmüşlerdir. Ama İslamiyetten uzaklaşmaları da müslüman oldukları ve birinci (veya dördüncü) İslam medeniyetinin ömrünü doldurduğu için çökmüş olduğundan ileri gelmektedir.

Şunu belirtmemiz gerekir ki, İslam ülkelerindeki gerileme Birinci Cihan Savaşında bitmiş ve ondan sonra müslüman devletler bir taraftan bağımsızlıklarını kazanmaya başlamış, diğer taraftan yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Gelecekteki ikinci (veya beşinci) islam medeniyetini kimler kuracaktır? Müslümanlar mı? Belli değil. Kimbilir belki zenciler belki de eskimolar. Bu bilinmez.

Sadece İslam ülkeleriyle oluşturulacak ekonomik birliktelikler sizce İslami midir?

İslam ülkeleri, Hıristiyan ülkeleri deyimleri artık modasını yitirmiş olmalıdır. Artık yeryüzü İslamiyet, Hıristiyanlık gibi ayrılmayacaktır. Her ülkede her din mensubu yaşayabilecektir. Bugün Avrupa'ya yoğun göçler var. Yarın zirai üretimi gerçekleştirmek için Asya'ya göçler olacaktır. Ekonomik topluluklar kıtalara göre oluşacaktır. Güney Amerika, Kuzey Amerika, Avrupa, Afrika, Avustralya, Çin, Hint bölgeleri ayrı ayrı ekonomik topluluklar oluşturacaktır. Bunların dışında Endonezya, Japonya merkezli başka bir topluluk olacak mı yoksa buralar Çin, Hint ve Avustralya toplulukları arasında bölüşülecek mi?

Sibirya, Orta Asya, Doğu Avrupa, Kafkasya, Balkanlar, Afganistan, Türkiye, İran, Arabistan ülkeleri içinde yeni bir topluluk oluşacak mı veya bunlar hangi ekonomik topluluklarda yer alacaklar? Şimdilik bunlar belirsiz. Bugünkü sancılar da bu belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Avrupa topluluğu başlangıçta bir katolik topluluğu olarak kuruldu. Ama bugün bir Hıristiyan topluluğu olmaktan vazgeçiyor. Sadece Dine dayalı topluluklar hayatiyet bulamaz. Ekonomik topluluk ekonomiden başka bir şeye dayanırsa hatta içerirse genel denge bozulur ve ekonomi de işlemez olur. Avrupa böyle bir mantıkla hareket ederse fakirleşir.

Şüphesiz İslam ülkesi başka, islam düzeni başkadır. İslam dini de tamamen ayrıdır. Biz, gelecekte peygamberler düzeninin hakim olacağını iddia ediyoruz. Bu düzen İslam düzenidir. İslam düzeninde kavmi devletler vardır. Her devletin kültürü ayrıdır. Dili ayrıdır. Ancak İslam devletinde giriş çıkış serbesttir. Normal vergiler dışında gümrük vergileri yoktur. Pasaport ve vize yoktur. Ülke bütün insanlara açıktır. Gelecekte bu sistemi kabul eden İslam devletleri oluşacaktır. Şimdiki islam ülkeleri atalarının müslüman oldukları ülkeler olup, bunların islam düzeni ile bir ilgileri yoktur. Halklarının müslümanlık derecesi de her halde Türkiye'dekilerden ileri değil, çoğunda geridir.

Uluslararası ekonomik ilişkilerin rekabete göre düzenlenmesinde ne gibi hukuki ve ekonomik kriterler öngörülebilir.

Uluslararası ekonominin sağlıklı gelişebilmesi için, ekonominin kendi kuralları içinde çalışması gerekmektedir. Yani dini, siyasi veya ilmi müdaheleler olmamalıdır. Ekonomi kendisine tanınan sahada serbest olmalıdır. Bunu birer misalle izah edeyim:

Ekonomide mal ve emek hareketinde siyasi sınırlar konmamalıdır. Gümrükler vizeler pasaportlar kalkmalıdır. Mal nerede pahalı ise oraya akmalıdır. Doyma olunca kendiliğinden durur. Emek de nerede en verimli üretim yapıyorsa, oraya akmalıdır. Doyma olunca kendiliğinden durur.

Dine dayalı ekonomik topluluklar oluşturulmamalıdır. Sahte para ile yahudilerin dünyayı sömürmelerine son verilmelidir. Faiz yasağı getirilmelidir. Böylece tekelleşme son bulmalıdır. Bugünkü ekonomik düzende yahudiler faizi aralarında haram, diğer insanlar arasında ise onları sömürmeleri için helal görmüşlerdir. Laiklik adı altında kendi sömürülerini sürdürmektedirler. Yahudi dininin emperyalizmine, karşılıksız para mekanizmasına son vermek ve yeniden faizi gayri meşru addederek tekelleri ortadan kaldırmak gerekir.

Ekonominin serbest rekabete açılması için ilmi, dini, mesleki ve siyasi dayanışma ortaklıkları oluşturulmalı ve çalışanlara teminatlı ehliyetler verilmelidir. Ayrıca bunlar işletmelere kredi ve genel hizmet götürmelidirler. Karşılıksız paraya dayanan merkezi ve keyfi kredileşme sistemi son bulmalıdır. Kredi, dayanışma mekanizması içinde herkese sağlanmalıdır.

Nihayet, know-howlar, patentler, fikri haklar gibi uydurma haklar kalkmalıdır. Bunlar için vakıflar kurulmalıdır. Vakıflar bunları satınalmalı ve halkın hizmetine karşılıksız sunmalıdır. Yoksa bütün buluşlar tekellerin imtiyazında olursa, ekonomide serbest rekabet doğamaz. Hasılı her hususta peygamberlere kulak verirsek, yani Allah'ı dinlersek istediğimiz refaha ereriz. Aksi durumda akıbet husran olacaktır.

İslamiyetin faizi yasak kar'ı serbest kılan ekonomi anlayışı globalleşmeyi hangi ölçülerde etkiler?

Faiz, rizikosuz elde edilen kazançtır. Sermaye terakümüne sebep olur ve sonunda tekel oluşturur. Tekel, yönetimi de hakimiyeti altına alır. Böylece faiz sonunda zoraki tekelleşmeye götürür. Ne var ki rakipsiz kalan tekel kendi içinde çürümeye başlar ve tekrar dağılma meydana gelir ve

sancılı bir yaşayışla ömür tamamlanır. Yani faizli sistem, kuvvete dayalı sistemdir. Evrime katkısı olmuştur. Faiz serbest kılınarak, Avrupa'da sermaye teraküm sanayi İnkılabı gerçekleşmiştir.

Faiz yerine ikame edilen kar değildir. Faiz kapitalin geliridir. Ticaretin geliridir. Kira, taşınmazların geliridir. Kapital müteşebbislere verilmektedir. Müteşebbisler üretim yapıp kar yapmakta, faizi ödedikten sonra kalan kısım kendilerinin olmaktadır. Bazı müteşebbisler ise yatırım yapmakta, kira almakta, faizi çıktıktan sonra kalan kendilerinin olmaktadır. Bu mekanizma ortaklık sisteminde de aynen çalışmaktadır. Tek fark, müteşebbislere kredi faizsiz verilmektedir. Onun yerine müteşebbisten iş istenmektedir. Böylece müteşebbisler daha az kar veya kirayla yetinmektedir. Dolayısıyla daha çok iş olmakta ve ülke kalkınmakta, aynı zamanda devletin gelirleri artmaktadır.

İş yapan herkese kredi imkanı sağlanmakta, kapital sıkıntısından dolayı kimse işsiz kalmamaktadır. Ayrıca kredi üretim veya yatırım karşılığı verildiği ve yatırımlar hisse senetleri ile halka intikal ettiği için de enflasyona neden olmamaktadır. Bu, monopole gitmeyen dengeli ekonomiyi oluşturmaktadır. Müteşebbisler çoğaldığı için de serbest rekabet ve kıyasıya yarış sürüp gitmektedir.

Bu düzen merkezi gücün planlaması ile değil, küçük müteşebbislerin insiyatifleri sonucu dünyayı tek pazar haline getirmektedir. Gittikçe daha çok mübadele, daha çok transfer söz konusu olacaktır. Böylece tabii bir globalleşme oluşmaktadır. Rekabet ortadan kalkmadığı için de uzun ömürlü olmaktadır.

Demek ki globalleşme her zaman vardır. Faizli sistemde kısa zamanda global hale gelinmekte, faizsiz sistemde globalleşme geç olmakta ama ömrü uzun olmaktadır. Böylece gelecek düzen faizsiz ekonomi düzeni olacaktır.

Artık büyük sanayi -ağır sanayi yerini küçük sanayi'ye dayalı münferit işletmeler almaktadır. Standartlaşma ve tekniğin gelişmesi ara mamulleri de mamul haline getirmiş ve piyasa malı haline getirmiştir. Böylece ağır sanayiden montaj sanayiine geçilmiştir. Parçalar ayrı ayrı küçük atölyelerde üretilip satılmakta, sonunda parçaları toplayan, montaj yapıp makinayı imal etmektedir.

Bunun dışında, düne kadar sermaye devlet içinde sonsuz değildi. Altın veya gümüş mahduttu. Dolayısıyla kredi bulmak zordu. Faiz, dağınık altın ve gümüşü bir araya getirmiştir. Şimdi ise devlet istediği kadar para basabiliyor. Yani kapital zaten kaynakta teraküm etmiş durumdadır. Emeksiz elde edilen bu kapitale faiz hakkı tanımaya gerek yoktur ve artık fonksiyonu da yoktur. Oysa kar, ekonominin devamlı olarak dinamizmini oluşturacaktır.

İslamiyetin devletlerarası hukukunda, hukuki ve ekonomik olarak ülkelerin kendi çıkarlarını ve bağımsızlıklarını koruyabilecekleri özerk sistemlerle ilgili görüşleri nelerdir?

İnsan sadece yeryüzünde değil, bütün kainatta Allah'ın halifesidir. Allah insanda kendi sıfatlarını topluca tezahür ettirmiştir. Ne var ki insan tek başına yaşıyamaz. Günlük hayatını sürdürmek için insanlar aşiretler halinde toplu yaşayacak şekilde yaratılmıştır. Gerek çalışmada, gerek yaşamada bir hukuk düzenine ihtiyaç vardır. Aralarında çıkan anlaşmazlıkları hemen halleden bir kabile başkanı vardır. Sonra taraflar hakemlere giderler ve hakem kararları uygulanır. Bu hukuk düzenini insanlar birleşerek kabile içinde kurarlar. Ama her zaman herkes hukuk düzenine uymayabilir. Cebri icra, askeri icra gerekebilir. Bunu gerçekleştirecek, yani iç güvenliği sağlıyan bir teşkilat vardır ki buna şa'b denmektedir. İç güvenlik yeterli değildir. Organize olmuş komşular da ülkemize saldırıp yağmalamak isteyebilirler. Dış savunmayı yapacak bir teşkilata ihtiyaç vardır. Bu, Kavim içinde oluşan Devlettir. Nihayet bütün insanlığın bir araya gelerek tekamül için ortak çaba sarfetmesi gerekmektedir. İlmi buluşlardan ve buna göre doğacak sosyal müesseselerden tüm insanlığın ortaklaşa yararlanması gerekir.

Bunun dışında, insanlar çoğalmayı gerçekleştirmek için aileyi, ortak çalışma yapabilmeleri için karyeleri, ortak kamu hizmetlerini gerçekleştirmek için beldeleri, Ortak ihtisas hizmetlerini gerçekleştirmek için medineleri ve ortak pazarları oluşturmak için de Mısır'ları oluşturmuştur. Bunlar arasında dengenin sağlanması için sayı bakımdan onlu kademe kullanılmıştır. Baz olarak da asgarisi üç, azamisi on seçilmiştir. Merkezi yönetim yerine yerinden yönetimin getirilmesi, merkezlerin taşralara hakim değil hadim olması, çıkan ihtilafların hakemler yoluyla halledilmesi, hakemlerin kararına uymayanlara karşı dayanışma ortaklıkları içinde birlikte karşı konması, kişilerin ve toplulukların hukukunu sözde değil, gerçekten koruyan müesseselerdir.

Batı çıkar çatışmasına dayanır. Çıkarları olanlar çatışırlar. Güçlü olan yener ve güçlüye göre bir denge oluşur. İslamiyet ise çıkar çatışması yerine çıkar paralelliğini getirmiştir. Öyle bir mekanizma oluşturmuştur ki, bir yerde denge bozuldu mu, her tarafın dengesi tamamen bozulacağından, herkes o dengeyi korumaya çalışmaktadır.

MÜSİAD

3. Uluslararası Fuarı

2 - 5 Kasım 1995

İZMİR

MÜSİAD ÜYELERİNİN DİKKATİNE

3. MÜSİAD ULUSLARARASI FUARI'NA (2-5 KASIM 1995, İZMİR) KATILMAK İÇİN ACELE EDİNİZ

Sayın Üyemiz,

Dünyada son yıllarda ekonomik ve siyasal gelişmeler başdöndürücü bir hızla meydana gelirken yeni ekonomik ve siyasal oluşumlar ortaya çıkmaktadır.

Ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi yarış hızlanırken, teknoloji ve bilgi alanındaki gelişmeler bu yarışta belirleyici rol oynamaktadır. "Bilgi Çağı" olarak nitelendirilen 21. yüzyıla girerken, ülkelerin uluslararası siyasi arenadaki konumları ekonomik güçlerine bağlı olacaktır.

MÜSİAD, ülkemizin uluslararası alanda saygın ve güçlü konuma ulaşması için bir ekonomik seferberlik görüşünde olup, bunu önce kendi üyeleri arasında uygulamaya çalışmaktadır.

Ülkemizin dışa açılma ve kalkınma hamlesine katkıda bulunma gayretleri içinde olan MÜSİAD üyesi olan birçok firmanın ve yabancı firmaların katıldığı MÜSİAD Fuarı'nın üçüncüsü İzmir Şubemizin organizasyonuyla 2-5 Kasım 1995 tarihleri arasında İzmir'de İZFAŞ Fuar alanında düzenlenmektedir.

MÜSİAD Fuarının temel hedeflerinden birincisi, MÜSİAD üyelerinin ürettiği ürünlerin iş alemi ve kamuoyuna teşhir edilmesi, böylece Türk ekonomisinde önemli bir ağırlığa sahip olduklarının ortaya konulmasıdır. Fuarımızın ikinci temel hedefi ise, MÜSİAD üyelerinin birbirleri ile tanışmalarını sağlamak ve karşılıklı ticari ilişkilerin artması ortamını hazırlamaktır.

1993 yılında 135, 1995 yılında 235 MÜSİAD üyesi firmanın katıldığı MÜSİAD Fuarına bu yıl 350 MÜSİAD üyesi firmanın ve yaklaşık 20 ülkeden 40 yabancı firmanın katılması beklenmektedir. 3. MÜSİAD Uluslararası Fuarı genel bir fuar niteliğinde olup, aşağıdaki ürün gruplarından firmaların katılımına açıktır:

- Tekstil
- İnşaat-İnşaat Malzemeleri
- Otomotiv ve Yedek Parça
- Makina ve Yedek Parça
- Kimya ve Metalurji-Maden
- Elektrik-Elektronik
- Gıda ve İçecek Tüketim Maddeleri, Ambalaj, Kağıt, Mobilya
- Hizmet Sektörü
- İthalat - İhracat Sektörü.

MÜSİAD üyeleri ve birçok ülkeden işadamlarının katılacağı uluslararası fuara hepinizi bekliyoruz.

Saygılarımla,

Cihangir Bayramoğlu

MÜSİAD Yönetim Kurulu Üyesi

3. MÜSİAD Uluslararası Fuarı Genel Koordinatörü

BAŞVURU

1 Modül/Module=14 m²

M² Ücreti 35 USD (Temmuz ayında yatırılırsa)
45 USD (Ağustos ayında yatırılırsa)
50 USD (Eylül ayında yatırılırsa)

Ödeme şekli: % 30 peşin, % 70 fuar açılışından bir gün önce yatırılır ve stand İZFAŞ tarafından teslim edilir. Döviz kuru, % 30 peşinatın ödendiği gün üzerinden sabitlenir. Kiralanmak istenen ekstra aksesuarlarla ilgili olarak en geç 12 Ekim 1995 tarihine kadar İZFAŞ'ın bilgilendirilmesi gerekir.
Son katılım formu gönderim tarihi 30 Eylül 1995'dir. Bu tarihten sonra gönderilen formlar katalogda yer alamayacaktır.

Müracat:
İZFAŞ Şair Eşref Bulvarı No: 50
35230 KÜLTÜRPARK İzmir/TÜRKİYE
Tel: 0232-482 12 70 - 425 74 96 - 425 69 26
Fax: 0232- 425 43 42 - 484 90 55
Hesap Numarası: İşbankası Kordon Şubesi 145707
Yapı Kredi Bankası Şair Eşref Şubesi 672-6

Globalleşme sürecinde devlet ve dönüşümün yönü

İbrahim ÖZTÜRK*

* İbrahim ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi İngilizce İktisat Bölümünde araştırma görevlisidir.

I- GİRİŞ

Soğuk savaş döneminin geride kalmasıyla beraber dünya kapitalist sistemi ikinci altın çağının baharına girdi. Fukuyama gibi sosyal bilimciler "tarihin sonu" tezlerini artık daha bir cesaretle işleyebilecekler. İlk bakışta gözlemler onları doğrular nitelikte. Ancak bu, bakış açısıyla ve ön plana çıkartılmak istenen vizyonla da yakından alakalı. Küreselleşme tartışmaları çerçevesinde şekillenen literatür de dolaylı olarak merkezin çevre üzerindeki zaferinin meşruluğunu perçinliyor. Bu mesajın siyasi boyutu yeni sistem arayışlarının abesle iştigal olduğunu tavsiye ederken, iktisadi boyutu da çağdaş iktisadi doktrinin nihayet "a politik" ve "a historik" evrensel mantığını her yerde kabul ettirdiğini vurguluyor.

Bu durum belli ölçüde Türk akademik çevrelerini de etkisi altına aldı. Gerçekten de Türkiye'de "yeni sağ" ve "yeni sol" enteresan bir şekilde ilk defa belli bir ortak paydada bir araya geldiler (Öniş, 19947). Küresel dünyada ulus devletin geç sanayileşmede eskiden olduğu gibi bir rolü olamazdı (Keyder, 1993). Bu durum sağ açısından bakıldığında en azından teorik açıdan şaşırtıcı değildir. Çünkü sağ bakış açısı zaten minimal devleti iktisadi ve siyasi söyleminin merkezine oturtmuş durumdadır. Şaşırtıcı olabilecek boyut sol ile olan kısımdır, çünkü bu, aslında solun kendi geleneksel çizgisinden ciddi bir sapmadır. Hatta kimileri, solun siyasi alanda populatirite kaybına uğramasının bir nedenini de yeni sağa eklemlenmesinde buluyor.

Bu yazıda, devleti her ne pahasına olursa olsun sürgüne gönderme eğiliminin tamamen yanlış değilse bile gerçeği kuşatmaktan uzak olduğu savunuluyor. Sadece gelişmiş ülkeler arasındaki bir vakıayı aksettiren küreselleşmenin de en azından abartıldığı savunuluyor. Giriş kısmından sonra gelen ikinci kısımda, devletin nasıl algılanması gerektiği üzerinde duruluyor. Üçüncü bölümde, küreselleşmenin ulus devleti mahrum bıraktığı iktisadi ve siyasi alanları konu alıyoruz. Dördüncü bölümde ise yeni düzenin sağladığı farklı araçlar ve stratejik müdahale alanları ile bunların anlamını tartışıyoruz.

II- KÜRESEL DÜZLEMDE DEVLETİ NASIL ANLAMALI?

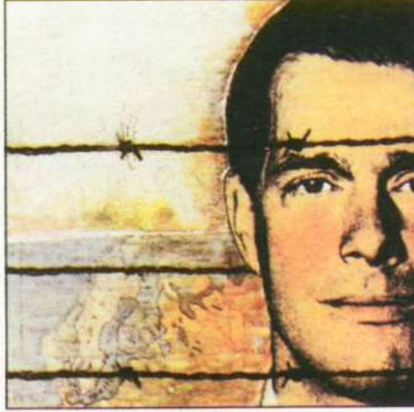
II-1. Devlet rolünün doğru kavramlaştırması için Türkiye profili

Türkiye'de devlete karşı yöneltilen eleştiriler son derece haklı gerekçelere dayanıyor. Devletin şu ana kadar her el attığı yerde bozukluklar vardır. Ferdin adeta ne yapamayacağını değil de ne yapabileceğini programlamaya kalkışarak kişisel insiyatifi kırmıştır. Üretim alanına girip diğer iktisadi aktörlere kolaylık sağlamak yerine çoğu kez rakip olmuştur. Mutsuz çoğunluk aleyhine olarak ulusal refahı türlü rantlar adı altında mutlu azınlığa aktarmıştır. Kısaca devlet, hayatın her alanında hazır ve nazır gözükmektedir. Ama sadece gözükmektedir! Devlet hantaldır ve güçsüzdür. Olması gereken yerde yok, olmaması gereken yerde bunaltıcı bir şekilde vardır. Kısaca devlet, rasyonel değildir.

Burada sorulması gereken sorunun şekli önemlidir. Muhtemelen yeni solun devlete sırt çevirmesine sebep olan bu durum ne ifade eder, ya da etmelidir? Fiili durumun bu şekilde olması acaba devletin artık toplumsal boyutunu kaybettiği ve ne olursa olsun elini işlerimizden çekmesi gerektiği anlamına mı gelir? Bu sorunun tatmin edici bir cevabına ulaşmak için herhalde kalkınmış ülkelerde devletin büyüklüğüne bakmamızı gerektirecektir. Acaba sanayile-

şen ülkelerde devlete nasıl bir konum atfediliyor? Devletin büyüklüğünü veren rakamlara göre bu oranın dünya ortalaması % 31, sanayileşmiş ülkelerde % 33, İsveç, Hollanda gibi sosyal refah kavramı gelişmiş ülkelerde bu oran sırasıyla % 44 ve % 58 gibi çok yüksek oranlara ulaşmıştır. Gelişmiş batı ülkelerinde 1970-85 döneminde ortalama olarak artış göstermiştir. Aynı dönemde Türkiye'de de artan bu oran 1987 yılında sadece % 22 düzeyindedir (Yılmaz, 1994). Bu rakamları vermemin sebebi, Türkiye'deki duruma bakıp da buradan hem iktisat tarihi verilerine hem de teoride yeri olmayan çıkarımlara gitmemek içindir.

Rakamlar da ortaya koymuş olmalıdır ki, Türkiye'de yanlış anlaşılan ve uygulanan bir şeyler vardır. Bu kadar küçük olan devleti her yerde patron, bankacı, üretici, tüketici, kaynak yutan devlet olarak görüyoruz. İş hayatındaki ve ekonomideki ciddi distorsiyonların kaynağı devlettir. Ortalama istikrar kazandırması gerektiği halde tersine belirsizliklerin, keyfiliklerin kaynağı olarak devleti görüyoruz. Hukuki çerçeveyi tanımlamayarak ilişkileri muallaklık ve rastlantıların belirsizliğine terkeden devlet, sağlam bir işadamı tipinin oluşumunu engellediği gibi bürokratlarla işadamı arasındaki "cambaz oyununu" ekonominin doğal belirleyicisi konumuna indirgemiş bulunmaktadır (Buğra, 1994). Burada tartışılması gereken konunun, devletin asli fonksiyonlarına nasıl dönebileceği ve küreselleşme sürecinde elindeki araçların niteliği ve uygulama imkanıdır.

II-2.Literatür ve tecrübenin içerdiği dersler

Ekonomide devletin rolü dinamik bir şekilde nitelik değiştiriyor. Azalmıyor, tersine daha stratejik bir hale geliyor (Jessop, 1993; Porter, 1990; Batra, 1994). Aslında bu durum "laissez faire" öğretisi açısından da kabul edilebilir bir şeydir. Devlet, piyasa ilkelerinin kendi içsel, evrensel mantığıyla çalışmasının önündeki sunni engellere müdahale eden bir "aşkın" aktördür. Hatta toplumsal ilişkilerin niteliğini derinden sarsabilecek birtakım kurallar da vazeder. Hal böyle olunca, devlet aktörlerden biri olmamalı diye düşünüyorum. Öte yandan devletin hala aktif bir şekilde ekonomide rol alması gerektiği görüşü serbest piyasa mantığına ters düşmek zorunda değildir. Ve küreselleşmeye rağmen bunun için uygun araçlar vardır. Serbest piyasa ve küreselleşme, piyasa aksaklıklarını kendi başına gideremeyeceğine ve hatta kendisi buna sebep olduğuna göre müdahalenin meşruluk alanı zaten kendiliğinden oluşmuş demektir.

Zaten devletle serbest piyasayı adeta birbirleriyle uyumu mümkün olmayan iki düşman kardeşler gibi görmek bir kaç açıdan yanlıştır. Öncelikli olarak, devlet de piyasa gibi bir sosyal kurum olup birbirlerini karşılıklı etkilerler (Hodgson, 1989). Piyasalar içinde bulundukları coğrafyanın tarihi ve kültürel donanımından etkilenirler. Doğrusu bu, piyasaların etkin çalışabilmesinin ve beklenen fonksiyonu yerine getirebilmesinin gereklerindendir (Whitley, 1990, 1992). Bu evvela iktisat tarihi verileriyle doğrulanan bir vakıadır. Hatta Büyük Dönüşüm'ün ünlü yazarı Karl Polanyi'ye göre; "serbest piyasaya giden yollar devletin sürekli ve merkezden organize edilen müdahaleleriyle açılmış ve devam ettirilmiştir" (Polanyi, 1944, 45). Kapitalist yayılmacılık döneminde devletle piyasa arasındaki bu bağımlı ilişkinin tarihini ve niteliğini Braudel, Akdeniz ile Maddi Medeniyet Ve Kapitalizm adlı çalışmalarında enine boyuna tartışıyor (Braudel, 1990, 1991).

Ampirik olarak piyasa-devlet çelişkisini savunanlar, devlet-piyasa arasında simbiyotik bir ilişki kuran son derece başarılı piyasa ekonomilerini de yeterince açıklayamıyorlar (Johnson, 1990). Bunların başında da herhalde Japon deneyimi geliyor. Bu örnek, piyasa ile devletin çelişen değil, tersine birbirlerini tamamlayan kurumlar olduğunu ortaya koydu (Moran ve Wright, 1991). Zaten Adam Smith de piyasanın "görünmez elinin" çalışması için görünen ellerin birşeyler yapması gerektiğini savunur. O'na göre, serbest piyasa ancak gerekli piyasa kurumlarının eşliğinde çalışabilir. Açıktır ki burada Mustafa Özel'in "piyasa düşmanı" dediği kapitalizm ve ona payandalık eden bir devletten bahsetmiyorum (Özel, 1993). Ancak piyasa denen kurum kendi başına hak-hukuk ve güç ilişkilerini içermeyeceğinden, piyasanın gelişiminin toplumsal hedeflerle atbaşı gitmesi bu nedenle devletin varlığını gerektirir (Buğra, 1989). Son yıllarda iktisadi sahada izlediğimiz büyük başarı örneklerinin ardında devletin "görünür elini" görüyoruz. Bu durumu ekonomi teorisine sokmaya çalışan yoğun çalışmalar da birbiri ardısıra yayınlanıyor. Bunlar arasında M. Porter (1990a, 1990b), L.A. Tyson (1988), C. Prestowitz (1988), B. Harrison (1994), Ch. John-

son (1990), A. Amsden (1989) vb. ünlü iktisatçıları sayabiliriz. Bilhassa Japon ekonomisi üzerine yaptığı çalışmalardan tanıdığımız Johnson ile Kore deneyimini aktaran Amsden, devletin rolünü ve şeklini yakın geçmişin literatürüne sokabilen diğer iktisatçılardan sadece ikisi.

Küresel ekonominin belirleyici karakterinin, uluslararası ticaretten uluslararası üretime (Mytelka, 1991 ve Michalet, 1991), endüstri politikalarından teknoloji politikalarına (Gilpin, 1987), tabii kaynaklardan, bilgiyi eksen alan ve sonradan üretilebilen kaynaklara (Drucker, 1994, 1993; Dunning, 1992) kaydığı bir dönemde, geçmiştekinden farklı bir yolun ucu kendini ele veriyor. Dünya üretiminin hatırı sayılır bir kısmı artık stratejik ortaklıklarla biraraya gelen çokuluslu firmalar tarafından üretiliyor (Julius, 1993). Ortaya çıkan refahın mümkün olan en büyük kısmını kendi ülkesine taşımak isteyen devletin yapacağı şey, yine bilgi ve onun uygulandığı teknolojiye yatırım yapmaktan geçiyor (Kanter, 1994). Ancak bunları geçmiştekinden farklı birtakım araçlarla yapabilecektir. Zira şimdi küresel olgu, yeni baskı araçları ve farklı müdahale alan ve imkanları takdim ediyor.

III- KÜRESELLEŞME VE SINIRLANDIRMALARI

Bu bağlamda küreselleşmenin getirdiği kaçınılmaz kısıtlamaları da görmezden gelmek elbette gerçekçi değildir. Kalkınma sürecinde daha önce Doğu Asya'nın sonradan atağa kalkmış devletlerinin geniş bir şekilde kullandığı oldukça etkin aletler vardı. Ancak bunlar şu an ya uygunluğunu kaybetmiş ya da devletin kullanma kabiliyeti kalmadığı için yerlerine yeni araçların ikamesi gerekmektedir. Büyümenin motor gücünü, ithal ikameci politikaların büyük ölçüde terkedilip, dışa dönük büyümenin benimsendiği 1970'li yıllardan beri uluslararası ticaret oluşturuyor (Bredesen ve Strobel, 1991). Asya kaplanları dediğimiz Hong Kong, Singapur, Kore, Tayland gibi ülkelerde ve daha önceleri de Japonya'da devlet tarihsel ve sosyal birtakım gerçeklerden kaynaklanan otoriter devlet anlayışıyla, çıkar gruplarından bağımsız, iyi eğitilmiş, homojen bir bürokratik sınıf eşliğinde kalkınmanın yönünü tayin edip gerekli adımları atabilmişti. Yani otonom, yaptırım gücü olan, yükselen stratejik sanayilere teşvik veren, koruyan fakat kesinlikle performans kriterleri koyabilen, verdiğinin karşılığını alan, doğru zamanlarda doğru kurumların inşasına öncülük eden, AR-GE harcamalarına destek olan, eğitime, üretkenliğe, keşfe, bilime bütçesinin en büyük kısmını ayıran bir devlet tanımı karşımıza çıkıyor. Bunu "2-D" formülü olarak okumak mümkün: "Destek ve disiplin" (Amsden, 1989; Akyüz-Held, 1993). Özellikle Japon deneyiminden bahsederken altı çizilmesi gereken önemli derslerden bir tanesi müdahalenin kurumsal niteliği ile ilgilidir. Müdahalenin kurumsal olmasıyla onun iktisadi-rasyonaliteye uygunluğu ve piyasanın işleyişi sürecine ters düşmediği, tersine onun fonksiyonlarını kolaylaştırıcı bir nitelik arzettiği vurgulanıyor. Böylece iktisadi sürecin politize olmasından kaçınılıyor ve "hükümet aksaklıkları" tamamen engellenemiyorsa bile asgariye indirgenmiş oluyor. Geçmiş dönemlerde kontrol, yönlendirme ve yaptırım araçları arasında para ve maliye politikalarının ise özel bir ağırlığı vardı. Finansman kaynaklarının kontrolü yoluyla firmaları öncelikli sektörlere yöneltme oldukça başarılı bir şekilde uygulanabilmişti. Faiz oranlarını bu alanlara yönelik olarak düşük tutma, yabancı yatırımcılarla ülkenin ihtiyacı olan alanlarla ilgili olarak paket program çerçevesinde pazarlık yapabilme, ülkelerin yegane mukayeseli avantajının olabileceği bol üretim faktörü olarak ucuz ve eğitilmiş iş gücünü kullanma imkanları da vurgulanması gereken politikaların başında geliyor.

Ancak bu kararların alınıp uygulanabilmesi açısından uluslararası ortamın da nisbeten buna müsait olduğunu tesbit etmek gerekecektir. Amerikan hegemonyasının projeksiyonları uyarınca GATT'ın müsamahası ile "biletsiz yolcu" olmanın rantını, Japonya başta olmak üzere bu ülkeler bolca kullandılar. Ne var ki, sonucu kestirilemeyecek ve kontrol edilemeyecek bu türden müsamahalara dünya sistemde yer yok artık. İlaç olarak, serbest ticaretten herhangi bir yöntemle sapanlara karşı kullanılabilecek araçlar daha da netleşti. Bu nedenle, liberalleşme eğilimlerinin artık çok yoğun olduğu günümüzde "korumacılık" yöntemleriyle uluslararası ticarette güç kazanma ve böylece kalkınmayı gerçekleştirme şansı son derece kısıtlanmış bulunmaktadır. Bu sınırlamalar politik, ekonomik ve sosyal boyutları içermektedir. Küreselleşme, geniş anlamda, organizasyon formlarının, teknolojinin, yönetimin vs. giderek yakınlaşmasını ifade ediyor (Howells and Wood, 1992). Bu bağlamda damping karşıtı tedbirler yoluyla, gelişmiş olan ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin uygulayabileceği ithalatı engelleyici gümrük tarifelerine, kota ve ihracat teşviklerine karşı tedbirler almış bulunmaktadır.

Buna ek olarak, kısa dönemli finansal sermaye olağan dışı hızlı mobilite kazanmıştır. Esnek kur sisteminin veri olduğu günümüzde, devletin artık döviz kurlarını ve faiz oranlarını kontrol etme yeteneği de son derece kısıtlanmıştır. Suni bir şekilde

devletin belli alanlarda yatırımları teşvik etmek için faiz oranlarına müdahale edip düşürmesi halinde, sermayenin dışarıya kaçtığını ve yeniden dengeye dönüldüğünü biliyoruz. Gelişmekte olan ülkelerin bir amacı da doğrudan üretim alanlarına girerek, hem gelir dağılımını düzenlemek, hem de kalkınmanın yönünü tayin etmekti. Ancak küreselleşme, hem özelleştirme hem de serbestiyet lehine işlemektedir. Dolayısıyla devletin gelir dağılımı ve kalkınmanın doğrultusu yolundaki müdahale alanları da sınırlanmış bulunmaktadır. Zaten doğrudan müdahale, temel kaynak dağılım aleti olarak serbest piyasayı kabul edenler için gerçekçi değildir.

Bütün bunların vurguladığı ortak ifade, devletin artık şirketleri daha önce kullandığı geleneksel araçlarla kontrol edemeyeceği gerçeğidir. Dışa açık büyüme için oldukça önemli olan ve daha önce vurguladığımız "destek ve disiplin" formülünün artık geçerliliği son derece kısıtlanmıştır.

Yeni dönemin bir başka özelliği de, paradoksal bir şekilde küreselleşme ile bölgeselleşme süreçlerinin atbaşı gitmesidir. Bölgeselleşmenin, ilerleyen aşamalarda büyüyerek tersinden küreselleşmeye mi yoksa ticaret blokları arasında çekişmelere mi yol açacağı bir yana, günümüzde APEC, NAFTA, EC gibi başlıca ticaret bloklarından birine entegre olmadan kalkınmanın zorluğu ortada. Ne var ki, böyle bir ortaklığın maliyeti de ulus-devletin elini kolunu bağlayıcı nitelikler arzetmektedir. Gelişmekte olan ülke, birtakım otonom davranma alanlarını kendi rızasıyla kısıtlamış olacaktır. Özellikle gelişen ülke için son derece önemli olan çokuluslu şirket faaliyet yerlerinin ve alanlarının belirlenmesi, yerli üretime olan katma değer büyüklüğünü ve dış ülkelerle gireceği ticari faaliyetin niteliğini belirleme kabiliyeti kısıtlanacaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için kalkınma sürecinin olmazsa olmaz şartı haline gelen çokuluslu şirket sermayesi ve yatırımlarının kontrol edilememesi durumunda, gelişmekte olan ülkelerin bir çoğunun ortak özelliği olan gelir dağılımının çarpıklığı daha da belirginleşecek ve potansiyel olarak siyasi istikrarsızlığı derinleştirecektir.

Bütün bu olumsuzluklar biraraya geldiğinde son derece büyük sakıncalar içerirler. Böylece ülke kalkınmasının niteliği ve yönü kontrolden çıkabilir ve dışa bağımlı bir gelişme modeli oluşabilir. Yarı çevre ülkeler, böyle durumlarda merkezdeki ufak dalgalanmalardan azami ölçüde olumsuz etkilenirler. Ülke içindeki herhangi bir istikrarsızlık durumunda, kontrol imkanı kalmayan çokuluslu sermaye de kaçacaktır zaten.

Bunun sonucu olarak, Öniş (1994)'in tesbitiyle geri kalmış bölgelerden başlayarak bütün ülkeyi etkileyebilecek siyasi ve sosyal huzursuzluklarla eşgüdümlü olarak, refah içindeki kesimler de artan mutluluğuyla orantılı olarak daha fazla otonomi isteyecektir. Adem-i merkeziyetçilikle, ülkeyi bir arada tutmak için izlenmesi gereken muhafazakar merkeziyetçilik ikilemi, derin küreselleşme çelişkisi olarak ulus devleti sıkıştıracaktır. Herhalde Türkiye'de olup bitenlere bu gözle bakıldığında tablo daha da berraklaşmaktadır. Otonomi arzusundaki kesimler, ülke refahından pay alamadığı için dış manipulasyonlara açık olan kesimlerin haklı taleplerine karşı, onların ne dediğini anlamak istemeden, "verelim gitsin" havasında olanlar, yani refahını başka kesimlerle paylaşmak istemeyenlerdir. Bu durumu yeni talep yapısının niteliğiyle şu şekilde bağlantılandırmak yerinde olacaktır. Küreselleşmenin son derece önemli bir başka boyutu da kültürdeki beynel minelleşmedir. Bunun konumuz açısından ekonomik boyutuna vurgu yapacağız. Sürdürülebilir bir büyüme, yapısal dönüşüme eşlik edecek üretimle mümkündür. Bu trendi yakalayamamış gelişen ülke, zenginlerce empoze edilen tüketim kalıplarıyla yaşamaya başladığında, bunu kontrol edemeyen devlet, ortaya çıkan yeni taleplere de cevap veremeyecek ve yeni tatminsizlikler oluşacaktır. Açıktır ki, sadece GSMH da kaydedilecek büyüme, geniş tabanlı ve adil bir gelir dağılımı olmadan sorunları çözmeye yetmeyecektir. Ne var ki, küreselleşmenin getirdiği bir başka ciddi sorun da devletin gelir dağılımını düzeltmeye yönelik olarak kullanabileceği doğrudan ve güçlü araçları kısıtlamış olmasıdır.

Demokratikleşme süreciyle beraber insan haklarındaki gecikmeler ve çevre konusundaki hassasiyetle beraber 21. yüzyıl iktisadi yapısı artık sadece GSMH büyümesini öngören Neoklasik yaklaşımın çok ötesinde olmak zorundadır. Yeni sistem, daha adil esaslara dayanmak zorunda kalacaktır. Bu adalet boyutu, gelecek nesillerin üzerimizdeki tabii hakları olan emaneti yani çevreyi ve doğal kaynakları sürdürülebilir bir nitelikte aktarmamızı da zaruri kılacaktır.

Bunun bir başka boyutu da kalkınma sürecinin mutlaka kapsayıcı olmasıdır. Yani her kesim, bu sürece kabiliyeti ölçüsünde katkıda bulunup, hakettiği payı alacak ve kendisini de böylece bu sistemi ayakta tutan bir "mütemmim cüz" olarak görecek, ona sahip çıkacaktır. Bu nisbeten insanın yabancılaşmasını önleyecek, beşeri boyutunu gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Bunun en önemli şartı da adalet ilkesi gereğince herkese fırsat eşitliği ve imkanı tanınmasıdır (Korten, 1989). Burada altı çizilmesi gereken çelişki şudur: Küreselleşme süreci, demokratikleşme açısından bakıldığında bu

oluşumu zorunlu kılarken, sadece ekonomik gerekçelerle analiz edildiğinde, ulus devletin bunları gerçekleştirebilmesi imkanlarını da olağanüstü kısıtlamış durumdadır.

Küreselleşme, demokrasi ve insan haklarının gelişmesi açısından yeni imkanlar tanısa da kalkınmakta olan ülkelerin, neredeyse tek mukayeseli üstünlükleri olan ucuz emek gücünü kullanma imkanları demokratik ortamlarda azalacaktır. Asya ülkelerinin kalkınmasında bunun rolü ihmal edilemez büyüklüktedir. Acımasız bir emek sömürüsünün çok zor olduğu bir yana, insani açıdan da sorgulanmalıdır. Milli refahın genelde artmış olması ve sadece soyut bir büyüme adına geniş bir kesimin ezilmesi iktisadi kalkınmanın kendisinin bir amaç haline dönüşünü ifade eder.

IV- KÜRESELLEŞMEDE DEVLETİN MÜDAHALE ALANLARI

Bütün bunlara rağmen konjoktürel olarak uluslararası rekabetin ve kalkınmanın yeni seyri devlete hem serbest piyasa ilkelerine uygun, hem de küresel değerlere zorunlu olarak ters düşmeyecek anahtar müdahale alanları takdim etmektedir (Jessop, 1993). Bunlar literatürde; *stratejik müdahale, düzenleme ve yeniden dağılım alanları* olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır. Birincisi fiziki altyapı, teknolojik kapasite ve beşeri sermaye oluşturma gibi çağdaş rekabetin özünü oluşturan unsurları içeriyor. Büyümenin motor gücü olarak uluslararası ticaret, merkezi yerini, artan oranlarda sürdürüyor (Bredesen-Strobel, 1991; Edwards, 1993; ve Fagerberg, 1994). Ancak, uluslararası ticaret, artık geleneksel üretim faktörlerinden, onları kullanarak daha sofistike unsurların oluşturulduğu dinamik bir rekabet sürecine dayanıyor (Dunning, 1992). Ne var ki, bu stratejik unsurları ne politik partilerden müteşekkil, tabiatı gereği kısa dönemli düşünen hükümetler, ne de özel sektör yerine getirebilir. Porter (1990a), burada "rekabet süreci" ile "siyasi süreç" arasındaki uyumsuzluğa değiniyor. Bir ürünün ortaya çıkıp uluslararası ölçekte rekabetçi üstünlük kazanması, siyasi bir partinin politik seçilme sürecini aşan bir vakıadır. Bu nedenle siyasi parti kısa dönemde popülarite kaybına sebep olabilecek, kaynak yutan, başarı şansı bazen hükümetlerin kontrolünde olmayan alanlara yatırım yaparak, kimbilir bir gün rakiplerinin işine yarayacak riske girmek yerine, göz boyamaya yönelik rey getirici alanlara yönelecektir. Ayrıca özel sektör de bu süreci omuzlayacak nitelikte değildir. Araştırma-Geliştirme (AR-GE), teknoloji yoğun, dinamik ve maliyeti ağır bir iştir. Halbuki iletişimin bilgi akışının ve ulaşımın yüksek olduğu"kapitalizm ötesi toplumda" (Drucker, 1993), özel sektörün bütün pozitif dışsallıklarını rakip firmalar kısa sürede kullanıp maliyetini düşürebilecek ve rakip firmaya üstünlük sağlayacaktır. Doğrusu bu duruma patent kanunu, telif hakkı vb. mülkiyet düzenlemesi gibi yöntemler de mani olamayacaktır. Ancak devlet, potansiyel olarak üstünlük alanları yaratacak tamamlayıcı varlıklar oluşturabilir.

Zaten devletin yabancı sermayeyi çekebilmesi ve gerekli pazarlık gücüne kavuşabilmesi ülkenin teknolojik kapasitesi, bilgi birikimi ve beşeri sermayenin varlığıyla doğru orantılı olduğundan, herhangi bir ticaret bloğuna entegre olarak küresel dünyada başarılı olmak, devletin bu alanlara aktif müdahalesini gerektiriyor. Olup olmayacağı bilinmez fakat, Gümrük Birliği'ne girmek isteyen Türkiye, bu süreçle beraber AT bölgesel gelişme bloğuna dahil olmak istediğinden devletin yapacağı yığınla iş vardır. Buğra'nın ifadesiyle, rekabet edebileceğimiz stratejik sektörler seçilecek, bunlarla ilgili uygun teşvik ve desteğin uluslararası konjonktüre uygun niteliği belirlenecek, özelleştirme yapılacak, ancak bunun gerekli hukuki çerçevesi oluşturulup denetlenecek, özelleştirme sonrası dönemde iç piyasada rekabet ortamını oluşturacak kurumsallaşmalara gidilecek vb. Bütün bunlar

büyük bir devlet müdahalesi alanı oluşturmaktadır (Buğra, 1995).

İkinci olarak, devletin düzenleyici rolüne gelince, bu, rekabet ortamının oluşturulması, mülkiyet hakları, yabancı yatırımlar ve çevreyle ilgili unsurları içermektedir. Uzun dönemli rekabetçi üstünlükler inşasının temel şartı iç piyasada rekabetçi bir ortamın oluşturulabilmesiyle neredeyse bire-bir ilişkilidir (Batra, 1993, Porter, 1990a). Batra bu durumu "rekabetçi korumacılık" olarak adlandırıyor; dışa karşı korunan fakat içeride ciddi bir rekabetçi yapının ikame edildiği endüstriyel yapı. Batra, açıkça vurgulamadan bir zamanlar Japonya'nın uyguladığı sanayi politikasından bahsediyor ve bunu "fakirleşen" Amerika için çıkış yolu olarak öneriyor. Yazının ana fikrini de oluşturan tezimiz uyarınca söylenebilir ki Batra, modası geçmiş bir politika öneriyor. Bizim açımızdan önemli olan ise onun tezinin iç piyasayı ilgilendiren boyutu. Bu sağlanmadan gerçekleştirilecek olan özelleştirme ve serbestleştirme sadece yeni rant alanlarının oluşumuyla sonuçlanacaktır. Devletin düzenleyeceği alanlardan birisini de çokuluslu şirketleri kapsar. Yatırımların yönü, yerli üretimin ne kadarını üretebileceği, ihracat alt sınırı ve gelecek teknolojinin mahiyeti bunlardandır. Ayrıca devlet, hukuki standartlar, telif hakları gibi alanlarda da mülkiyet haklarını düzenleyebilir. Sanayileşmenin olumsuz etkilerinin katlanılamaz boyutlara ulaşacağı gelecek günlerde belki de en önemli düzenleyici müdahale alanı olarak çevre gelecektir (French, 1993).

Nihayet devletin ciddi müdahale alanlarından yeniden dağılıma yönelik rolü makro ekonomik alanla ilgilidir. Sermaye birikiminin ve büyümenin temel belirleyicisi olarak istikrarlı bir makro ekonomik ve politik ortam ilk ve önemli şartlardan birini oluşturuyor (Alesina ve Perotti, 1994). Büyük boyutlarda bütçe açıklarının olduğu, kronik enflasyon ortamında, ne yabancı yatırımcı riske girer, ne de yerli yatırımcı uzun vadeli hesaplarla ilgilenebilir. Bunun yerine kısa vadede spekülatif yatırımlar hakim olur. Makro ekonomik istikrarsızlıklar, toplumdaki gelir ve refah eşitsizlikleriyle ilgilidir. Küreselleşme, bir yandan eşitsizlikleri körüklerken, diğer yandan da gelir ve refah dağılımı durumunda sermayenin ülkeden kaçma tehlikesi gibi çelişkili bir yapı oluşturmuştur. Bir defa pazarlık gücü azaldığında, ülkede zaten daha önce varolan bölgesel gelişme farkları ve gelir dağılım bozukluklarının daha da artacağı muhakkaktır. Toplumda yapılacak işler için asgari bir sosyal mukavele ortamının oluşturulması, gelişmekte olan ülkeler için zor fakat kaçınılmaz bir ihtiyaç. Bu ortak payda için herhalde fakirlere, güzel günlerin, biraz daha aç kalırlarsa ufukta kendilerini beklediği müjdesi yeterli olmayacaktır. Tersine, belli hedef gruplara yönelik fakirliği önleyici birtakım gelir dağılımını düzeltici, refah aktarımı yapmak gerekecektir. Bunun yolu da daha etkin bir vergi sisteminin uyarlanarak yürürlüğe konmasından geçer. Dikkat edilmesi gereken husus şudur; vergi yükü, vergisini düzenli olarak ödeyen kayıtlı kesimin, üreticinin ve emekçinin sırtına bindirilemez. Yapılacak iş hem vergi tabanının genişletilerek vergi kaçıran ve gelişmekte olan ülkelerde neredeyse GSMH'nın yarısına ulaşan kayıt dışı kesimleri ve yeraltı ekonomisinin vergilendirilmesi ve vergi toplamada etkinliğin ve adaletin sağlanmasıdır.

Ancak bütün bu dediklerimizin hayata geçirilebilmesi, devletin bu alanlara yönelik olarak kurumsal ve siyasi otonomisini kazanabilmesiyle doğrudan ilişkili. Bu da akşamdan sabaha ikame edilebilecek bir durum değildir. Tersine, o ülkenin coğrafi konumu, bununla ilişkili olarak tarihi mirası, kültürel dokusu ve halkının zihni donanımını etkileyen din, dil, ırk gibi bazen birbirini tamamlayabilen ancak kalkınma deneyimlerinin ortaya koyduğu gibi çoğu kez çelişen girift değiş-

kenlerin oluşturduğu, biraz da sosyal dönüşümün ekonomik gerçekliği aşan determinist boyutuyla ilgilidir.

Bunun dışında, kısa ve orta vadede, devletin müdahale kapasitesi, diğerleri içinde, gerekli enformasyon eşliğinde bir çok alandan çekilip gerekli işleri yerel yönetimlere delege etmek ve kendi ilgi alanlarını, vurguladığımız unsurlara yoğunlaştırarak buralarda güçlü olması gerekir (Wilson, 1993). Daha da önemlisi homojen, üretken, eğitilmiş, çıkar ilişkilerinden yalıtılmış ve toplumsal konsensusu kolaylaştıracak, sivil toplum kesimlerini temsil edecek şekilde oluşturulmuş liyakatli bürokratik kadroların varlığıyla ilgilidir. Yani ihtiyaç duyulduğunda, doğru zaman ve yerlerde gerekli kurumların inşası gerekmektedir.

Belki de bunun için Japon deneyimini en iyi aktaranlardan biri olan Chalmer Johnson (1990)'un benzer vurgularla ifade ettiği gibi, kalkınma hamlelerini birtakım beşeri "mucizelere" bağlamak kafa karıştırıcıdır. Batılı reçetelere bire-bir bel bağlamadan başarılı olan ülkelerin durumunu olağandışı değişkenlere indirgeme yöntemiyle, ideolojik olarak böyle başarı örneklerinin "tekrarlanamaz" olduğu vurgulanarak, geriden gelenleri herhalde yine kendi biçtikleri "çevre ülke" rolünü oynamaya, dolayısıyla kendi kalkınma ve refah düzeylerine payandalık yapmaya zorlamaktalar.

V- SONUÇ

Buraya kadar göstermeye çalıştığımız gibi küreselleşme, ulus devlet üzerinde ciddi kısıtlamalar oluşturarak son otuz senede gözlemlenen kalkınma deneyimi ve araçlarını kullanma imkanını tamamen değilse bile büyük ölçüde kullanılamaz duruma düşürmüştür. Ancak yine gördük ki; çağdaş gelişmenin ve uluslararası rekabetin tabiatı gereği, yeni ve eskisinden daha stratejik müdahale alanları oluşmuştur. Bu müdahale alanları ayrıca hem piyasa mantığına uygun hem de küreselleşmenin çekim alanının dışındadır.

Çalışmadan çıkarılabilecek bir başka önemli ders de, devletin sözünü ettiğimiz alanlarda kendisinden beklenenleri özellikle global dönüşümün yoğunlaştığı dönemde yerine getirebilmesi, ekonomik alana ilaveten, politik ve sosyal boyutları da içermektedir. Küreselleşmeye ters olarak artan bölünme ve kendi etnik kimliğini ortaya koyma çabaları, ilk bakışta şaşırtıcı gelse de küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelere dayattığı ciddi bir handikap. Bu zor tercihin altından onurlu bir sonuçla kalkmak için katılımcı demokrasinin bütün kurum ve kuruluşlarıyla hayata kazandırılması, insan haklarında en azından dünya standartlarında bir iyileştirme gereklidir.

Halkları, kendilerini yakından etkileyecek siyasi ve iktisadi konularda edilgen bir konumdan, katılımcı ve buna duyarlı vatandaşlar haline getirmek gerekiyor. Bunun için çağdaş imkanlardan enine boyuna yararlanan bir yaygın eğitim sistemi reform sürecimizin en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Parlementer demokrasinin denetlenebilirliği, ancak kaldırdığı parmağın ve attığı oyun uzun vadeli sonuçlarını hesaplayabilecek erdemli insanlarla mümkün olduğu kuşku götürmezdir. Ayrıca geniş halk kitlelerinin onayı alınarak toplumsal konsensus oluşturulması yeni dönemin olmazsa olmaz şartlarından birini oluşturuyor.

Ne var ki, Batı'nın asırlar süren kanlı iç hesaplaşmalarla inşa ettiği demokratikleşme ve özgürlükler süreci, başta Doğu toplumları olmak üzere bir çok gelişmekte olan ülkede yaşanmamıştır. Bu sebeple, yukarıda tavsiye edilen dönüşüm süreci, kontrolsüz ve ilkesiz olursa hem ülke bunu hazmedip kaldıramaz, hem de küreselleşmeyle birlikte dıştan gelen müdahalelere karşı açık (vulnerability) olacağından yanlış ve kasıtlı maceralara sürüklenebilir de. "Dünyayla beraber hareket etmenin" ilkeleri serahete kavuşturulmazsa bu talep sadece macera olur. Bu nedenle, devlet ekonomik alandaki rasyonel olmayan alanlardan geri çekilirken, hem yerel idareler gibi sivil kuruluşlara delege ettiği alanları iyi tanımlamalı, hem de güçlü olduğu mesajıyla, piyasanın görünmez ellerinin ortaya koyduğu her sonucu makus bir talih gibi kabul edemeyeceğini toplumsal konsensusla beraber ortaya koyabilmelidir. Rasyonel, otonom ve caydırıcı bir devlet.

Demek oluyor ki, Türkiye'de devlet, bir günah keçisi durumunda olsa da bundan sonra akılcı olarak işlev görmemesi için ikna edici bir gerekçe yoktur. Yeter ki niyet, tanımladığımız türden bir iktisadi ve sosyal düzen inşası olsun. Hem teorik olarak hem de ampirik olarak bunun haklı gerekçeleri önümüzde duruyor. Devlete karşı çıkan yeni sağ, geçmişte devlet imkanlarını en geniş bir şekilde kullanan kesimdi, şimdi karşı çıkıyor. Demek ki, devleti, ya kullanma imkanları kalmadı, ya da artık başkaları da bu pastadan pay alma kudretine eriştiği için karşı çıkıyorlar. Yeni sola gelince, öyle gözüküyor ki, onlar da sosyalizmin çöküşünden sonra, "global söyleme" ayak uydurarak içinde bulunulan proje eksikliğini telafi etmeye çalışıyorlar. İş yapmak azminde olan, sivil toplumun yükselen yeni güçleri, yapılacak çok işlerinin olduğunun zaten farkında.

REFERANSLAR

Akyüz, Y. ve Held, GROWTH. (editörler) (1993) Finance and the Real Economy, United Nations University, World Institute for Development, New York

Amsden, A. (1989) Asia's Next Giant: South Korca and Late Industrialization (Oxford Un. Press, New York)

Alesina, A. ve Perotti, R. (1994) "The Political Economy of growth: A Critical Survey of the Recent Literature", The World Bank Economic Review, V. 8, No.3.

Batra, R. (1993) The pooring of America: Competition and the Myth of free Trade, (Collier Books, New York)

Bredesen, I. ve Strobel, S. (1991) "Trade as an engine of Growth: The Lewis Versus Riedel Controversy Revisited" inter economics, March/April

Braudel, F. (1991) Maddi Medeniyet ve Kapitalizm, Çev. Mustafa Özel (Ağaç Yayıncılık, İstanbul)

.... (1990) Akdeniz ve Akdeniz Dünyası Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Eren Yay. İstanbul)

Buğra, A. (1989) İktisatçılar ve İnsanlar, (Remzi Kitabevi, İstanbul)

.... (1994) Devlet ve İşadamları, Çeviri, Fikret Adaman (İletişim Yayınları, İstanbul)

.... (1995) "Çarpıklığın Kaynağı Devlet" Ayşe Buğra'yla mülakat, İbrahim Öztürk, Matbuat, sayı, 12, Nisan.

Drucker, P.F. (1994), "Trade Lessons From the World Economy", in Foreign Affairs, v. 73, No:1

.............., (1993) "The Rise Of The Knowledge Society", Dialogue

Dunning, J.H., (1992) "The Global Economy, Domestic Governance, Strategies and Transnational Corporations: Interactions and Implications", Transnational Corporations, v.1, No.3, December.

Edwards, S. (1993), "Opennes, trade liberalization and Growth in Developing Countries" Journal of Economic Literature, Ekim, 1994.

Emmerij, L., (1992) "Globalization, Regionalization And The World Trade" The Columbia Of World Business, Summer.

Fagerberg, J. (1994) "Technology and International Differences in International Differences", Journal of Economic Literature, v.xxxıı, 1147-1175

French, H. F. (1993) "Trade and the Environment", Worldwatch paper No. 113, Woldwatch Institute

Harrison, B. (1994) Lean and Mean: The Changing Landesape of Corporate Power in the Age of Flexibility, (Basic Books, New York)

Hodgson, G.M. (1989) Economics of Institutions, (Polity Press, Oxford)

Howwels, J. ve Wood, M. (1992) the Globalization of production and Technology, (Belhaven press, London)

Jessop, B. (1993) "Towards A Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remaks on Post-Fordist Political Economy" Studies in Political Economy, No. 40, Spring.

Johnson, Ch. (1990) "The japanese economy: A Different Kind of Capitalism" S.N. Eisendtadt ve Eyal Ben Ari (editörler) içinde, Japanese Model of Conflict Resolution, Kegan Paul International, London)

Julius, De Anne (1990) Global Companies and Public Policy: The Growing challenge of Foreign direck Invertment, The Royal Institute of International Affairs, (Printer Publishers, London)

Kanter, R. Moss (1994) "Collaborative Advantage: The Art Of Alliances", Harward Business Review, July-August, pp.96-113.

Keyder, Ç. (1993) "Ulusal Kalkınmacılığın İflası ve Demokrasi," ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt 20

Korton, D.C. (1989) Getting to the 21 st Century, (Kumarian Press, West Hartford)

Michalet, Charles and Albert (1991) "Strategie Partnerships and The Changing International Process", in Mytelka (ed.)

Moran, M. and Wright, M. (eds.) (1991) The Market And The State, (Macmillan, London)

Mytelka, L.K. (ed.), (1991) Starategie Partnerships: States, Firms and International Competition, (London, Pinter Publisher)

Öniş, Z. (1994) "Globalization and the Nation state: The possibilities and Limits of state intervention In Late Industrialization" Sosyal Bilimler Dergisi, V. 1, No.3

Özel M. (1993) Piyasa Düşmanı Kapitalizm, (İz Yayıncılık, İstanbul)

Polanyi, K. (1944) The Great Transformation, (Rinchart, New York)

Porter, M. E. (1990a), "The Competitive Advantages of Nations," Harward Business Review, March-April

.... (1990b) The Competitive Advantage Of Nations, (London, MacMillan)

Prestowitz, Clyde V. (1988) Trading Places: How We Allowed Japan to Take Lead, (New York, Basic Books, Inc.)

Streeten, P. (1992) "Independence and Integration Of The World Economy: The Role Of States nad Firms", Review Article, in Transnational Corporations, v.1, No.3, December.

Thurow, L., (1992) Head To Head: The Coming Economic battle Among Japan, Europe and America, (New York, William Morrow)

Tyson, L.A., (1988) "Creating Advantage: How Government Policies Shape International Trade in the Semiconductor Industry" with M. Borrus and J. Zysman in Krugman, P.R. (ed.), Strategic Trade Policy and The New International Economics (The MIT Press, London).

Whitley, R. (ed.), (1992) Europcan Business Systems: Firms And Markets In Their National Contexts, (Sage Pub. London)

Wilson, Robert, H. (1993) Stattes and the Economy: Poilcy Making and Decentralization (Praeger, London)

.... (1990) "Eastern Asian enterprise structures and the Comparative Analysis of Forms of Business organisation" Organizational Studies, v.11

Yılmaz, M. (1994) "Dünyada Devlet", İTO, Ekonomik Forum, sayı 10.

Savulun Çin geliyor

Murat YÜLEK*

*Bilkent Üniversitesi Ekonomi Bölümü

Japonya dünya ekonomisindeki bugünkü yerini, 1953-1973 yılları arasındaki 'Hızlı Büyüme Dönemi' sırasında elde etmişti. Bu dönemde, gerçekleştirilen yılda ortalama yüzde 10'luk bir büyüme hızı Japon GSMH'sının reel olarak altı katın üzerinde artmasını sağladı. Oysa, 1952 yılında, bağımsızlık elde edildiği sırada Edwin Reischauer gibi yabancı uzmanlar, 'hangi siyasi ve ekonomik sistem uygulanırsa uygulansın, Japonya'nın, gelecekte yeterli bir hayat standardını yakalayıp yakalayamayacağı' hususunda dahi pek iyimser değillerdi.[1] 1960'ların başlarında dahi 'Japon mucizesi' sözlerine gülüp geçenler çoğunluktaydı.

Güney Kore'de kişi başına düşen gelir 1960'ların başında Gana'nınki kadarken şu anda 15-20 katı civarına ulaşmış durumda. Güneydoğu Asya'dan bu tür örnekleri çoğaltmak mümkün. Çin'in 1979'daki Deng reformların ardından 1980'li yıllarda gösterdiği ekonomik performans, bu örneklerin etkisiyle, uzmanları Çin'in doğu Asya'nın yeni ekonomik yıldızı olacağı konusunda fikir birliği ettiriyor. Tablo 1'de görüldüğü gibi, 1980-1992 yılları arasında Çin, yılda ortalama yüzde 9 ile dünyadaki en hızlı büyüyen ekonomi oldu. Yine aynı tabloda, Çin'de sanayi sektörü büyüme hızının ortalama yüzde 11 iken örneğin Almanya'da yüzde 1.1'de kaldığı görülmekte. Aynı dönemde, Çin'in ihracatı yılda ortalama yüzde 11.9 oranında artmışken Japonya için aynı rakam ancak yüzde 4.6' da kalabilmiştir. 1992 yılı itibariyle Çin'de ihracat/GSMH oranı yüzde 15 olmuştur. Bu rakam Japonya için yüzde 10 civarındadır.

1 'Japan (DI): A strategy for Economic Growth', Harvard Business School Discussion Case.

Tablo 1

BAZI KARŞILAŞTIRMALI GÖSTERGELER

	Dönem	Çin	Almanya	ABD	Japonya
GSMH(MilyarUSD)	1992	546	1856	5926	3496
Reel GSMH büyüme hızı (%)	1970-1980	-	2.6	2.8	4.3
	1980-1992	9.1	2.6	2.7	4.1
Sanayi sek. büyüme hızı (%)	1980-1992	11.1	1.7	2.1	4
Enflasyon(%)	1980-1992	6.5	2.7	3.9	1.5
Nüfus (Milyon)	1992	1162	81	255	125
İhracat (Milyar USD)	1992	85	429	420	339
İthalat (Milyar USD)	1992	80.5	407	551	231
İhracat büyüme hızı (%)	1980-1992	11.9	4.6	3.8	4.6

Kaynak: Dünya Bankası (World Development Report 1994 ve World Tables 1994) ve IMF (International Financial Statistics)

Tablo'daki hesaplamalar, Almanya ve Çin'de Dolara karşı kur hareketlerinin bu ülkeler ile ABD arasındaki enflasyon farkları ile paralel gideceği varsayımına göre yapılmış ve rakamlar 1990 fiyatlarıyla reel büyüklükler olarak düşünülmüştür. Japonya'da, 1960'lı yıllarda kurların Dolara karşı, ABD-Japonya fiyat farklarından bağımsız olarak güçlenmesiyle, Dolar bazında büyüme Yen bazında reel büyümenin çok üzerinde ve yüzde 16'lar civarında olmuştu. Böyle bir senaryo Çin için de düşünülürse, karşılaştırmalı olarak Çin diğer gelişmiş ülkelere çok daha hızlı yaklaşabilir.

Komünist ülkelerdeki istatistiklerin pek güvenilir olmaması sebebiyle, şu anki GSMH rakamının doğruluğu tartışma konusudur. Ancak, uzmanların görüşü, Çin'de resmi GSMH rakamlarının gerçek rakamların üzerinde değil altında olduğu yönündedir. IMF, satın alma gücüne göre (Purchasing Prower Parity), Çin'de kişi başına düşen geliri 1991 yılı itibariyle 1,450 Dolar olarak hesaplamıştır. Resmi rakam ise 440 Dolar civarındadır. Başka bir ABD'li ekonomiste göre[2] ise kişi başına gelir 2.500 Dolar civarındadır. Genel görüş, gerçek rakamların en az dört katı kadar olduğu yönündedir.[3]

Resmi rakamlar doğru kabul edilse bile, Çin'in mevcut büyüme hızını devam ettirebilmesi halinde, önümüzdeki on yıllarda çok önemli bir ekonomik güç olacağı kesindir. Tablo 2'de, Çin, ABD ve Almanya'nın 1980-1992 dönemindeki ortalama büyüme hızlarını devam ettirmeleri varsayımıyla, 1990 ABD Doları rakamları ile bundan sonraki 3 on yıldaki GSMH senaryoları görülmektedir. Buna göre, Çin ekonomisi 2.000 yılında, Alman ekonomisinin yaklaşık yarısı kadar bir büyüklüğe ulaşabilecek, 2010 yılında da Alman ekonomisini geçmiş olacaktır. Aynı hızların bir on yıl daha devam etmesi, Çin'in ABD ekonomisinin yarısından daha büyük bir ekonomi haline gelebileceğini göstermektedir.

Çin'in gelecek yüzyılın en önemli ekonomik güçlerinden biri olacağını Paul Kennedy de savunmakta. *The Rise and Fall of Great Powers* adlı eserinde iktibas ettiği, The Economist dergisinin bir çalışmasına göre (1988), Çin, 2000'li yılların başında, (Batı) Alman ve Fransız ekonomilerini yakalayacaktır. Kennedy bu eserinde ve 1993 yılında yayınlanan *Preparing for the Twenty First Century* adlı yeni eserinde Çin'in üzerinde, (Hindistan ile beraber) daha çok yüksek nüfusunun dünyadaki ekolojik denge üzerindeki muhtemel etkileri açısından durmaktadır. Ancak Çin'in ekonomik yükselişinin dünya ekonomik ve siyasi yapısı üzerinde çok daha kapsamlı etkileri olacağı kesindir.

2 L. Summers, Dünya Bankası eski baş ekonomisti.

3 Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz W. Overholt (1993), The Rise of China, New York: W.W. Norton&Company.

4 Çin ile Singapur gibi bir "şehir-devlet" ile, nüfus, konum, iç bölgeler arası gelişmişlik farkları gibi pek çok faktör açısından tabii ki karşılaştırılamaz. Ancak, iki ülkedeki serbest ekonomik yapı ile siyasi merkeziyetçilik benzerlik göstermektedir.

Çin'in bu gelişme performansı devam ettirilebilir mi? Muhtemelen, evet. Çin'in bugünkü ekonomik ve siyasi yapısı Güney Asya kaplanları içerisinde belki de en çok Singapur'a benzemektedir.[4] 1979'daki ekonomik yanı güçlü, siyasi yanı ise silik reformlardan sonra, Çin, eski Başbakan Lee Kuan Yew yönetimindeki Singapur gibi, ekonomik açıdan bir pazar ekonomisi, siyasi açıdan ise merkeziyetçi ve disiplinli bir görünüm arzetmektedir. Öte yandan, dış yatırım ve dış borç girdileri artarak devam etmektedir; Çin şu anda Dünya Bankası'nın en çok kredi açtığı ve en 'memnun' olduğu ülkelerden biridir.

Şu anki ekonomik politikalar daha çok düşük ücret avantajı sayesinde ucuz sanayi malı ihracatçılığı ve Tayvan, Hong Kong ve Singapur şirketlerinin fason üreticiliği üzerine kuruludur. Ancak, Çin'in, önümüzdeki on yıl içerisinde, Singapur'un benzer bir üretim yapısı ve politikasından, teknoloji yoğun sektörlere doğru 1980'li yıllarda yaptığı başarılı dönüşümünü taklit etmesi beklenmelidir. Böyle bir senaryoda, artacak katma değer büyüme performansının uzun sürmesini sağlayabilir.

Eğitim açısından Çin'in oldukça çetin problemleri olmasına rağmen, teknolojik olarak geniş bir birikimi ve ayrıca, oran olarak düşük olsa da miktar olarak çok sayıda yetişmiş elemanı bulunmaktadır. Siyasi izolasyon dönemlerinde SSCB'de olduğu gibi kapalı ortamda çalışan bu yetişmiş insan gücü bugün yavaş yavaş dünya piyasalarındaki tüketim paterni doğrultusunda çalıştırılmaya başlanıyor; bir bakıma Çin 'ticaret yaparak öğreniyor.'

Yüksek tasarruf oranı, yatırım ve borç şeklindeki yüksek dış sermaye girişi yatırımlar için fazlasıyla yeterli bir kaynak oluşturuyor. Öte yandan, ticaret fazlası, dış tasarrufları azaltıcı bir kalem olmakla beraber, teknolojik ithalatını kolaylaştırmakta.

Tablo 2

ÇİN: BÜYÜME PROJEKSİYONLARI

-1990 fiyatları ile GSMH'lar-Milyar USD-

	GERÇEKLEŞME	PROJEKSİYON		
	1990	2000	2010	2020
ÇİN	465	1.206	3.125	8.114
ABD	5.524	7210	9.976	13.408
ALMANYA	1.775	2.294	2.965	3.834

Varsayımlar: (1) Projeksiyon döneminde, her ülkenin büyüme hızı, 1980-92 dönemindeki hızına eşit alınmış (2) Almanya ve Çin'de kurların, projeksiyon döneminde, ABD ile olan enflasyon farklarına paralel gideceği öngörülmüştür.

Tüm bu faktörler, Çin'deki mevcut büyüme performansının uzun bir süre devam edebileceğini ve 21. yüzyılın başlarında önemli bir ekonomik güç olacağını gösteriyor.

Hala batılı rakiplerinden yılda 1-1.5 puan daha hızlı büyüyen Japonya, yüksek büyüme performanslarını devam ettiren Doğu Asya kaplanları, Çin ve bu yazıda hiç bahsedilmeyen ama gelecek yüzyılda belki Çin kadar önemli bir ülke olacak olan Hindistan sayesinde, 21. yüzyılda dünyanın ekonomik ağırlık merkezinin tekrar doğuya kayacağını söylemek artık önemli bir kehanet sayılmamalı. Türkiye ekonomik açıdan bu bölgedeki değişiklikleri yakından izlemeli ve (şu anda mevcut olmayan) uzun vadeli stratejisini buna göre şekillendirmelidir.

Finansal yenilik süreci, türev ürünleri ve Türkiye

Lokman GÜNDÜZ*

*Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Araştırma Görevlisi

FİNANSAL YENİLİK SÜRECİ

Bretton Woods sisteminin çöküşünü müteakip uluslararası finansal sistemde oluşan büyük belirsizlik, ilk başlarda fiyat ve faiz oranlarında büyük dalgalanmalarla kendini hissettirdi. Böyle bir atmosferde hızla değişen piyasa yapılasının (şiddetli rekabet, değişken fon yapısı, piyasalaşma süreci vb.) yanısıra, teknolojik ilerlemeler ve deregülasyon olgusu, globalleşme sürecinin en çok hissedildiği para ve sermaye piyasalarında yeni atılımları da beraberinde getirdi. Çoğunluğu bilanço dışı kalemler şeklinde olan çeşitli finansal araçlar geliştirildi veya finansal yapıdaki rolleri arttı; günlük işlem hacimleri hızla katlandı; finansal piyasalar dünya çapında hızlı bir entegrasyon yaşadı ve sermaye hareketlerinde de hızlı bir artış gözlendi.

Finansal piyasalarda son on yılda gerek ürün, gerekse proses ve organizasyon bazında birçok yenilik gerçekleşmiştir. Ürün bazındaki yenilikler, para ve faiz swapları, finansal futures, opsiyonlar, eurotahviller; proses türünde, kredi kartları, elektronik fon transferleri, satış noktası terminalleri; organizasyon türünde de para piyasaşı fonları ve finansal garantiler sayılabilir[1].

Başlangıçta yenilik süreci, daha çok çevrede meydana gelen değişikliklere tepki olarak algılandı[2]. Bu bağlamda çevresel faktörler; genellikle enflasyon ve faiz oranlarının düzeyi ve dalgalanmaları, bilgisayar ve iletişimdeki teknolojik gelişmeler, yasal düzenlemeler ile vergi kanunlarındaki değişimler olarak tanımlanmaktadır.

Finansal yenilik süreci değişik kavramlarla açıklanabilmektedir. Yasal düzenlemeler ile vergi faktörlerinin çok önemli katkıları bulunduğundan hareketle, bu faktörlerin sonucunda mevcut finansal ürün ve prosesler dizisinde oluşan tahmin edilemeyen gelişmeler olarak finansal yeniliği tanımlamak mümkündür[3]. Öte yandan finansal yeniliği yasal gelişmelerin bir ürünü olarak görmenin tüm süreci açıklamada bakış açısını daralttığı ileri sürülebilir. Süreci mikroekonomik çerçevede ele alan yaklaşımlar da vardır. Buna göre yeni finansal araçlar ve uygulamalar, firmaların üzerindeki finansal kısıtlamaları azaltmak için çıkarılmaktadır[4]. İçsel ve dışsal olabilecek bu kısıtlamalardan, dışsal kısıtlamalar; hükümetten gelebilecek düzenlemeleri (mevzuat), pazarın firmanın optimizasyon problemini kısıtlaması (pazar, farklı finansal ürünler için arz ve talep parametrelerini tanımlamakta ve aynı anda firma için uygun politika araçlarını belirlemektedir) olabilirken, içsel kısıtlamalar da; firmanın kendi kendisine koyduğu hedefler, aktif büyüme oranı, likidite oranları vb. olarak sayılabilir. Sonuçta, mevcut finansal sınırlamalara bağlı olarak artan maliyetler yeni finansal ürünlerin araştırılmasını teşvik etmektedir.

Finansal yenilikten kasıt, tamamıyla yeni ve daha önceden mevcut olmayan bir şeyin oluşturulması değildir. Yeni bir ürünün ya da prosesin gerçekten bir yenilik olabilmesi için finansal piyasaları daha etkin ve/veya tam rekabetçi hale getirmesi gerekmektedir[5]. Mükemmel ve tam rekabete haiz finansal piyasalarda finansal yenilik için hiç bir fırsat olmayacaktır. Finansal yenilikler, finansal aracılıktaki etkinsizlik ve/veya finansal piyasalarda tam rekabetsizlikten doğan kâr fırsatlarına cevap olmuştur[6].

Yukarıda açıklanan finansal yenilik süreçlerin oluşmasına neden olan faktörleri şöyle sıralamak mümkündür: Vergi asimetriliği (ihraçcı, yatırımcı veya her ikisi içinde herhangi bir ilave vergi yükümlülüğü doğurmadan vergi tasarrufu sağlanması), işlem maliyetleri, kurum maliyetleri, riski azaltma veya riski yeniden dağıtma fırsatları, varlıkların likiditesini artırma fırsatları, yasalara ve mevzuata ait değişiklikler, faiz oranlarının düzeyi ve dalgalanması, muhasebe avantajları, teknolojideki ilerlemeler ve akademik çalışmalar[7].

TÜREV ÜRÜNLERİ

Mali risk yönetim ürünleri, hedging araçları, yeni finansal teknikler vb. adlarla da ifade edilen türev ürünleri, ürün bazında finansal yenilik sürecinin en başında gelmektedir. Türev ürünlerinin varlığı, karşılaştırmalı üstünlük ilkesine dayanmaktadır. Buna göre, karşılaştırmalı üstünlüğün olduğu yerde tüm taraflar için fayda vardır ve finansal türevler bireysel risk unsurlarının serbest ticaretine izin vermektedir. Çünkü türev ürünleri, riski birbirinden bağımsız olarak idare edilebilir unsurlara bölmektedir[8]. Türev ürünleri, tanım itibarıyle, di-

1 Tim S. Campbell, "Innovations in Financial Intermediation", Business Horizons, Novenber/December 1989, s. 71.

2 Campbell, a.g.m. s.70.

3 M.H. Miller, "Financial Innovation: The Last Twenty Years and the Next", Journal of Financial and Quantitative Analysis, December 1986, s. 460.

4 William L. Silber, "The Process of Financial Innovation", American Economic Review, May 1983, s. 89.

5 James C. Van Horne, "Of Financial Innovations and Excesses", The Journal of Finance, July 1985, s.621.

6 Van Horne, a.g.m. s.622.

7 John D. Finnerty, "Financial Engineering in Corporate Finance: An Overview", Financial Management, Winter 1988, s.16.

8 Thomas F. Siems, "Financial Derivatives: Are New Regulations Warranted?", Financial Industry Studies, Federal Bank of Dallas, August 1994, s. 10.

9 Geoffery Wood and Phillip Shaw, "Derivatives-flexible tools or a threat to the system?", Banking World, March 1994.

10 The Wall Street Journal Europe, June 15, 1994.

11 Hayri Kozanoğlu, "Finansal Piyasaların Karabasanı: Türev Piyasalar", İktisat Dergisi, sayı:352, Eylül 1994, s.56.

12 Tarry Corrigan, "Moving on to Centre Stage", Financial Times, Oct. 20, 1993, s.11.

ğer bazı varlıkların değerlerinden türeyen enstrümanlardır. Bu temel değerlere dayalı hak ve/veya yükümlülükleri sağlayan anlaşmalardır. Öz bir ifadeyle, türevler, temel ürünlerin alınması veya satımından daha fazla esneklik sağlamak üzere düzenlenen, tanınmış enstrümanların versiyonları olarak tanımlanabilir[9]. Nakit piyasalarda hisse senedi, tahvil, döviz ve malların alacağı fiyatlara göre değeri belirlenen, diğer bir deyişle nakit piyasaların türevi olan iki taraflı sözleşmelerin alınıp satıldığı piyasa da, türev piyasa olarak adlandırılmaktadır. Finansal mühendislik olgusunun yerleştiği günümüzde, türev ürünlerinin çeşitleri hızla artmakta ve devamlı türemektedir. Bununla birlikte, temel türev ürünleri* olarak forward, futures, opsiyon ve swapları saymak mümkündür. Ancak kompleks bilgisayar programlarıyla anlaşılabilen türev ürünlerin türevi de sayıldığında bu rakam 1200 civarına ulaşmıştır[10].

1990'lı yıllar daha şimdiden türev enstrümanlarının damgasını vurduğu bir dönem oldu. Kimilerine göre türev ürünleri, modern iktisat tarihinin en çapraz başarılı hikayelerinden birini oluşturmaktadır. Bu piyasaların hali hazırda ulaştıkları hızlı gelişme dikkat çekicidir. Türev piyasalarında toplam sözleşme tutarı 16 trilyon dolar olarak tahmin edilmektedir ki, ancak 6.4 trilyon olan ABD GSMH'sı ile karşılaştırıldığında bu rakamın gerçek boyutları hakkında fikir sahibi olmak mümkündür[11]. Dünya borsalarında yıllık işlem gören futures (gelecek) kontratlarının itibari değeri (bir işlemde faiz ve diğer ödemelerin baz alındığı miktar) 140 trilyon dolar, tezgah üstü piyasalarda işlem gören swapların itibari değeri de 4.5 trilyon dolar dolaylarına ulaşmıştır[12]. Gerçekten finansal hizmetler sektörünün çoğu kurumları, türev piyasasını stratejik öneme sahip bir alan olarak değerlendirmektedir. Bu piyasalarda işlem yapan "roket bilimcileri" hızla artmaktadır.

Öte yandan sermaye yeterliliği konusunda özellikle bankalara getirilen kısıtlamalar, gelirlerin bilanço dışı kalemler aracılığıyla artmasına yol açarken türev ürünlerinin de bilanço dışı kalemler içerisinde en hızlı büyüyen faaliyeler olmasına neden olmuştur. Hızla katlanan miktarları, kompleks yapısı ve bir çok piyasayı birbirine bağlayan özellikleri ile türev ürünleri, hukuki ve muhasebeye ilişkin büyük eksiklikleriyle de ön plana çıkmaktadır. Bir diğer nokta ise, türev piyasalarında monopol bir yapının oluşması ve gerek bu yapı gerekse açıklık, kaldıraç ve idari denetim yetersizliği dolayısıyla muhtemel bir kredi riskinin yaratacağı domino etkisinin finansal sistemi etkileyebileceğidir. 1995 Şubat'ında uzak doğu piyasalarında 860 milyon Sterlin kaybeden İngiliz Barings Bankası'nın el değiştirmesi ve uluslararası finansal sistemin çalkalanması, böyle bir idari denetimsizliğin sonucuydu. Barings zarar açısından türev piyasalarında tek değil. Son bir buçuk yılda toplam zarar 6.1 milyar dolara ulaştı. Örneğin, son dönemlerde Alman Metallgesellschaft Corp. şirketi petrol fiyatları üzerine oynadığı türev piyasalarında 1 milyar 450 milyon dolar zarara uğradı (daha önceki zararı ise 1.456 milyon dolar)[13]. Bu görünüşüyle türev ürünleri riski dağıtma veya kaldırma aracı olmaktan ziyade spekülasyona çok daha açık gözükmekte ve kumarı andırmaktadır. Bunun paralelinde zararlar başlangıçta nihai kullanıcılar için geçerliyken, zamanla sisteme bireysel spekülatörlerin, borsa şirketleri, az gelişmiş ülke hükümetleri ve ticari bankaların vb. da girmesiyle aracılar üzerinde de etkin olmaya başlamıştır.

VE TÜRKİYE

1980 sonrası Türkiye'de uygulanan finansal liberalleşme politikalarının finansal kesim üzerinde önemli etkileri olmuştur. Faiz ve döviz kurlarının belirlenmesinin bankalara bırakılması ve bunun paralelinde ekonomik kurumlarca algılanan riskin artması; ekonominin özellikle dışa açılmasıyla oluşan kredi riskinin ve bankalararası rekabetin artması; oluşan büyük kamu açıklarının ve bunun finansman metodunun sonucu olarak özel sektörün finansal piyasalardan dışlanması ve kredi piyasalarının olumsuz etkilenmesi ve son olarak kalifiye insan gücünün bulunabilmesi gibi faktörler bu dönemin içerisinde oluşmuştur. Türk finansal sisteminin kendine has özelliklerinin yanısıra liberalleşme sürecinde ekonomide ortaya çıkan bu yapısal değişimler, bankaların finansal yeniliklere karşı tepkisinde etkin olmuştur[14].

Türkiye'deki finansal yeniliklerin arkasındaki temel faktörlere bir göz atıldığında, teknolojik gelişmelerin doğrudan etkisinden ziyade uygun şartları oluşturma yönünde bir fayda sağladığı görülmektedir. Faizin ve döviz kurlarındaki dalgalanmaların yolaçtığı riskler ile deregülasyon olgusu-

***TEMEL TÜREV ÜRÜNLERİ**

Vadeli Sözleşmeler (Forward) ve Gelecek Sözleşmeleri (Futures): Bu sözleşmelerle iki taraf faiz oranları, döviz, tarımsal ürünlerin fiyat, vade ve miktarını bugünden belirler. Teslimat, bugünden belirlenen ileri bir tarihte gerçekleşir; böylece fiyat önceden sabitlenmiş olur.

Bu sözleşmeler, borsa dışında yani tezgah üstü piyasada taraflar arasında belirlenen şartlarla ve güvence koşullarında yapılıyorsa vadeli sözleşme (forward), eğer organize bir borsada standart bir sözleşmesinin alınıp satılması şeklinde gerçekleşiyorsa gelecek sözleşmesi (futures) adını alırlar.

Swap Sözleşmeleri: Borsa dışında, iki tarafın nakit akışlarını belli bir zaman dilimi (2-10 yıl) içinde değiş tokuş etmesi anlamına gelir. Swap sözleşmeleri, tarafların farklı piyasalarda mukayeseli üstünlüğe sahip olmalarının bir sonucudur. En yaygın türleri: Sabit faizli borçlarla, değişken faizli borçların takası demek olan faiz swapları ve iki ayrı döviz cinsinden nakit akımlarının değişimi anlamına gelen döviz swaplarıdır.

Opsiyon Sözleşmeler: Döviz, faiz, hisse senedi gibi bir ürünün, bir prim karşılığında, belli bir süre için önceden belirlenmiş bir fiyatla satın alma (call option) veya satma (put option) hakkı veren sözleşmelerdir. Sözleşmeyi satın alanı fiyat riskine karşı koruma, buna karşılık olumlu bir fiyat değişikliğine karşı sınırlamama özelliği vardır. Ama bu avantaj, satın alan için bir prim ödemesi gerektirir; sözleşmeyi satan sözleşme anında bir prim geliri elde eder; sözleşme hakkının kullanılmaması durumunda ise bu prim doğrudan kârı olur.

13 Futures and Options World, Issue 280, Sep. 1994 s. 25.

14 Hasan Ersel, "Financial Liberalization, Bank Behavior and Financial Innovations in Turkey,", Paper Prepared for Financial Innovation and Modernization of Financial Markets Informal Worksop With the Dynamic Asian Economies, OECD Paris, France, December 2-3, 1993, s.2-3.

nun finansal yenilikleri oluşturmakta çok daha etkili oldukları söylenebilir. Finansal kurumların artan belirsizliğin paralelinde sağlam ve yeni yatırım alanlarını aramaya yönelmeleri ile deregülasyon sayesinde kısıtlayıcı düzenlemelerin kalkmasıyla birlikte, yeni fırsatların doğması finansal yenilikler için gerekli motivasyonu sağlamıştır. ATM'ler, kredi kartları, tüketici kredileri ve varlığa dayalı menkul kıymetler bu tür yeniliklerdendir.

Türev ürünlerine gelince, bilindiği üzere vadeli döviz alım satımına ilişkin ilk yasal düzenlemeler 1983 yılında TPKKH 28 sayılı kararla yapılmış, daha sonra 32 sayılı kararla tüm gerçek ve tüzel kişilerin vadeli döviz alım satımı (forward işlemler) yapabilecekleri hükme bağlanmıştır. Türkiye'de en çok kullanılan türev ürünleri swap ve forward anlaşmalardır. Bu işlemlerin yayılmasında bankacılığın dış rekabete açılmasıyla birlikte Türkiye'de şube açmak suretiyle faaliyet gösteren yabancı bankaların önemli katkıları olmuştur. Forward ve swap anlaşmalarının yanısıra futures (gelecek) ve opsiyonlar çok kısıtlı olsa da bankalar tarafından kullanılmaktadır. Bugün Türk Lirasına karşı forward kontratların bulunabilmesine rağmen vadeleri oldukça kısa olmaktadır. Bu da genellikle iki ayı aşmamaktadır. Bu ürünlerde vade uzadıkça bankalar belirsizlik primini yüksek tuttukları için kote edilen oranlar kabul edilemez hale gelmektedir. Bunun içindir ki; hemen hemen tüm bankalarca verilebilen forward kotasyonlar ihracatçı ve ithalatçı kurumlar tarafından yeterince başvurulan bir ürün olmaktan uzaktır. Öte yandan döviz ve faiz swaplarının çok fazla örneği yoktur. Ancak hazine garantisiyle uzun vadeli fon bulan kuruluşlar geçmişte döviz swapları yapmışlardır. Özellikle TSKB ve Eximbank Japonya piyasasından borçlandıkları Yen'leri Dolara ve Marka swap etmişlerdir. TL/Döviz faiz artı döviz swapına örnek ise Merkez Bankası'nın bu iki kuruluşla yaptığı ve döviz alıp, TL verdiği swaplardır.

Son yıllarda bankalar arasında yaygın olarak valör swapı adıyla döviz swapları kullanılmaya başlanmıştır. Bu tür swap çoğunlukla çok kısa vadeler için kullanılmakta ve temelde vadeyi ileriye taşıma amacını gütmektedir. Bankalar ayrıca mevduatın getirdiği karşılık ve vergi maliyetlerinden kaçınmak için fiktif swap işlemlerine de girmektedir. Genelde çok kısa vadeler için yapılan bu işlem, fiktif swap işleminin getirisi bankaya yatırılması düşünülen TL mevduatından elde edilebilecek faiz getirisine eşitlenecek şekilde olmaktadır. Böylece, bu tür ürünler özellikle mevduat üzerindeki rezerv ve likidite sınırlamalarından kaçınmak suretiyle, mevduatın bankaya olan maliyetini düşürmek amacıyla kullanılmaktadır. Halihazırda döviz swapları önemsenmeyecek derecedeki forwardlardan daha fazla kullanım alanı bulmaktadır.

Türkiye'de türev ürünlerinin firmalarca kullanılmaması veya kullanamamalarının bir takım nedenleri vardır. Herşeyden önce, bu tür enstrümanların hukuki çerçevesinin eksikliği, uygulanacak muhasebe yönteminin bilinmemesi ve ilgili vergi mevzuatının olmaması önemli sebeplerdendir. Diğer nedenleri arasında TL bacaklı ürünlerin gelişmemiş olması, vade uzadıkça kotasyon verilememesi, döviz bazlı ürünlerde ise ülke riskinden dolayı bir yılı aşkın vadelere girecek banka sayısının azlığı sayılabilir. Bundan başka şirketlerdeki hazine bölümünün görev tanımının hala klasik açıdan değerlendirilmesi, türev ürünleri hakkında yeterince bilgiye sahip olunmaması ve dolayısıyla risk yönetiminden kastın spekülasyon olarak algılanıp mali fiyat riskinin dışsal bir faktör olarak kabul görmesi sorunun organizasyon, bilgi ve mentalite yapısıyla olan ilişkisini de ortaya koymaktadır(15).

Gelecekteki beklentilerin yeni fiyatların alınıp satıldığı piyasalar olarak türev piyasalarının Türkiye koşullarında uygulanabilirliği de tartışmalıdır. Dövize dayalı türev ürünleri açısından bakıldığında spot döviz piyasasında yeterince arz ve talebin bulunmasına rağmen, TL/Döviz paritesi üzerine düzenlenecek futures ve opsiyon kontratlarında fiyat sürekli tek yönde hareket edecek,ancak Türk lirasının değer kaybındaki değişim oranları alınıp satılabilecektir. Uzun vadeli belirsizlikler nedeniyle de belli başlı dövizlere (ABD Doları ve DM) dayalı ve çok kısa vadeli ve az sayıda kontratla işlem görebilecektir. Faize dayalı türev ürünleri ve piyasalarının gelişmesi ise çok daha zordur. Ekonomide ve mali piyasadaki büyük belirsizliklerin varlığı, faizlerin aşırı dalgalanması ve önceden kestirilemeyecek kadar zor olması, faiz oranlarının büyük ölçüde devlet güdümünde belirlenmesi ve herkesçe mutabık kalınabilecek bir referans faizinin belirlenmesindeki güçlükler temel problemleri teşkil etmektedir(16). Hisse senedine dayalı türev ürün ve piyasaları açısından da oldukça önemli sorunlar mevcuttur. Şüphesiz bunları İMKB'nin içinde bulunduğu koşullarla da ilgilidir. Piyasanın belli sayıda spekülatör tarafından manipule edilmesi, fiyatların belli ekonomik nedenlere dayanmaksızın büyük oranlarda değişiklik arzetmesi, gerçek anlamda yatırımcı ilgisinden yoksun olması, gereksiz arzlarla piyasada derinliğin kaybolması, fiyat oluşum sisteminin sağlıksızlığı, devletin özelleştirme arzlarıyla sıksık fiyatlara müdahale etmesi vb. olumsuzluklar hisse senedi ve endekse bağlı türev ürünlerinden bekleníleni veremeyeceği izlenimini doğurmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de finansal liberalleşme döneminde oluşturulan yapısal değişim ve deregülasyon olgusunun finansal yenilikler üzerindeki etkisi çok daha önemli olmuştur. Bununla birlikte finansal sistem içerisindeki bankaların baskın ve etkin yapısı finansal yeniliklerin önemli ölçüde bankalar tarafından geliştirilmesine neden olmuştur. Bu çerçevede finansal yenilikler arasında yer alan türev ürünlerinin kullanımı, bankalar arasında oldukça sınırlı bir şekilde devam etmiş ancak mali risk yönetim araçları olarak kullanımı pek mümkün olmamıştır. Büyük bir istikrarsızlığın yaşandığı bir ekonomide bu ürünler daha çok paranın maliyetini azaltan bir alternatif olarak kullanılmakta ve riski yönetmekten ziyade vadeyi uzatmak amacı taşımaktadır. Zaten şu aşamada türev ürünlerinin gerçek anlamda kullanılması ve geliştirilmesi mümkün gözükmemektedir.

15 Miray Müminoğlu, Yeni Mali Ürünler ve Türkiye'de Uygulanması için Gerekli Düzenlemeler, TBB Yayın No: 184, Ankara, 1994, s. 15.

16 Tayyar Öztürk, "Türev Ürünlerinin Türkiye'de Uygulanabilirliği", Uluslararası Türev Piyasaları ve Türkiye'deki Uygulamaları Paneli, Egebank & DC Gardner, İstanbul, 1992, s. 6.

Önce güneş hava su

Sonra bol gıda gelir

Akşama babacığım

Unutma Ülker getir

Elli yıldır unutmayan milyonlarca babaya.
milyonlarca teşekkür !

Ülker, elli yıldır Türkiye'ye lezzetli, kaliteli, güvenilir ürünler sunuyor. Ve elli yıldır milyonlarca baba, anne, büyükanne, büyükbaba... Kısacası yüreği sevgi dolu herkes, sevdiklerine Ülker armağan ediyor. Lezzete ve sağlığa adanmış nice elli yılı sizlerle paylaşmak dileğiyle, sevginin tadını bilen herkese milyonlarca teşekkür !

'Estetik'i doğru anlama üzerine

Peyami GÜREL

TANIM OLARAK ESTETİK

Estetik sözcüğü, günlük kullanımda neredeyse güzellik ve yakışmışlık kavramları ile eşanlamlı bir hale gelmiştir.

Buna 'Estetik açıdan nasıl buluyorsunuz, 'Çok estetik olmuş,ibi birçok örnek vermek mümkündür.

Bu kullanımı sanırım iki neden besliyor. Birincisi, 'güzel' yerine daha akademik bir kavramı kullanma ihtiyacı,ikincisi, estetik eşittir güzel kavrayışı.

Ancak bizim konumuza giren estetik, bilimsel bir disiplin olarak hem daha farklı bir içeriğe sahiptir, hem de daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyle, bu bilimsel disiplinin doğru tanımlanması bizi rahatlatacaktır. Ancak bu tanımlama ileride görüleceği gibi bizi bazı teorik problemlerle karşı karşıya bırakacaktır, özellikle bu teorik problemler, estetik tanımının başka terimlerle yanyana anılması durumunda iyice karmaşıklaşacaktır. Örneğin; Gotik estetiği, Hristiyan estetiği, İslam estetiği vb. tanımlamalar titizlik ve dikkatle analiz edilmesi gereken kavramlardır. Doğru anlama ve kavramsallaştırma problemlerine girebilmemiz için önce bu bilimin ortaya çıkış nedenlerine ve anlamına değinmemiz yerinde olacaktır.

Kelime anlamı itibariyle 'estetik', Grekçe 'aisthesis' ya da 'aisthanesthai' sözünden gelir. Bu kelimelerin sözlük anlamı; duymak ve algılamaktır. "Kelime kökü bakımından estetik, sadece duyarlık ve algının incelenmesini akla getirir; bu bir algılama biçimidir. 18. yy.ın ikinci yarısından bu yana ise estetik, beğeni yargısı, özellikle güzel karşısındaki beğeni yargısıyla ilgili olan meseleleri ele alır."[1] "Estetik, bu anlamda, duyulur algının, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülüyor. Sözcüğün kökeninde bulunan bu duyusallık, estetik dediğimiz bilimin adının dışında da bu sözcüğün yaşadığını gösterir. Günümüz tıp terminolojisinde rastladığımız 'anesthesi total' ya da 'anesthesi lokal' terimleri bunun somut örnekleridir."[2] Peki duyarlıktan, beğeni yargısına doğru bu değişimin temelinde yatan nedir? Ya da bu değişimdeki bağlantıyı nasıl ele almalıyız? Estetik biliminin kurucusu Chr. Wolff'un öğrencisi Alexander G. Baumgarten'dir (1714-1762). Böyle bir bilimin tanımlanmasını ve sınırlarının çizilmesini ilk defa 1750-1758 yıllarında yayınlamış olduğu "Aesthetica" adlı eseriyle ortaya koyar. Baumgarten'in esas meselesi, hocasının boş bıraktığı bir alanı doldurmaktır. Doğru düşünmenin ve doğru istemenin yollarını ele alan Chr. Wolff, duyu bilgisini ele almamıştı.

Aesthetica'nın daha ilk sözlerinde Baumgarten, estetik'i şöyle tanımlar: "Aesthetica (theoria liberalium artium, gnoseologia inferior, ars pulcre cogitandi, ars analogi rationis=özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi, güzel üzerine düşünme ve akla benzer bir yeti bilimi) est scientia cognitionis sensitivae (Estetik, duyusal bilginin bilimidir)." Böyle bir betimlemede ilk kez olarak, estetik adını verdiğimiz bilimin bir tanımıyla karşılaşıyoruz. Gerçi, bu tanım, çok yanlı bir tanımdır. Ama estetik'i belirlemek isteyen bütün bu farklı elemanlar, bir temel belirleyici motive geri götürübelir; bu temel belirleyici motiv, cognitio sensitiva'dır, duyusal bilgidir.[3] Dolayısıyla estetik, gözlemlenebilen ve denenebilen zihni bilginin dışındaki tasavvur ve sezgi bilgisinin bir tanımı olarak ortaya çıkar. Daha doğrusu, üstün bir konuma sahip olan mantık'ın giremediği alanların bilimidir estetik. Bilgi alanlarının tasniflendirilmesi sorununa ayrıca değinmeye çalışacağım ancak şimdilik, tanımın ortaya çıkışı ile ilgili süreci ele almaya devam edelim. Mantık, zihinsel bilgiyi araştırmaktadır, Oysa estetik, duyulur ve sezilir bilginin peşindedir. Bir yerde estetik, bu sezgisel bilginin mantığıdır.

Ancak, mantık da, estetik de doğruyu ve hakikati aramaktadırlar. Yalnız estetiğin hakikati burada biçim bakımından farklılaşmaktadır. Mantık, zihnin nesnelere uygunluğunu, estetik ise güzelliği aramaktadır. Yani estetik, güzelliğin kendisi değil, güzellik arayışının mantığıdır. Doğruluk ve hakikat, estetik biliminde 'güzellik' adını almaktadır.

1 Meydan Larousse s. 386.

2 Estetik İsmail Tunalı, s.13. Remzi Kitapevi İstanbul 1989

3 Estetik İsmail Tunalı, s.14. Remzi Kitapevi İstanbul 1989

Elbette bu kurgu, Baumgarten'in yapılandırmasıdır. Bu konuda birçok tartışma açılmıştır ve bu tartışmalar halen sürmektedir. Örneğin 18. yy.düşünürlerinden Johann Gottfried Herder (1744-1803) estetik adının, bu bilime uygun düşmediğini söyleyerek "Kalligone" (Kallos Grekçe güzel) adını önermiştir. G.W. Friedrich Hegel de bu bilim için "kalliologie" adını kullanmıştır.

Estetik biliminin gayesi konusunda da tartışma çıkmıştır. Bu bilimin, sadece güzelliği hedeflemekle sınırlanamayacağını vurgulayan düşünürler olmuştur. Özellikle Ludwig Wittgenstein (1889-1951) bu düşünürlerin başında gelmektedir.

Bütün bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi, estetik, yeni ve modern bir bilimdir. Gerçi, böyle bir yargı doğru da sayılır. Ama, bu bilimin içine aldığı problemlere bakacak olursak, bu problemlerin çoktan beri var olduğu, şu ya da bu biçimde araştırılmış olduğu da söylenebilir. Buna göre bir bilim olarak estetik tarihi ile estetik problemler tarihi birbiriyle örtüşmezler. Bilim olarak estetik, yeni bir bilim olduğu halde, estetik problemler genelde çok eskidir, insan düşünmesi kadar eskidir. Bu bakımdan estetik'in konusunu belirlemek, bir anlamda bu problemlerin ne tür problemler olduğunu ortaya koymak anlamına gelir. O halde, buradan sormamız gereken yeni bir soru ortaya çıkıyor: Estetik problemler ne tür problemlerdir? Estetik problemler, geniş bir varlık alanı oluştururlar ve heterogen nitelikte problemlerdir. Bu heterogen problemler, bir noktada klasik-geleneksel estetik ile günümüz estetik'ini de birbirinden ayırırlar. Baumgarten, Kant ve Hegel'den kaynaklanan geleneksel estetik, estetik'in araştırma alanını ya güzellikte ya da sanatta bulur. Bu anlamda da estetik ya güzellik felsefesi ya da sanat felsefesi olarak belirlenir. Geleneksel estetik güzellik dediği zaman da, doğa ve teknik güzelliğini, 'bağımlı' güzellik diyerek 'özgür güzellik' dediği sanat güzelliğinin dışında bırakır. Sanatı da yalnızca güzel sanatlar kavramına bağlar ve güzel sanatları inceler.[4]

YÖNTEM

Aslında tanımdan sonra doğrudan doğruya güzellik kavramına girmek istiyordum ancak yöntem ile ilgili kısa bir tarihçe vermek uygun düşecek. Çünkü estetik kavramının tartışma zeminini ve tarifini bir yerde yöntem sorunu belirlemektedir. Yöntem, özellikle estetik'in diğer bilimlerle olan ilişkisini anlamamıza yardımcı olacaktır. Fecher (1801-1887) deney ve gözlemi esas alan psiko-fizik yöntemini, Baldwin 1910'da genetik yöntemini, Baudodin 1929'da psikoanalitik yöntemini, Durkheim (1858-1917) sosyolojik analiz yöntemini geliştirmişlerdir.

Bu yöntemleri izah etmemiz hacim açısından bizi çok zorlayacağı için şimdilik girmiyorum. Yöntem sorunu, bizi doğrudan doğruya gerçeklik kavrayışı ile ilgili temel meseleye götürmektedir.

YENİDEN TANIM MÜMKÜN MÜ?

Bu çok kısa girişten sonra sıra, detaylarına daha başka bir yazıda girilebilecek olan tanım ve yöntemlerin, doğru bilgiye ulaşmada bize ne derece yeterli olup olmadıklarını araştırmamıza gelmektedir.

Elbette bu yeterliliğe karar verebilmeyi henüz çok erken buluyorum. Çünkü bilimsel bir titizlik, bütün bu yöntem ve sonuçların yeniden analiz edilmesini gerektirmektedir. Ancak bu aşamada yöntem ve tanım meselesine bir katkı olabileceği varsayımından hareketle, bu bilim dalı ile ilgili önümüze iki temel problem koyalım. Birincisi, bu bilimin alanı olan ve mantıktan ayrı olarak düşünülen duyular alanının kavranış tarzını yeniden ele almak. Bu alanın diğer bilgi alanları ile olan bağlantısını ve sınırlarını çizebilmek. İkincisi, bu çalışmanın sonucunda bu tesbiti yeni bir kavramla ifade etmek.

Bir kere bütün araştırma ve bilim disiplinlerinde mutlaklaştırılan, ancak disiplinin kendi içinde farklı sonuçlara götürebilen "Hakikat ve Doğruluk" tanımını ele almamız gerekmektedir.

Özellikle bu ele alış, tevhid ilkesinden hareketle ve Allahü Teala'nın sıfatlarının doğru anlaşılması ekseninde başlamalıdır.

Bütün bu teorik karmaşa gibi gözüken alanların, aynı zamanda bir bilgi teorisi (epistomoloji) meselesi olduğunu unutmamak gerekecektir. Bu ekseni koyuş tarzının üstesinden gelebilmek elbette bir tek düşünüre has bir çalışma olmayacaktır. Ben sadece bu tartışmalara katkıda bulunmayı davet etmek istiyorum. Çünkü bu eksenden hareketle yapılabilecek olan tanımların, sadece güzelliği ilgilendiren bölümüne olduğu kadar, diğer disiplinlerin de tartışma içerisine çekilebileceğini düşünüyorum. Bilimsel disiplinlerde ki bu alan taramalarının bilgi teorisi ve "Hakikat" ile ilgili olması nedeniyle tasavvuf ve ilahiyat bilimcilerini öncelikle ilgilendirdiği kanatindeyim.

Ya da tarihte bu ilimlerle ilgili olan taramaların sonuçlanmış olduğunu varsayarsak, bize, güzellik ile ilgili alanı tarif, tanımlama ve yöntemini düşünme vazifesi kalacaktır. Bu da tabii ki işimizi kolaylaştıracaktır. Ancak burada çok önemli bir noktanın altını çizmek istiyorum. Mesele, bilimsel olarak yöntem ve tanım meselesine katkıda bulunmaktır, yoksa bir alanı ya da tanımı başka bir takım kiplerle yeniden ifade etmek değil. Örneğin: 'İslam Estetiği' gibi tanımlar, böyle bir bilimsel çalışmanın şu aşamada özellikle kaçınması gereken kavramlardır. Bu tür kiplemeleri çok kolay kullanırsak baştaki iki sorumuzla ilgili araştırmaların önünü tıkayacağını ve içinden çıkılmaz sorunlarla karşı karşıya kalabileceğimizi düşünüyorum.

Batıda geliştirilmiş olan yöntemlerin analizine tekrar dönmek istiyorum. Bilimsel düşünceye yapılacak kaktılar, alanı iyi taramayı gerektiren bir faaliyettir. Yöntemsel katkı ile ilgili çalışmalar kendi özgül alanında devam ederken, şu ana kadar gelişen yöntemlere teker teker girmemiz gerekecektir.

Esas itibariyle bu çalışma, elbette bir kitap konusudur. Ancak bir derginin hacmini fazla aşmamak kaydıyla bu çalışmaları sizlerle paylaşma ve tartışmanın çok yararlı olacağı inancındayım.

4 Estetik İsmail Tunalı, s.17. Remzi Kitapevi İstanbul 1989

وهو على كل شيء قدير
١٤١٥

Kural dışı ekonominin bölgesel kalkınma üzerine etkileri

Adem KALÇA*

"Sarp Sınır Kapısı ve Doğu Karadeniz örneği"

* K.T.Ü İ.İ.B.F. İktisat Politikası Ana bilim Dalı Araştırma Görevlisi

GİRİŞ

1990'lı yıllar dünyada bir çok değişimi gündeme getirmiştir. Ekonomide, siyasette, kültürde meydana gelen bu değişmeler ülkeleri farklı boyutlarda etkilemiştir. Liberalizm, temiz eller, jeokültürel ve jeopolitik değişmeler gibi süreçlerin Türkiye'yi etkilemediği söylenemez.

Dünyada meydana gelen bu gibi değişmeler haricinde, Türkiye kendi içinde de özel bazı değişim sancıları çekmiştir. Özelleştirme, kural dışı ekonomi, anayasal vatandaşlık gibi.

Bu çalışmanın amacı, 1921 yılından beri Türkiye'ye kapılarını kapamış olan Rusya'nın (SSCB), 31.08.1988 tarihinde Türkiye ile yapılan ikili anlaşmalardan sonra Sarp Sınır Kapısı'nı açması ve akabinde özellikle Sarp Kapısı'nın açılmasıyla birlikte oluşan kural dışı ekonomik faaliyetlerin bölge kalkınması üzerine etkilerini incelemektir.

İki farklı toplumun sosyal, kültürel, siyasal özellikleri dikkate alınmadan yani gerekli alt yapı oluşturulmadan Sarp Kapısı'nın açılması, D. Karadeniz Bölgesi üzerinde ekonomik, kültürel ve çevresel değişikliklere neden olmuştur. Bahsi geçen değişmeler özellikle kural dışı faaliyetler neticesinde ortaya çıkmıştır. Hukuksal ve teknik düzenlemelerin eksik ve yetersiz oluşu, hatta bazı alanlarda hiç olmaması kural dışı faaliyetleri daha da arttırmıştır. Bu durum bölge ekonomisi ve bölge kalkınması üzerinde etkili olmuştur.

TANIMLAR

Genelde pekçok faaliyetin, özelde ise orman ve deri ürünleri ithalatı ile bavul ticaretinin bölge üzerine etkilerini incelemeden önce bazı tanımlarda bulunmak konunun daha iyi anlaşılmasına neden olacaktır. (Özellikle kural dışı ekonomi ile bölgesel kalkınma tanımları)

Kural dışı ekonomi, gerek dünya literatüründe, gerekse günlük konuşma dilinde çok çeşitli terim veya deyimlerle ifade edilmektedir. Örneğin, yeraltı ekonomisi, kara ekonomi, kravatsız ekonomi, hamiline ekonomi, kayıt dışı ekonomi, gayri resmi ekonomi, gizli ekonomi gibi.

Kural dışı ekonomide ana tema olarak bir takım ekonomik faaliyetlerin vergilendirilmemesi dikkate alınmaktadır. Oysa konu son derece geniş kapsamlıdır. Şöyle ki, bir ülkede geçerli olan sistemin genel özelliklerine aykırı olan veya o ülkedeki toplumsal düzenlemeler bütününü bozan ya da bu konuda dolaysız tehdit oluşturan her türlü ekonomik faaliyet kural dışı ekonomi kapsamında düşünülebilir.

İktisat, sosyoloji, genel hukuk, vergi hukuku, kriminoloji ve diğer bilim dalları kural dışı ekonomik faaliyetlere kendi bakış açısından yaklaşırlar. Bu anlamda kural dışı ekonomiyi çok disiplinli değil, disiplinler arası bir çalışma alanı olarak görmek lazımdır [AKYÜZ, 1994, S. 15].

Kural dışı ekonomi, bazı iktisatçılara göre "ekonomik kalkınmanın motoru" iken, yine bazı iktisatçılara göre de "kurallara bağlı ekonominin içinde bir dinamit"tir.

Açıklanması gereken bir diğer tanım "bölgesel kalkınma"dır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyüme, kalkınma ve geri kalmışlık konularında zaman kavramının yanısıra mekan kavramı da ekonomik analiz ve araştırmalarda göz önünde tutulur olmuştur [ERKAL, 1982, S.16]. Dolayısıyla ekonomide makro veya mikro seviyede analizlere yer verirken, ekonomik faaliyetlerin yer aldığı mekanında/bölgesinde hesaba katılması ve kalkınmaya mekan/bölge boyutunun ilave edilmesi gerekmektedir.

Ekonomik kalkınmanın mekan boyutunu içeren bölgesel kalkınma, ülkeyi meydana getiren coğrafi bölgelerin iktisadi büyümeden az çok dengeli ölçüde pay almalarını öngören bir plan ve politika hedefidir. Milletler arasında büyüme farkları olduğu gibi, aynı milletin değişik bölgeleri arasında da seviye farkı vardır. [GENEL EKONOMİ ANSİKLOPEDİSİ, 1988, S. 128].

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, yapılan bu tanımlar ışığı altında Sarp Kapısı'nın açılmasının bölge ekonomisi üzerine etkileri, özellikle orman ürünleri ithalatı ile işlenmemiş "ham" deri ithalatı ve bavul ticareti örnekleri ile açıklanacaktır .

SARP SINIR KAPISI ve DIŞ TİCARİ FAALİYETLER

Türkiye'de ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde orman varlığının iç talebi karşılayamaması, elde edilen hammadde fiyatlarının yüksek olması ve ekonomide dengesiz serbest piyasa yöntemlerinin uygulanması, kerestelik tomruk, yakacak odun ve diğer oduna dayalı endüstrilerin hammadde ithalatını giderek arttırmıştır [CINDIK, 1994, S.1].

D. Karadeniz Bölgesi'nin iç talep açığının kapatılması için son yıllarda yapılan ithalatın çoğu BDT ülkelerinden yapılmıştır. Bunun nedeni, alıcılar açısından aranan tek özellik olan orman ürünlerinin ucuz olmalarıdır.

Özellikle, 5 Nisan Kararları'ndan önce orman ürünlerinin ithalatında kural dışı ekonomi, ithalattaki bir takım olumsuzluklar, zanaatçılar arasında haksız uygulamalara neden olmuştur. Daha önce 500-600 Dolardan satılan tomrukların m3'ü bu yolla 100-150 Dolardan satılmaya başlandı [İSTANBUL TİCARET, 1994, S.4]. Dolayısıyla Devlet Orman İşletmeleri'nin elindeki stoklar artmaya başlamış ve çoğu da çürümeye terk edilmiştir. Bu sonuca yol açan önemli bir neden de şudur: Orman işletmeleri piyasadaki talebe göre değil, daha önce yapılan planlamalara göre faaliyette bulunup, orman ürünlerini piyasaya arz etmektedirler. Orman İşletmelerine verimli çalışamamaları maliyetlerini yükseltmektedir. Özellikle BDT ülkelerinden yapılan ithalat sonucu, ellerindeki ürünleri satamamakta ve işletmelerin stok maliyetlerini de artırmaktadır.

5 Nisan Kararları'ndan sonra çeşitli olumsuzluklar giderilmeye çalışılmış ama yine de çoğunun önüne geçilememiştir. Gümrüklerde ithal edilen orman ürünlerinin ve diğer malların kontrollerinin yetişmiş ve tecrübeli elemanlarca yapılmaması dolayısıyla incelemelerin, ölçümlerin ve hesaplamaların yanlış yapılmasına neden olmaktadır. Böylece devlet vergi kaybına uğrarken, bölgeye ucuz ama kalitesiz ve hastalıklı orman ürünlerinin girmesine sebep olmuştur.

Gümrüklerde neden tecrübeli ve teknik elemanların istihdam edilmesi gerektiğini, orman ürünlerinin özelliklerini ortaya koyarak açıklamak mümkündür.

Orman ürünlerinden olan maden direkleri, tomruklar, tel direkleri ve sanayi odunlarında kullanılan ölçü birimi m3, yakacak odunlarda ise ster'dir. BDT ülkelerinden yapılan ithalatlarda ölçüm ve hesaplamaların teknik elemanlarca yapılmaması, sonuçların yanlış olmasına neden olurken vergi kaybına uğramakta, ithalatçı daha düşük vergi vermekte bu ise yurt içinde haksız rekabete yol açmaktadır.

Orman ürünleri, endüstriyel odun ve yakacak odun diye iki sınıfa ayrılmaktadır. Endüstriyel odunlar da kendi içinde; tomruklar, maden direkleri, tel direkler, sanayi odunları ve kağıtlık odun diye sınıflamalara tabi tutulmaktadır. Bu sınıflamaları daha da çoğaltmak mümkündür. Bu ayrım haricinde, orman ürünleri bir de kalite açısından sınıflamalara tabi tutulmaktadır; birinci sınıf, ikinci sınıf diye. Bu ayırımlarda adı geçen ürünlerin fiyatları da ayrı ayrı olmaktadır. Fakat fiyatlamalardaki bu kadar çeşitliliğe rağmen gümrük vergisi oranları birkaç sınıfa ayrılmıştır. Biçilmiş kereste, % 5 olan gümrük vergisi oranı yakacak odun diye gümrükte işleme tabi tutulursa, ödenecek olan gümrük vergisi oranı % 3 olacaktır.

BDT ülkelerinden steri 30 $'a ithat edilen yakacak odunların içinden m3'ü 100 $ olan tomruklar çıkabilmektedir. Ya da birinci sınıf bir orman ürünü, gümrüklerde üçüncü sınıf ürün olarak işleme tabi tutulabilmektedir. Bunun yanında, ithal edilen orman ürünleri ucuz olduğu kadar kalitesizdir de. Sarp Kapısı'ndan ithalata tabi olan orman ürünlerinin çoğunun çeşitli hastalıklar taşıdığını belirtmekte de yarar vardır.

Bu açıklamalardan sonra şunu söylemek mümkündür: "İthal edilen tomruk ve ağaç malzemenin ayrı bir itina ve yetişmiş tecrübeli bir heyetle zararlılar açısından kontrollerinin yapılması ve hatta emvalin geldiği ülkeden de ayrı bir kontrol raporunun istenmesi gereklidir [CINDIK, 1994, S.4].

Orman ürünlerinin BDT'den ülkeye ithalinin bölge açısından en önemli kazancı ülke içi fiyatların çok daha yükselmesini önlemiş olmasıdır.

Sarp Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye giriş yapan sığırların, koyun ve kuzuların işlenmemiş ham derilerinin ithali yine bazı kural dışı faaliyetler sebebi ile ülke ve bölge ekonomisi üzerine etkili olmaktadır.

BDT ülkelerinden ithal edilen işlenmemiş ham hayvan derileri için gümrük vergisi muafiyeti söz konusudur. Yalnızca ithal be-

delinin % 15 KDV vergisinin ilgili gümrüğe ödenmesi gerekmektedir.

Orman ürünleri için söz konusu olan teknik eleman yetersizliği, deri ürünleri için de geçerli olduğundan, kalitesiz ve hastalıklı derilerin ülkeye girmesine meydan verilmektedir. Bu yolla ucuz fiyattan Türkiye'ye yapılan ithalat, haksız rekabete yol açmaktadır. Ama sözedilmesi gereken bir gerçek de, bu ithalatın ülke içi fiyat yükselmelerini frenlemiş olmasıdır.

BDT ülkelerinden ithalatı yapılan ham deri ürünleri için FOB[1] ve/veya CİF[2] yöntemi kullanılmaktadır. Ham deri ürünleri ithalatında daha önce söz edildiği gibi gümrük vergisi muafiyeti sözkonusu olup yalnızca % 15 KDV öngörülmüştür. Yalnız ithalatın FOB ve CİF oluşuna göre % 15 KDV uygulanacak olan ithalat bedeli değişik olmaktadır. Eğer ithalat CİF olarak yapılmışsa % 15 KDV'nin uygulanacağı sadece ithal malın fatura bedelidir. FOB ithalatta ise % 15 KDV'nin uygulanacağı bedel ithal malın fatura bedeli, sigorta bedeli ve nakliye bedelinin toplamıdır. Dolayısıyla, ithalatçılar, daha az vergi vermek amacıyla CİF yöntemiyle ithalat yapmaktadırlar.

1- FOB (Free on the Board): Bir malın satımında alıcı ve satıcının yaptıkları anlaşma sonucu, satıcı ya da satıcı firmanın, malın gemiye yüklenmesine dek oluşacak zarar ve bütün masraflardan sorumlu bulunmasıdır. Örneğin satıcı firma, malın gemiye nakliye ücreti, sigorta ve vergiler gibi bütün masrafları yüklenir [TURANLI: İŞGÜDEN, 1988 s.158].

2- CİF (Cost, Insurance, Freight): İthalatta, mal bedelinden başka sigorta ve navlun masraflarının da fiyatlara ilave edildiğini ifade eder [GENEL EKONOMİ ANSİKLOPEDİSİ, 1988, s.158].

Sarp Kapısı'nın açılmasından sonra D. Karadeniz Bölgesi içerisinde yapılan "Bavul Ticareti" artmıştır.Gümrüklerde denetimlerin yetersiz olması veya bir menfaat karşılığı araba dolusu mallar, bölgeye akmaktadır. Şöyle ki, porselenden sofra ve mutfak eşyası ithalatında % 14 gümrük vergisi sözkonusu iken, aynı mallar bavul ticareti altında gümrüksüz bir şekilde bölgeye girmektedir. Aynı durum hırdavat, kırtasiye, oyuncak gibi mallar için de söz konusudur. Bu olumsuzluklar nedeni ile pek çok esnaf haksız rekabet neticesinde zor durumda kalmış ve hatta bazıları iş yerlerini kapatmak zorunda kalmıştır.

Özellikle ilk yıllarda Sarp Kapısı'nın açılması nedeni ile bölgeye yoğun bir insan ve araç girişi söz konusu olmuştur. Önceleri birşeyler satmak ve satın almak için bölgeye giriş yapan insan profili zamanla değişmiş, şimdilerde az sayıda da olsa bölgede çalışan insan tipine dönüşmüştür.

Bölgeye giriş yapan insanların bir kısmı fuhuş sektöründe çalışırken, bir kısmı da özel çay fabrikalarında, çay tarlalarında ve inşaat sektöründe kaçak ve düşük ücretle istihdam edilmektedir.

Bu tip kural dışı faaliyetler bölgede gizli fuhuş sektörünü arttırırken, cinsel hastalıklara da davetiye çıkarılmaktadır. Ayrıca bölge insanlarının istihdam alanları kısıtlanmakta, devlet ise vergi ve SSK primi kaybına uğratılmaktadır. Özel fabrikalarda kaçak işçi çalıştırılması, kanuni bir şekilde faaliyette bulunan diğer özel çay fabrikalarına karşı haksız rekabet doğurmaktadır.

Genelde sanayileşmiş (gelişmiş) çoğu ülkelerde özelde ise Almanya'da ülkeye giriş yapacak olan araçlarda belirli standartlar aranmaktadır. Aracın lastik genişliği, kalınlığı gibi. Türkiye Sarp Kapısı'nda böyle bir uygulama yapılmadığından bölgeye "kabak lastik" tabirli binlerce aracın girmesine -çoğu 1930 ya da 1940'lardan kalma-neden olmaktadır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde zaten harap bir şekilde bulunan karayollarına bu taşıtların girmesine müsaade edilmesi trafik kazalarına davetiye çıkarmaktadır. Hatta bu arabaların eksozlarının birer fabrika bacası gibi duman çıkartmaları çevreyi kirletmektedir.

Sarp Kapısı'ndan giriş yapan araç ve insan sayısı (adet);

Araç	1991	1992	
	______	71.665	
Tır	______	2.670	
Yolcu	______	820.000	(giriş)
		582.000	(çıkış)

KAYNAK: KABİL, 1993, s.6

"Rus Pazarları" adı tabir edilen yerler açılarak, getirilen mallar bölge ve bölge dışından gelen insanların taleplerine sunulmuştur.

Bisiklet, fotoğraf makinaları, kumaşlar vb. gibi büyük miktarda malları, bölge insanı ucuz fiyatlarla temin ederken aynı malları yüksek kira ve vergi vererek satmaya çalışan bölge esnaf zor durumda bırakılmıştır.

Sarp Kapısı'nın açılması bölgeye yapılan bazı malların ithalatını arttırmıştır. Gümrüklerde gerekli incelemelerin yapılmaması, teknik gümrük elemanlarının istihdam edilmemesi, bölgeye ucuz ama kalitesiz malların girmesine, hatta kaçak malların girmesine yol açmıştır. Denetimsizlikler, başıbozukluklar meydana getirmiştir. Bu durum, bölge esnafını zor durumda bırakırken devleti de vergi kaybına uğratmıştır.

Gerekli alt yapı oluşturulmadan, bölgenin kültürel yapısı dikkate alınmadan Sarp Kapısı'nın açılması fuhuşun artmasına, suç oranlarının yükselmesine neden olmuş, bölge insanı, dışarıdan zorlama ile çok uzun zaman içerisinde geçirebileceği bir değişimi çok kısa bir zaman içerisinde geçirmek zorunda bırakılarak, sağlıksız gelişmelerin oluşmasına neden olmuşlardır.

Sonuç olarak şu tesbiti yapmak mümkündür: Ülkede gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlere bir bütün olarak bakıldığında, uygulanan veya uygulanması düşünülen iktisat politikası araçları ve bu araçları kullanmak suretiyle elde edilmesi beklenilen sonuçlar, ekonomik kalkınmada öngörülen hedeflere varabilmesi ve kaynakların en uygun şekilde değerlendirilerek kalkınma süreci içinde yer alabilmeleri ile bağlantılıdır. Fakat ülkedeki kurallara; yasa, tüzük ve yönetmelikler ile her türlü sözleşmeye aykırı olan, bunları bozan veya dolaylı ya da dolaysız olarak ihlal etme tehdidi oluşturan kural dışı faaliyetler, ekonomik kalkınma için elde edilmesi beklenilen sonuçları etkilerler.

Sarp Kapısı'nın açılması ile birlikte bölgede meydana gelen ekonomik, sosyal ve kültürel değişmeleri örnekleri çoğaltarak açıklamak mümkündür. Hırsızlık oranının artması, boşanmaların çoğalması gibi. Ama bu, çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Sarp Kapısı'nın açılmasının bölge üzerine olumlu etkileri de çok olmuştur. Ticaretin canlanması, yeni iş kollarının faaliyette bulunması, bölgeye civar illerden alış-veriş için insanlar gelmesi, bazı malların ülke içi fiyat artışlarının frenlenmesi gibi.

SONUÇ

Sarp Sınır Kapısı'nın 1988 yılında açılmasıyla birlikte Doğu Karadeniz Bölgesi mal, araç ve insan akımına uğramıştır. Bu durum bölgede ekonominin canlanmasına, iç talebin artmasına ve yeni iş kollarının açılmasına neden olmuştur.

Bölgeye gelen insanların mallarını satmaları için

KAYNAKLAR

1- AKYÜZ, Müfit, "Kural Dışı Ekonomi Terminolojik Bir Not", Öneri, c.1, s.1, Haziran 1994, s.15-17, İstanbul, 1994.

2- CINDIK, Hicabi, "Trabzon İli Orman Ürünleri İthalatı ve Standardı" Aralık 1994, TSE "Kalite" Panelinde Sunulan Tebliğ

3- ERKAL, Mustafa, "Bölge Açısından Az Gelişmişlik", Boğaziçi Yayınları: 56, İstanbul, 1982.

4- Genel Ekonomi Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1988.

5- İstanbul Ticaret, 29 Temmuz 1994, s.4,

6- KABİL, Ahmet, "Sarp Sınır Kapısı ve Bağımsız Türk Cumhuriyetleri", Rize'nin Sesi, yıl: 8, Temmuz-Ağustos 1993.

7- TURANLI, Rona, İŞGÜDEN, Tamer Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1987.

Doç. Dr. Ahmet YILDIZHAN* İLE RÖPORTAJ

"Nüfus planlaması" üzerine

röportaj **Hüseyin HALİMOĞLU**

Bilindiği gibi ülkemizde son yıllarda yoğun bir nüfus planlaması politikası uygulanmaktadır. Sizce bu uygulamanın gerçek sebebi nedir?

Yaklaşık 150-200 senedir devam etmekte olan bir batılılaşma, batılı olma, Avrupalı olma sevdamız var. Bu uğurda yapmadığımız fedakarlık kalmamış. Kültürümüzün temel unsurlarından olan harflerimizden tutun da, kılık kıyafetimize kadar her şeyimizi değiştirmişiz, fakat yine de Avrupa bizi kabul etmemiş. Aslında ülkemizin iç ve dış politikalarına yön veren kesimler daha birçok tavizler vermeye de hazırlar. Fakat Avrupa bu sefer de bizi reddetmek için ileri sürdüğü birçok faktörün yanında hızla artan nüfusumuzu bahane etmektedir. Durum böyle olunca bizdeki batı sevdalıları hemen o doğrultuda işe koyulmakta ve nüfusumuzu dondurmanın hatta mümkünse azaltmanın yollarını aramaktadırlar.

*Beyin-Omurilik-Sinir Cerrahı

Ayrıca bir ülkeyi güçlü kılan faktörlerin başında nüfus potansiyeli gelir. Genç ve dinamik nüfusumuz ülkemiz için bir umut kaynağıdır. Ülkemizi güçlü görmek istemeyen birtakım dış mihraklar nüfusumuzla oynamaktadırlar. Maalesef içeriden de bu oyuna alet olunmaktadır.

Eğitim ve benzeri başka konularda Türkiye'ye karşılıksız yardım yapmayan BM'nin bu konudaki karşılıksız yardımlarını ve hatta dünyada birtakım konferanslar düzenlemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Olabildiğince iyi niyetli düşünerek, bu yardımları, hızla artan dünya nüfusu karşısında Birleşmiş Milletler'in insani kaygılarla birtakım tedbirler oluşturmak üzere yaptığını bir an için farzetsek bile, kürtajın ve gayr-ı meşru hayat tarzlarının yasallaştırılması ve yaygınlaştırılması yolundaki çabalar, bırakınız bir Müslümanın, iyi bir Hıristiyanın hatta aklı selim sahibi sıradan bir insanın bile kabul edebileceği şeyler değildir.

Ekonomik yönden gelişmiş Batılı ülkeler aslında çok önceleri kendi toplumları için nüfus planlamasını uygulamışlar, fakat geçen zaman içerisinde bunun zararlarını gördüklerinden geriye dönmek istemektedirler. Bugün kendileri, tuttukları yolun yanlış olduğunu görmüş olmalarına rağmen, çoğunluğu müslüman olan diğer ülkeleri de aynı yanlışın içine çekmeye uğraşmaktadırlar. Böylece kendi refahlarını ve geleceklerini garanti altına almaya çalışmaktadırlar.

Türkiye'de nüfus planlaması seferberliğini teşvik eden Avrupa ülkeleri, kendi ülkelerinde tersi bir politika takip ederek, doğumu alabildiğine teşvik ediyor. Bu çifte standardın sebebini ve getirdiği sonuçları değerlendirir misiniz?

Tesbitiniz çok doğru. Gerçekten de ekonomik yönden gelişmiş bu batılı ülkeler bize nüfus planlaması yapmamızı teklif ederlerken, kendileri nüfuslarını arttırmanın yollarını aramaktadırlar. Bu çelişkiyi kendilerine söylediğinizde size, kendilerinin artık kalkınmalarını tamamladıklarını, kalkınma için engel teşkil eden kritik noktayı artık geride bıraktıklarını ve nüfusun bundan böyle kendi ülkeleri için engelleyici bir faktör olmaktan çıktığını uzun uzadıya anlatacaklardır. Yani nüfusun sadece kalkınmakta olan ülkelerin ilerlemesini engelleyen bir faktör olduğu iddia edilecektir ki, bu iddia tarihi gerçeklerle taban tabana zıttır. Çünkü bütün bu sanayileşmiş ve hatta sanayi ötesi topluma geçme sürecindeki ülkeler, henüz sanayileşme yolunda ilerledikleri yıllarda, nüfus planlaması yapmamışlar, aksine kalkınmış birer devlet olduktan sonra kendi toplumlarında nüfus planlaması gündeme gelmiştir. Demek ki, nüfus kalkınmayı engelleyen başlıca faktörlerden biri değildir. Ayrıca nüfus, kalkınma sürecindeki toplumları kritik bir noktaya kadar etkiliyor, ondan sonra

etkilemiyorsa, yine bu kritik noktanın ne olduğu net olarak ortaya konmalı ve bizlere bilimsel olarak izah edilmelidir.

Dünyanın, nüfusu en kalabalık ülkeleri sıralamasında; Çin, Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya ilk dört sırayı işgal etmektedirler. Görüyoruz ki, bu devletler aynı zamanda dünya siyasetinde de etkin roller üstlenen ve çeşitli dengelerin kurulmasında mutlaka göz önüne alınması gereken güçlü devletlerdir. Yani diğer birçok faktörün yanında bir ülkenin nüfusu da onun gücüne katkıda bulunmaktadır. Olaya bu açıdan baktığımızda kendi ülkelerinde nüfusun artışını teşvik eden Batılı ülkelerin Kahire'deki konferansa öncülük etmeleri anlaşılabilir olmaktadır. Nitekim, dünyada tek süper güç olmayı ve öyle kalmayı kafasına koymuş olan Amerika Birleşik Devletleri'nde yıllık nüfus artışı % 1 civarındadır ve bu oran diğer sanayileşmiş Batılı ülkeleri ile mukayese edilirse oldukça yüksektir.

Amerika'da ailelerin çocuk sahibi olmaları öylesine teşvik edilmektedir ki, tıbbi yönden çocuk sahibi olmaları mümkün olmayanları da çocuk sahibi yapmak için kiralık anneler müessesesi gündeme getirilmiş ve bu doğrultuda çalışan şirketler kurulmuştur. Bu şirketler kanalıyla seçilen kiralık anneler suni döllenme ile hamile bırakılmakta ve böylece çocuk sahibi olması mümkün olmayan bir aile de çocuğa kavuşmaktadır.

Bugüne kadar uygulanan politikaların durumu ve gelecekte doğurabileceği sonuçlar hakkında bilgi verir misiniz?

Bir ülkeyi güçlü kılan faktörlerin başında onun genç, dinamik ve nitelikli nüfusu gelir. Bizdeki bazı aydınlar ise nüfusumuz artarsa sokaklarımızı yüzü çamurlu, yarı aç yarı tok çocukların dolduracağından dem vurarak nüfus planlamasını savunmaktadırlar. Ben buna da katılmıyorum. Pastayı büyütmek yerine onu paylaşanların sayısını azaltmayı düşünmek en hafif ifadesi ile kolaycılığa ve tembelliğe kaçmaktır. Zor olan, çok çalışıp akıllı davranarak pastayı büyütmek ve neticede uydu devlet değil, lider devlet olmaktır. Eğer doğru devlet politikaları uygulanarak pasta yeteri kadar büyütülür ve adaletli bir şekilde paylaşımı sağlanırsa ülkemizde yarı aç yarı tok hiç kimse kalmaz ve yirmibirinci yüzyıl yaşanırken Türkiye nüfus bakımından cılız, askeri ve ekonomik yönden zayıf üçüncü sınıf bir ülke konumuna düşürülmekten kurtulmuş olur. Ama her şeyden önce samimi olarak şu sorunun cevabını vermeliyiz. Biz dünya siyasetinde hatırı sayılan ve etkin roller üstlenen, güçlü, lider bir devlet olmak istiyor muyuz? Eğer istiyorsak genç ve dinamik nüfusumuzu baltalamak yerine, nitelikli hale getirmeye çalışmalıyız.

Yabancı ülkelerdeki "nüfus ve aile" ile ilgili izlenimleriniz hakkında bilgi verir misiniz?

Bu sorunuz karşısında Harvard Üniversitesi'nde bulunduğum esnada başımdan geçen bir hatıramı da burada anlatmak istiyorum. Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin araştırma ve uygulama hastanesi olan Massachusetts General Hospital'da sürmekte olan yoğun ameliyat temposunun aralarında genellikle ekip olarak doktorlar, dinlenme salonuna gider, orada hem kahvelerimizi yudumlar hem de günlük gazetelere şöyle bir göz atarken sohbet ederdik. Bir ara konu ailelerimizden açıldı, çocuk sayısına geldi. Herkes sahip olduğu çocuk sayısını söyleyince ben hayretler içerisinde kaldım. Çünkü o zamana kadar ben Batılı aydınların genellikle evlilikten uzak durduklarını, evlenseler bile çocuk yapmak istemediklerini, bunun yerine köpek beslemeyi tercih ettiklerini sanırdım. Ama Amerika Birleşik Devletleri'nde hem de Harvard Üniversitesi gibi en elit bir kesimde bunun böyle olmadığını gördüm. Evli olan doktorların çoğu birkaç çocuk sahibiydi. Mesela, değerli bir insan ve ilim adamı olan Profesör Ogilvy'nin üç çocuğu vardı ve onlardan bahsederken mutluluk gözlerinden okunuyordu. Sohbet esnasında bana da kaç çocuğum olduğunu sordular. Üç tane olduğunu söylediğimde (o zamanlar üç idi), "Ahmet sana üç çocuk verdiği için hanımının kıymetini bilmelisin ve buradan dönerken ona güzel hediyeler almalısın" dediler. Bu sözü hiç unutmadım. Amerika'dan dönerken o zamanki kısıtlı bütçemle hanımıma aldığım hediyeler, onun bana verdiklerinin yanında trilyonda bir bile etmez; hatta hiç kıyaslanamaz, bunu biliyorum. Ancak bir gerçeği daha çok iyi biliyorum ki, Batılı aydınlar çocuğa çok ama pek çok değer vermektedirler. Onlara daha iyi bir gelecek sağlamak için de çok sıkı çalışmaktadırlar. Fakat bu doğruya, yaptıkları birçok hatalardan sonra ulaştıkları anlaşılmaktadır. Biz neden aynı hataları tekrarlayalım?

Emin

CEBECİ

PVC AKORDEON KAPILARI

"Mekanları genişletin."

- PVC'den
- Dekoratif
- Yanmaz (Tutuşmaz)
- Taşınması ve montajı kolay
- Kullanışlı, orjinal kilit sistemi
- Temizliği kolay
- Beyaz, meşe ve ceviz renkler

CEBECİ PVC/BÜRO

MUTFAK ve BANYO DOLAPLARI

- Uzun ömürlü.
- Bakımı kolay.
- Ekonomik.
- Modüler sisteme göre dizayn edilebilir.
- PVC dolaplar sudan, rutubetten etkilenmez, kolay çalışır.
- Yanmaz, koku yapmaz.

Davutpaş Cad. Askeri Fırın Sok. Haydarbey San.
Sit. No: 16-17-18 34020 Bayrampaşa-İSTANBUL
Tel: (0212) 577 11 12 - 577 28 89 - 577 28 96
Fax: (0212) 544 85 52

Osmanlı ulеması ve Tanzimat

Richard L. CHAMBERS

çeviren Şaban BIYIKLI

Osmanlılarda "ulema" terimi, sadece medreselerde ilmi çalışmalarda bulunan ve dini tahsilin bir bölümünü elde ettiklerine delalet eden diplomalar (icazet) alan kişilere işaret etmezdi. Terim aynı zamanda vaizler, muallimler, hukuk danışmanları ya da hakimler olarak memuriyette bulunan kişileri de ihata ederdi. Ulema, ilmiye ya da dini mesleğin (tarik-i ilmiyye) mensuplarıydı ve kariyerlerine mahsus ünvanlarla, mevki ve memuriyetlerin ayrıcalıklarını taşıyorlardı. İsimleri resmi ulema defterlerine kaydediliyor ve bu defterlerden, ancak, herhangi bir sebeple ilmiye sınıfından olmak için gereken şartları yitirdiklerinde siliniyordu.

Geleneksel Osmanlı toplumunda ulema, fevkalade imtiyazlı ve güçlü mevkilerdeydi. Hakim askeri sınıfın üyeleri gibi onlar da vergiden muaftılar. Sivil ve askeri bürokrasilerde, asker benzerlerinden farklı olarak, hiç bir zaman "kapıkulları"nın statüsüne sahip olmadıklarından kişisel mal ve mülkleri ölümleri halinde devlet tarafından müsadere edilmez, mirasçılarına intikal ettirilirdi. Mali durumları, denetleyip, yönettikleri vakıflar (evkaf) tarafından desteklenirdi.

Ulema, Osmanlı İmparatorluğu'nda, eğitimli müslüman halkın çoğunluğunu oluşturuyordu. Onlar, camiler, mektepler (ilkokullar) ve müslüman toplumun eğitimi için sorumlu oldukları medreselerde faaliyette bulunuyorlar, Şerî mahkemelerde hakimler olarak hizmet ediyorlar ve sultanın kanunlarını (fermanlar) da icra ediyorlardı. Devletin idari teşkilat kalemlerinde, işbaşında, tahsilde geçerli olmakla birlikte, mektep ve medreseler, imparatorluğun erken dönemlerinden itibaren, idari teşkilatlarda memur ve katipler olarak çalışmaları amacıyla devlete okur-yazar insan temin ediyorlardı. Yüksek rütbeli ulema-üye sıfatıyla Divan'da bulunur ve kendilerine sultanın huzurunda olma şansını veren sarayda vazifeler alırdı. Şeyhülislam, arasıra yaptığı gibi, sultanın hakimiyet hakkını tahdit edebilen meşru görüşler (fetva) yayınlayabilirdi. 18. yy.'la birlikte ulema, imtiyaz, zenginlik ve siyasi gücünün doruğuna ulaştı. Nisbi olarak küçük bir aileler grubu, dini hiyerarşinin üst kademelerine hakim oldular ve Osmanlı tarihinde ırsî aristokrasi olarak bilenen şeye yakın bir oluşum şekillendi. Bunların birçoğu yüksek siyasi memuriyetleri ellerine geçirdiler. Bu durum, kapıkulu sisteminin bozulması ve paşa çocuklarının miras bırakma imtiyazını kazanabilmek için artan oranda ulema heyetlerine dahil oluşlarıyla birlikte, seyfiye ve ilmiye arasındaki ayrımın geleneksel sınırlarında bir bulanıklaşmayla sonuçlandı. Daha yüksek dereceli ulemanın Saray ve Babı Aliyle kapalı ilişkileri dini kurumun birçok lideri kurum mensuplarından yabancılaşırken, bir çıkar özdeşliğiyle sonuçlandı. Daha düşük dereceli ulema ve medrese öğrencileri (softalar) büyük mollaların bu imtiyazlı grubunu kıskanıp gücendiler ve husumetlerini, bütün otoritenin aleyhine dönmekle ifade ettiler.[1]

Ulema mertebelerindeki uyumsuzluk, sınırlı üst düzey dini mevkilerin sınırlı sayıdaki üyelikleri için daha fazla aday arasındaki rekabet, artan bozulma, iltimas ve rekabetten doğan entrika, ahlaki karakter ve eğitimin kalitesinde hasıl olan yaygın çürüme ulemanın kalemine de yansıdı. 18. yy.'ın sonuna doğru ulema, zaaf ve gerginlik alametleri gösteriyordu.[2] Kalitesiz şahıslar tarafından makam ve icazetlerin ele geçirilmesi, imtiyazları seven ve alim olarak isimlendirilmeyi çalışarak hakeden ulema-ı tarikin niteliklerine ihtiyacı olan resmi ulema sınıfını (ulema-i resmiye) yarattı.[3] "Resmi ulema"nın medrese hocaları arasındaki varlığı medreselerin o zamana kadar sınırları belirlenmiş olan müfredatını daha çok sulandırdı. Bu gelişmelerin bir araya gelmesiyle ulema, özelde daha yüksek mevkide olanları, geleneksel olarak onları seven halkın hürmet ve itimadını kaybetmeye başladı. Hala bir güç olarak göz önüne alınsa da III. Selim ve II. Mahmud döneminde, ulemanın bir hayli bölündüğü ve bu reformcu sultanların arzularına karşı sürekli direnç göstermek hususunda uzlaştığı ortaya çıktı.

Bol vesikalı çalışmasında Uriel Heyd, Selim ve Mahmud'un Osmanlı İmparatorluğu'nu modernize

1 Uriel Heyd, "The Ottoman Ulema and Westernization in the time of Selim III. and Mahmud II." Studies in İslamic History and Civilization (Jarusalem 1961) p. 72.

2 Ibid. Pp. 77-78.

3 Richard L. Chambers, "Ahmed Cevdet Paşa: The Formative Years of an Ottoman Transitional" (Basılmamış Doktora tezi Princeton University, 1968), p. 43, Şerif Mardin, The Genesis of Youin Ottoman Thought: A study in the Modernization of Turkish political ideas (Princeton, 1962), p. 219.

ve ıslah etme teşebbüslerine ulemanın nasıl tepki verdiğini tasvir eder. Prof. Heyd, çalışmasını değişimlerin karşısında olan zihniyetle inanan kesimlerin birleştiği yolundaki miti ortadan kaldırarak şöyle sonuçlandırır: "Selim ve Mahmud'un döneminde rehber konumunda olan ulema, destekledikleri batılılaşma reformlarının en sonunda Osmanlı devlet ve toplumunun islamî karakterini tahrip edeceğini kavrayamamıştı."[4]

Tanzimat olarak bilinen[5] birbirini takip eden başarılı reformlar döneminde (1839-1876) ulema, mücadele ettiği her cephede gerilemeye devam etti. Bazı önemli istisnalar olmakla birlikte ulemanın siyasi liderlik rolleri ellerinden alınmıştı. Onlar olumsuz bir şekilde ve savunmacı olarak Tanzimat reformlarının sekülerleşen eğilimlerine tepki gösterdiler. Fakat, ne ulemanın daha fazla gerilemesi ve ne de Tanzimatın kendisi Selim ve Mahmut tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilen temel değişimlere işaret etmeksizin değerlendirilemez. Ulemanın Tanzimattaki konumuyla direk olarak ilişkisi olan bu reformların dört vechesini Uriel Heyd, Niyazi Berkes, Bernard Lewis ve diğerlerinin çalışmaları ışığında özetlemek, muhtemelen amacımıza hizmet edecektir.

Bir; Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi güç sürekli olarak bir askeri desteğe sahip olmayı ya da katılmayı ima ediyordu. 17. ve 18. yy.'larda Yeniçeriler geleneksel olarak kazandıkları haklarını muhafaza etmek için, birbirlerine karşı husumeti bırakıp karşılıklı işbirliği yapmayı bir çare olarak görmüşlerdi.[6] Mahmud'un 1826'da Yeniçeri Ocaklarını kaldırması ve yerine Batı tarzı bir orduyu ikame etmesi, ulemayı kendisi gibi muhafazakar olan askeri müttefikinden etti. Ulema Tanzimat sırasında ancak İstanbul halkının hoşnutsuz gruplarını ve disiplinsiz softaların ayak takımını kendilerine destek olarak toplayabilmişlerdi. Ancak bunlar devletin düzenli birliklerine denk değillerdi.

İki; Ulema ve ulema ocakları Saray ve Babıali karşısında özerklik hakkına sahip olmuşlardı. (Sadece, Sultanın Şeyhülislamı atama ve azletme hususunda öncelik hakkı vardı.) Keza vakıf gelirlerini kontrol etme yetkisi de bu ocakları ekonomik açıdan bağımsız kılmıştı. Şeyhülislama resmi görev süresi tayin edilmesi ve Fetvahanenin (Babı Meşihat) kurulmasıyla Sultan Mahmut ulemanın idari özerkliğini bozmuş oldu. Böylece dini kurumun bürokratikleşmesi ve din ile devlet işlerinde bir ayrım oluşturma sürecini de başlatmış oldu.[7] Bu dünyevi ve dini bölünme Tanzimatın en göze çarpan özelliğidir.[8] Bundan başka, Mahmud'un çeşitli teftiş kalemlerini bir idari şube olarak birleştirmesiyle Evkaf Müdüriyetini (sonradan Evkaf Nezaretini) kurması evkaf gelirlerinin tespit edilmesi ve sonunda bunların bir kısmının devlet amaçları için harcanmasına yol açtı. Ulemanın ekonomik tabanının bu şekilde oyulması onlara kuvvetli bir darbe vurdu.[9]

Üç; Mahmud tarafından devlet siyasetinin oluşturulması ve kendi onayına bağlı olarak icra edilmesine temel bir vasıta olması gayesiyle sivil bürokrasi yeniden yapılandırılmış ve kalitesi yükseltilmişti. Bürokratların ölümleri halinde mallarının müsadere edilmesinin Mahmud tarafından feshedilmesiyle kapıkulu sisteminin meşru hikayesi de sona ermiş oldu. İlk zaman için, sivil memurlar mallarını mirasçılarına hukuken vasiyet edebilecek ve bu hususta ulema ile eşit konuma geleceklerdi. Bürokratik kariyeri daha cazip ve bürokrasiyi daha verimli kılmak için daha çok iş güvenliği ve düzenli ücret verilmesi tasarlanmıştı.[10]

Dört; Askeriye ve bürokrasi için Selim ve Mahmud tarafından yeni okullar açılmıştı. Babıali'de 1833'de bir Tercüme Odası kuruldu ve burası bir yabancı diller okulu oldu. Tercüme odasında yetişenlerin bir çoğu Batı dilleri ve bilimlerini öğrenmeye devam edebilmelerini sağlamak gayesiyle Avrupa başkentlerindeki elçiliklere sekreter olarak atandılar. Askeri memur, bürokrat ve Avrupa ile Avrupa dillerini bilen -özellikle Fransızca- devlet adamlarına duyulan ihtiyaç geleneksel dini eğitim sisteminin zaman ve realiteyle nasıl ilgisiz ve yetersiz kaldığını gösterdi. Yeni eğitimli seçkinler devlet okullarında ve kalemlerde tedricen yetiştiriliyorlardı. Tanzimat döneminde tipik medrese mezununu icraat dışı bırakarak siyasi manzaraya hakim olan bu seçkinlerdir.[11]

1839'da Tanzimat'ın başlamasıyla değişim süreci Osmanlı müesseselerinin şeklini oldukça dönüştürmüş ve imparatorluğun gelişim yönünü geçmişe dönüş mümkün olmayacak şekilde yeniden yönlendirmişti. Birkaç ortaçağ kurumu ve mahalli eşraf (ayan ve derebeyler) sindirildi, (Yeniçeriler kaldırılmıştı) ve Saray ve Babıali tarafından radikal olarak kontrol altına alındı. Sadece ulema, siyasi güç, prestij, zenginlik ve özerkliklerinin eksilmesine rağmen genel görünüm ve yapılanmada nisbi olarak değişmeden kalmıştı. Ulema tutuculuğunun sembolü olan sarık ve cübbeleri onları, daha çok seküler ve daha az İslamî olan bir devlet ve toplumda müslüman din adamları sınıfı olarak ayırmıştı.[12] Gerçi nadiren de olsa, açıkça fanatik olan bir grup ulema inançlarında, yenilik karşısındaki tutumlarında ve müslüman toplumdaki ayrıcalıklı konumlarında, özelde de kendi teşkilatlarında, kuvvetli bir azameti sürdürmüştü.[13]

Ulemanın çoğunun basiretsizlik ve cahilliğiyle birlikte kurulu geleneğin bu inatçı müdafaası medreseleri reform etme çabalarının eksikliğini geniş ölçüde açıklar.[14] 1840'larda dakik bir geleneksel eğitim ancak ekonomik yönden bağımsız, olağanüstü kabiliyetli ve güçlü motivasyon sahibi öğrenciler için mümkündü. Öğrenci, hocasını dikkatle seçmek, eğitim sisteminin dışında resmi makamları elinde tutan ulemadan özel ders almak ve yetersiz medrese müfredatını, meslekten olmayan şairlerin evlerinde ve derviş tekkelerinde Farsça, şiir ve edebiyat öğrenerek

4- Heyd, "The Ottoman Ulema" p. 79

5 Ibid., p. 96

6 Ibid., Pp. 79-80

7 Bernard Lewis, "The emergence of modern Turkey (London 1961), Pp. 95-96 Niyazi Berkes, "The Development of secularizm in Turkey (Montreal 1964) p. 98

8 Berkes, Development of Secularizm p. 109

9 Lewis, Emergence, p. 92, Richard L. Chambers, "The Civil Bureaucracy, Turkey," Political Modernization in Japon and Turkey (Princeton 194), Pp. 317-318.

10 Chambers, "The Civil Bureaucracy," p. 305; Roderic Davison, Reform in the Ottoman Empire 1856-1876 (Princeton, 1963) p. 28

11 Chambers, "The Civil Bureaucracy" p. 305; Lewis, Emergence, Pp. 82-87, 116.

12 Berkes, Development of Secularism, p. 124.

13 Davison, Reform, p. 67

14 Ibid., p. 68; Berkes, Development of Secularism, p. 176

15 Bakınız benim International Journal of Middle East Studies'de yakında yayınlanacak olan "The Education of a Nineteenth Century Ottoman Âlim, Ahmed Cevdet Paşa" isimli makaleme

16 Berkes, Development of Secularism, pp. 142 ve 176

genişletmek zorunda bırakılmıştı. Frenkçeyi ancak; kafir bir dili öğrenmek ulemanın nitelikleriyle uyuşmaz olarak görüldüğünden; ortaya çıktığında şidetli bir eleştiri riskini göze alarak gizlice öğrenebilirdi.[15]

Batının, kırsal Osmanlı ekonomisi üzerindeki tesiri 1840 ve 50'lerde şiddetle hissediliyordu. Medreseler fiyatların artması ve bazı vakıf gelirlerinin düşmesi gerçeğini hissetmelerine rağmen imkânlarını kalabalıklar halinde şehirlere gelen fakir köylü gençlere, hiç olmazsa, günlük nafaka olarak vermeye devam ediyorlardı. Yeni seküler okullara gitmek için medreselerden ayrılan öğrencilerden daha fazla sayıda öğrenci şehir medreselerine akın etti.[16] Bununla birlikte onların varlığı, Tanzimatın antiteist tutumları yükselirken medreselerdeki eğitimin kalitesini düşürdü. Medreselerdeki ortamı kendileri için sıkıcı ve uygunsuz bulan yetenekli ve açık fikirli öğretmen ve öğrenciler yeni devlet okullarının avantajlarıyla cezbedildiler.

Osmanlı Devleti'nin ilk eğitimi ıslah etme çabaları, Sıbyan mekteplerini kontrolleri altında bulunduran ulemanın uyuşmazlığı sonucu bir fayda sağlamadı. Tanzimat döneminde dini ilk eğitim ile seküler yüksek okullar arasında köprü vazifesi görmek gayesiyle yeni orta eğitim okulları (Rüşdiye) kurmak yolunda bir başlangıç yapıldı. 1850'lerde İstanbul'da bazı Rüşdiyeler açılmıştı. Sonradan birkaç tanesi başkentte ve diğerleri taşra merkezlerinde açılmaya devam etti. Fakat ayrıcalıklı birkaçının varolan yegâne eğitim tecrübesinin oluşturmaya devam ettiği bu mekteplerden elde edilen fayda ilk eğitimi ıslah etme çabalarında uğranılan başarısızlığı tazmin edemedi. İlk mekteplerde; çocukların resim yapmayı öğrendikleri gerekçesiyle harita çalışmasının yasak edildiği ve haritaların tahrip edildiği bir dönemde zaten yeterince ilerleme beklenemezdi.[17]

Yine de rüşdiyeler profesyonel hocalara bir talep yarattılar ve kendilerinden sonra açılacak okullara örneklik teşkil ettiler. Bu okullardan biri, 1848'de kurulan Darulmuallimin diğeri ise 1870'de kurulan Darulmuallimat'tır. Darulmuallimin'in ilk mezunlarının hepsi daha önceki medrese öğrencilerinden oluşmuştu. Bu öğrenciler okul müdürü Ahmed Cevdet Paşa'nın muhafazakar reform felsefesiyle yetişmişlerdi.[18] Her ne kadar Reşid Paşa ve reformist çevrenin tesiri altında kalmış ve onlarla yakından arkadaşlık kurmuşsa da, Ahmed Cevdet Paşa bir medreseliydi ve aynı zamanda ulema teşkilatının adliye kısmına mensuptu.

Cevdet Paşa, çok tanınmış bir şahıstır fakat sadece Tanzimat sırasında seküler eğitime önemli katkılar yapan ulemanın bir mensubu olarak değil. Devletin eğitim ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için, 1845'de Sultan Abdulmecid'in direktifiyle oluşturulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat kapsamlı teklifler oluşturmuştu. Bu komisyonun önde gelen üyelerinden Arif Hikmet Bey ertesi yıl Şeyhülislamlığa atanmış ve devlet okullarının gelişmesinde faydalı çalışmalarda bulunmuştu.[19] Maarif-i Umumiye Meclisinde üyelik ve Darulmuallimin'in yöneticiliğini kabulu hususunda Ahmed Cevdet Paşa'yı ikna eden o'dur. Bunlar alim ve vezir olarak devam eden uzun kariyeri boyunca Cevdet Paşa tarafından elde edilen sivil mevkilerin ilklerini oluşturur.[20]

17 Chambers, "Ahmed Cevdet Paşa" pp. 106-108

18 Berkes, Development of Secularism, p. 175

19 Chambers, "Ahmed Cevdet Paşa" p. 103

20 Ibid., pp. 110-113

Seküler eğitimle ilgilenen ulemanın listesini uzun uzadıya incelemeksizin bu şahıslardan ilk anda Hayrullah Efendi, Selim Sabit Efendi ve Hoca Tahsin'i zikretmek mümkündür. Hayrullah Efendi, her ikisi de ulema ve II. Mahmud dönemi reformlarının tıbbî eğitim alanında uygulayıcısı olan babası ve amcası Abdülhak Molla ve Mustafa Behçet'in izini takip etti.[21] Medresede yetiştikten sonra İlmiye teşkilatına dahil olan Hayrullah Efendi aynı zamanda Tıbbiye-i Şahâne-i Askeri'den de mezun olmuştu. Bu önemli tarihçi ve devlet adamı resmî ulema statüsünü sürdürürken bir yandan da yaşamının önemli bir kısmını devlete hizmet etmeye adadı ve Maarif Nezaretinde çeşitli üst kademe memuriyetlerinde bulundu. Encümen-i Daniş'in başkanlığında da bulunan mensuplarından biriydi. 1866'da vefat ettiğinde Tahran'da Osmanlı büyükelçisi olarak vazifede bulunuyordu.[22]

Kabiliyetli ve genç medrese öğretmeni Hoca Tahsin Efendi, Hayrullah Efendi'nin oğullarının hocasıydı. Sonradan Maarif Nazırı vekili olan Hayrullah Efendi, Fransız eğitim sistemi hakkında malumat sahibi olmak için 1860'ın ilk aylarında Paris'e gittiğinde, Hoca Tahsin'in Paris'teki Mekteb-i Osmaniye'ye atanmasını planlamıştı. Hayrullah Efendi'nin oğulları Fransız okullarına kaydedilmelerine rağmen Hoca Tahsin'den dini tahsil görmeye devam ediyorlardı. Bu sıralarda Hoca Tahsin bir yandan Mekteb-i Osmanî'nin müslüman öğrencilerine imamlık yaparken, diğer yandan da Mekteb-i Osmanî'nin müslüman öğrencilerine dini ilimler ve Türkçe öğretiyordu.[23] Hoca Tahsin Fransa'daykken matematik ve tabi bilimler üzerine çalıştı ve Jön Türklerle arkadaşlık kurdu. 1869 yılında Nice'de vefat eden Fuad Paşa'nın cenaze merasimine iştirak etmek gayesiyle İstanbul'a döndü. Ertesi yıl Darülfünun'a ilk yönetici olarak atandı. Fakat bilimsel deneyleri ve samimi liberalizmiyle muhafazakar ulemanın şüphelerini üzerine çekti. Muhafazakar ulema Hoca Tahsin'in azledilmesi ve daha sonra Darülfûnun'un kapatılmasını sağlamak için bazı tertiplerde bulundular. Psikoloji üzerine ilk Türkçe incelemeler ve yine modern astronomi teorileri üzerine ilk Türkçe kitaplar hakkında (Constantin Chasse boeuf de Volney'in Loi Naturelle adlı eserinin Türkçe çevirisi gibi) popüler bir dinleyici topluluğuna konferans verme şerefi Hoca Tahsin'e aittir.[24]

Hoca Tahsinin mekteb-i Osmanî'deki halefi Selim Sabit Efendi idi. O bir medrese hocasıydı, fakat Paris'e gitmeden önce Darülmualli-

21 Heyd, "The Ottoman Ulema," p. 67

22 Richard L. Chambers, "Notes on the Mekteb-i Osmanî in Paris, 1857-1874," in William R. Polk and Richard L. Chambers, eds., Beginnings of Modernization in the Middle East: qThe Nineteenth Century (Chicago, 1968), p. 325

23 Ibid, pp. 325-326

24 Ibid, p. 325. Bkz. Berkes, Development of Secularism, pp. 324-325

min'de de ders vermişti. Hoca Tahsin gibi O da modern bilimlere ve matematiğe ilgi göstermiş ve Fransızca öğrenmişti. Selim Sabit Efendi, 1862'de İstanbul'a döndü ve çeşitli devlet kalemlerinde çalıştıktan sonra Galatasaray Lisesi müdür muavinliğine atandı. Daha sonra Darülfünun ve Darülmuallimin'de öğretmenlik yapan Hoca Tahsin, sonradan başkanlık yapacağı Meclis-i Vala'da da hizmette bulundu. Selim Sabit Efendi aynı zamanda Pedagoji ve diğer bazı konular hakkında çalışmalarda bulunan bir yazardı.[25]

Tanzimat döneminde eğitimin modernleşmesine katkıda bulunan ulemanın bu listesine daha birçok örnek ilave edilebilir. Fakat, muhtemelen konuyu tasvir etmek için bu kadar örnek kâfi gelecektir. Bu şahıslardan hiçbiri zamanın tipik medrese ürünü olarak değerlendirilemez. Şeyhulislam Arif Hikmet Bey, III. Selim ve II. Mahmud'un reformlarını destekleyen aynı liberal ya da aydın ulema geleneğinin Tanzimattaki devamını temsil eder. Gerçekten de o, 1791 Sistova Barış Konferansında tam yetkili elçi olarak bulunan ve III. Selim zamanındaki ulemanın önde gelen isimlerinden biri olan İbrahim İsmet Bey'in oğluydu. İsimlerini takib eden ünvanında gösterdiği gibi bu şahıslar vezirlik makamına Paşalıktan geçmişlerdi.[26] Babasının mensup olduğu Nakşibendi tarikatına belirli bir temayül gösteren Arif Hikmet Bey farklı bir bilgin, yazar ve şairdi.[27] 19. yy.'da dönemin en zeki ve bilgili şahıslarından biri olan Cevdet Paşa'nın, 1859'da Arif Hikmet Bey'in ölümüyle tükenmeye başlayan aydın ulemanın çizgisini muhafaza etmesi önemlidir.[28]

Yukarıda zikredilen şahıslar daha genç kuşağa aittiler. Bu şahıslar batının bilim, eğitim ve birtakım bilgilerini tedarik ederek medrese tahsillerine ilave etmişlerdi. Cevdet Paşa'nın durumunda bu bilgi geniş ölçüde ikinci eldendir. Cevdet Paşa Osmanlı İmparatorluğu'ndan hiç ayrılmadığı gibi yeni okulların birinde de eğitilmemişti. Fransızca okumayı kendi kendine öğrenmiş ve yeni bir eğitim deneyi veçhile Reşit, Fuad ve Tanzimat reformunun diğer liderleriyle birlik oluşturmuştu.[29] Cevdet aynı zamanda İstanbul'da meşhur bazı Avrupa'lılarla da tanışmış ve din dışında hemen her konuda onlarla tartışmıştı.[30] Hayrullah Efendi, Hoca Tahsin ve Selim Sabit Efendi, görüldüğü gibi, Fransa'da ikâmet ve incelemede bulundukları gibi, modern okullardaki formel eğitim ile Batılı şeylere vasıtasız olarak âşinâlık kazandılar.

Beşinden, sadece Cevdet, ulema teşkilatıyla ilişkisini şeklen kesti ve vezirlik makamıyla bürokrat oldu. 1866'da Sultanın kesin emriyle alternatifsiz kaldığında o isteksizce vezir olmuştu.[31] Yine bu şahıslar geniş ölçüde dinden ayrı olarak devlete hizmet etmeye ayrıldılar ve onların faaliyetleri geleneksel olarak ulemaya ayrılan bir alanda devletin seküler ordusunun gelişmesine katkıda bulundu.

Bu şahısların modern, seküler bir eğitim sistemi yaratmak için yardımcı olmaları gerçeğinden daha şaşırtıcı olanı buna karşı ulemanın muhafazakar çoğunluğu tarafından gösterilen açık bir ilgisizlik ve ciddi muhalefet eksikliğidir. Prof. Berkes "bu gelenek muhafızları"nın yeni seküler yüksek okulları kendi alanlarının dışında kalan varlıklar olarak gördükleri gibi, muhtemelen, seküler yaşamın ihtiyaçlarına bir çare olarak geçici, dünyevi kurumlar olarak da gördüklerini ikna edici olarak iddia etmiştir.[32] Medreseler, geleneksel dini bilimlerde (ilm) monopol oldukça, modern okullar seküler bi-

limleri hoş karşılamamışlardı. Sadece Darülfünun açıldığında ve fıkıh, kelam gibi geleneksel bilimlerin onun müfredatının kapsamında olduğu bildirildiğinde ulema tepki göstermişti. Üniversite yöneticisi bir alim ve öğrencilerin çoğu da medrese kökenliydi. Muhafazakar Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi üniversiteyi medresenin gerçek rakibi olarak gördü ve 1870'in ilk yıllarında onu dağıtmayı başardı.[33]

Aynı Şeyhülislam hukukî reform alanında Tanzimatın en üst düzey başarısı olan Mecelle'ye (Şeriatın bir kısmının Batı tarzı kanun halinde toplanması) de karşı çıktı. Bu alanda da izlenecek yönü belirleyen ve değişim sürecini başlatan Sultan Mahmud'du. Mahmud ulemanın geleneksel ilmine bir meydan okuma olarak[34] Maarif (bilinmeyen şeylerin öğrenilmesi)

25 Chambers, "Notes on the Mekteb-i Osmanî," p. 324-325

26 Heyd, "The Ottoman Ulemâ," p. 83

27 Chambers, "Ahmed Cevdet Paşa," pp. 86-87

28 Ibid., pl 67; Mardin, Genesis, p. 219.

29 Chambers, "Ahmed Cevdet Paşa," p. 88

30 Fransız büyükelçisi M. Moustier ile tanışması üzerine, örneğin, bkz. Ibid, pp. 168-169

31 Ibid, pp. 172-173

32 Berkes, Development of Secularism, p. 187.

33 Ibid, pp. 180-188

34 Ibid., p. 99

kavramını popülarize etmeye yardımcı olduğu gibi, hukuki açıdan Şeriat ve kanundan ayırt edilebilen adalet kavramıyla özdeşleştirildi.[35] Şeriat, geleneksel müslüman yaşama biçiminin temelini oluşturan ilahi hukuk, kanunlar ise, Şeriat alanının dışında kalan ilgili konularda müslüman hükümdarın (teorik olarak şeriat ve şeriatın ruhuyla uyumlu) fermanlarıydı. Bu fermanlar örfe dayalı hukuk öncesi müslümanlar ve gayri müslimler arasında eşitliği hiç bir zaman hesaba katmamıştır. Sultan Mahmut ve Tanzimatçıların kullandığı şekliyle eşitlik kesinlikle adalet kavramının ima ettiği şeydi. Üstelik adalet ilkin zımnen daha sonra açıkça, müslüman hükümdar ve Tanrı'dan ayrı bir yasama kaynağı olarak görüldü. "Sultan Mahmud'un kişisel girişimiyle... hükümdar arzusunun bir ifadesi ya da islami pratiğin veya mahalli gelenek ve göreneklerin bir tasdiki olan Ortaçağın dünyevi hukuk anlayışı yeni bir anlayışı şekillendirmeye meyletti. Bu anlayışta, kanun yapıcının şahsi olmayan faaliyeti, aklın gereklerine göre (gelenek ve dine göre değil) yürürlüğe konulan düzenlemelerle ifade edildi.[36]

Şeriate suni bir bağlılık göstermesine rağmen Gülhane Hatt-ı Şerifi veya Tanzimat Fermanı'yla yayılan bu adalet anlayışıydı. Bir kısmı Mahmud'un hükümdarlık döneminden kalan özel komisyon ya da meclislerle kanun yapma Tanzimatın karakteristik görünümü olmuştur. Daimi meclislerde ulema, Mahmud'un hükümdarlığının son yıllarında, bazen genelde imamlık yapan ve bazen de Şeriatı izah etmesi için çağrılan Meclis Müftisi tarafından sınırlı ölçüde temsil edildi.[37] Kanunları yapan ve Meclise hakim olan Tercüme odasının ve seküler yüksek okulların ürünleri olan yeni seçkinlerdi.

Tanzimatın ilk hukuki kanunnamesi 1840'ın Ceza kanunuydu. Meclis-i Vala-i Ahkam-ı Adliyede düzenlenen ve yürürlüğe konan kanun Fransız hukukunun tesiri altındaydı ve bütün Osmanlı tebasının -kendinden önceki- eşitliğini tasdik ediyordu. Bununla birlikte kanunun maddeleri, muhtemelen Ceza kanunnamesi adı verilen kanun yapma geleneğine uygun olması için, Şerî ceza kanunlarına dayandırılmıştı. Kanun bu yeni veçhesiyle ulemadan gerekli ilgiyi görmedi. Öte yandan Reşid Paşa Meclis-i Vala'ya hemen hemen sadece Fransız ticaret hukukundan istihraç edilen yeni bir kanun sunduğunda ulema şiddetle tepki gösterdi. Kanunun Şeriate uygun olup olmadığı sorulduğunda Reşid yanlış anlaşılan bir cevap verdi: "Şeriatin konuyla bir ilgisi yoktur." Bunun üzerine ulema, "Kafir" naralarıyla kanunu geçici olarak tatile, Reşidi de azledilmeye mecbur etti.[38]

Reşid Paşa beş yıl sonra Veziriazam olduğunda daha ihtiyatlı davrandı. Medrese eğitimi almadığından ve Şeri ilimlerin giriftliğine yabancı olduğundan dolayı Reşid, gerçekte kendisine hukukî bir müşavir ve danışman olacak yetenekli, eğitimli ve açık fikirli bir alimi Bâb-ı Meşihat'e tayin etmek istedi. Bu görev için Şeyhülislam Arif Hikmet Bey Efendi tarafından seçilen kişi Ahmed Cevdet'ti.[39] Reşid ve Cevdet'in uzun ve kapalı birlikteliği böylece başlamış oldu.

Bununla birlikte, adli reform ve kanun çıkarma alanında, Cevdet'in olağanüstü kariyeri 1855'de başlamadı. Kırım Savaşı Avrupa'lıların dikkatini Osmanlı İmparatorluğu üzerine çekmiş ve ticareti büyük oranda yaygınlaştırmıştı. 1850'nin Avrupa'dan mülhem ticaret kanunu altında davalara bakan karma mahkemeler kendilerine getirilen davaların çoğunu çözüme kavuşturamadılar ve Avrupa'lılarda gayri müslimlerin şehadetinin kısıtlandığı durumlarda bu mahkemeleri kullanmak istemediler. Böyle durumda Fransız kanunları Türkçeye çevriliyor ve mahkemelerde tatbik ediliyordu. Ulema, bir milletin temel kanununun değiştirilmesinin o milleti tahrip edebileceği ve böyle bir gidişin caiz olmadığı gerekçesiyle buna itiraz etti. Bunun üzerine Avrupa'lılar Osmanlılara kanunlarının zayıf yönlerini ortaya çıkarmak gayesiyle tetkik etmelerini, bu tetkikin sonuçlarının da Avrupa'lılarca incelenerek kendi tebalarına izah edilmesi gerektiğini telkin ettiler.[40]

Vekiller bu teklifi uygulamaya razı oldular ve bir müslüman hukukçular heyetini, "ilm-i fıkhın muamelat kısmına dair" bir kitap yazmaya memur ettiler. Kitap, Metn-i Metin olarak isimlendirilmiş ve herkesin anlayacağı bir Türkçeyle yazılmıştı.[41] Heyet, 2 Kasım 1855'te, Meclis-i Ali-i Tanzimatın Kazasker (ulema hiyerarşisinde Şeyhülislamdan hemen sonra gelen makam) ünvanlı bir üyesinin başkanlığında ilk celseyi gerçekleştirdi. İstanbul kadısı Tahir Efendi, Meclis-i Maarif üyeleri Hüsam Efendi ve Ali Katip Bey ve Cevdet Efendi heyete yardımcı olmaya memur edildiler. Bu şahıslar hukukla ilgili başvuru kitaplarına ve bunların özetlerinin çıkarılmasına dikkate değer bir zaman harcadılar. Metn-i Metin tamamlandığında heyet de dağıldı.[42]

Cevdet sonradan 1858'de imparatorluğun yeni ceza kanununu ve aynı yıl imparatorluğun emlak kanununu ürettiği heyetlere atanmıştı. Bu kanunların ilki ekseriyetle Fransız Hukuku üzerine temellenmişti. Fakat emlak kanununun Batı tasnif metodlarına ve seçici temeller üzerine toplanan geleneksel hukukun kanunlaştırılmasına müracaat edilerek üretilmiş ve çağdaş duruma uyarlanmıştı. Daha sonra Cevdet bunları ve diğer kanunlarla Tanzimat Meclisinin Düstur isimli bir bölümde tanzim ettirdiği düzenlemeleri yayınladı.[43]

35 Ibid., pp. 94-95.

36 Ibid., p. 133

37 Heyd, "The Ottoman Ulemâ" p. 84

38 Lewis, Emergence, pp., 107-108

39 Chamber, "Ahmed Cevdet Paşa," pp. 85-86

40 Ibid., p. 150; Berkes, Development of Secularism, pp. 166-167.

41 Chambers, "Ahmed Cevdet Paşa" p. 151; Berkes, Development of Secularism, p. 167

42 Chambers, "Ahmed Cevdet Paşa" p. 151

43 Ibid., pp. 153-154

Fransız medeni kanununun uyarlanması düşüncesi Tanzimatın başlangıcından sonra fazla önemsenmemişti. Sonuçta Cevdet Paşa, Şeriat üzerine temellenen Medeni hukukun derleme heyetinin başına getirildiğinde (1868) bu düşünceden tamamen vazgeçildi. Cevdet Paşa iki yıl dolmadan, dini kazasker ünvanı seküler vezir ünvanıyla değiştirilerek, ulema teşkilatından bürokrasiye nakledildi. O, 1868'de devletin en yüksek adli organı ve gerçekte Adliye nezaretinin olgunlaşmamış şekli olan eski Meclis-i Vala'nın halefi, Divan-ı Ahkam-ı Adliye'ye de başkanlık yaptı.[44]

Cevdet'in dikkate değer deneyi, özellikle Mecelle heyetinin müjdecisi olarak gördüğü Metn-i Metin heyetindeki çalışması istifadeye sunuldu[45] 1869 ve 1876 arasında heyet, Mecelle'nin onaltı bölümünü, muhalefet ve fasılalara rağmen hazırlamıştı. Muhalefetin başı olan Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi, temelde yargılama hakkı problemiyle ilgilenmiş ve Şeriatin herhangi bir şekilde kanun halinde toplanmasının kendi emrindeki Fetvahanenin işlevi olduğunu, seküler adliye nezaretinin vazifesi olmadığını iddia etti.[46] Ayrıca Nisan 1870'de Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi, Cevdet'in azledilmesi ve Mecelle heyetinin Fetvahaneye nakledilmesi olayını tertipledi.[47]

Yeni düzenlemeyle hazırlanan ve basılan Mecelle'nin altıncı bölümü şiddetli eleştirilere yol açtı. Heyet, Ağustos 1871'de Şeyhülislam'ı görevinden uzaklaştırıp Cevdet Paşa'yı heyet başkanı olarak görevine iade etmişti. Cevdet Paşa, tartışmalı altıncı bölümün kopyelerine el koyarak iptal etmiş ve onun yerine tamamen yeni bir bölüm hazırlamıştı.[48] Mecelle üzerinde çalışmalar 1876'ya kadar Cevdet Paşa'nın yönetiminde devam etti. Fakat bu yılda muhafazakar ulema II. Abdülhamit'le kendine yeni bir yandaş buldu. Bu süreye kadar Şeriatin sadece ticarete ait kısımları kanunlaştırılmış, evlilik, aile ve miras hakları hiç dokunulmadan bırakılmıştı.[49] Şeriat üzerindeki yetkilerini tehdit eden hukuki reformlar sırasında direnç işaretleri göstermekten başka birşey yapamayan ulema seküler üniversiteyle mücadele etti. Her iki durumda da kısa süreli zaferler kazandı.

Böylece Tanzimat gelenekle modernliği biraraya getirmekle kalmadı, çatışan çıkarlar ve kötü tanımlanmış sınırlarla bir seri çelişkiler de üretti. Seküler kanunnameler yanında, kanunlaştırılmış ve kanunlaştırılmamış Şeriat vardı. Şer'i mahkemelerin yanında kanunî mahkemeler dururken, adliye nezareti yanında Şeyhülislamlık duruyordu. Bu farklılaşmış hukuki sistemler üstüste binerek birçok alanda diğerini tekzip ettiler. Fakat asıl sonuç "dünyevî" ve "dinî" olanın birbirini takib eden yeniden yorumlanmalarla ulemanın meşru yetkilerinin dramatik olarak azalmasıydı.

Müslüman dini kuruma, en sonunda, daha çok zarar veren, medreselerin dejenerasyonuydu. Zamanla uyumsuzluk, entellektüel canlılık ve rekabet eksikliği, zenginliklerinin çoğunun elden çıkması, ümitli olduğu kişilerden bir çoğunun devletin dünyevî alanına girerek sapmasının getirdiği acı ve yeni seküler okullarla rekabet edememe medreseleri tepkinin güçsüz şatoları haline getirmişti. İki farklı eğitim sisteminin sonucu olarak ortaya çıkan ve birbirleriyle rekabet eden eğitimli seçkinler karşılıklı anlayış ve yardımlaşma noktasında yeteneksiz kaldılar.

Sonuçta ulemanın çoğunluğu, çağdaş dünyadan uzaklaşarak kendilerini Şeriat mahkemelerine ve ortaçağ medreselerine kapattılar. Sadece Cevdet gibi müstesna şahıslar değişimin cazibesinden daha çok, kaçınılmazlığını kabul ettiler ve ikisi arasında köprüler kurmak suretiyle gelenek ve modernliği uzlaştırmaya teşebbüs ettiler. Darülmuallimin ve Rüşdiyeler, hukuk alanında emlak kanunu ve Mecelle, benzer çabaları temsil ettiği gibi, bu tür teşebbüs örnekleridir.

Fakat bu tür şahıslar çok az ve çabalarının sonuçları da çok sınırlıdır. Tanzimat'ın bu farklılıkları çözülmeyi gösteren çelişme ve zıtlaşmaları yineledi. Osmanlı İmparatorluğu'nun hastalığına çare bulmakta Tanzimatın başarısız kalması sonucu uğranılan hayal kırıklığı ve geç Tanzimat döneminin yapısal eğilimiyle ortaya çıkan büyü bozumu sonucu, Cevdet gibi şahıslar bile, II. Abdülhamid'in gelenek-yönelimli, mutlakçı rejiminde uygun bir sığınak buldular.

Ulema, gelenekçiliği, Batı-karşıtlığını ve Panislamizm'i vurgulayan bu rejimin resmî tasdikinden hoşnut kaldı. Fakat Abdülhamid'in politikalarından en kârlı çıkanlar tarikatler ve ulemâ hiyerarşisinin dışında kalan "din adamları" oldu.[50] Ulema, tepkici siyasi atmosferde bile, 18. yy.'da teşkilatlarını etkilemeye başlayan bozulma vè zeval sürecini tersine çevirmedi. Bu süreç Selim ve Mahmud'un reformları ve Tanzimat ile tarafından şiddetlendi. Hamid'in despotizmiyle uzlaştıklarından, Ortaçağdan kalma bu son Osmanlı kurumları, Genç Türkler döneminde zayıflamış bir varlığa dönüştüler.

I. Dünya Savaşındaki mağlubiyet, düşman işgali ve İmparatorluğun parçalanması sürecini, yeni bir ulus devleti kurmak için verilen başarılı mücadele takip etti. Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan seküler Cumhuriyette, ulemanın mülkleri gibi resmî konumları, özel kıyafetleri, teşkilat, ünvan ve imtiyazları, Halifelik, medreseler, Şeriat ve Tarikatlarla birlikte ilga edildi. Şeriat, ulema, ve dervişler Türkiye Cumhuriyeti'nin Müslüman kitleleri arasında halâ varlıklarını hissettirmeye devam etmektedirler.

44 Berkes, Development of Secularism, pp. 166-167; Davison, Reform pp. 240-241, 253-255

45 Chambers, "Ahlmed Cevdet Paşa," p. 151

46 Berkes, Development of Secularism, p. 169

47 Ali Ölmezoğlu, "Cevdet Paşa" İslam Ansiklopedisi. Vol. III. (İst, 1945) p. 116

48 Ibid.,

49 Berkes, Development of Secularism p. 169

50 Ibid., p. 258

Venedik elçisinin padişahtan dileği

Fethi GEDİKLİ

Geçen sayıda "Onyedinci asır başında Galata'da ekmekçiliğe dair buyuruldular" başlıklı yazımızda sunacağımızı belirttiğimiz belgelerden biri olan Galata Kadılığı'nın 21 sayılı sicilinden alınan (Varak 1B) Fermân-ı Humâyûn, maalesef,yer darlığı sebebiyle yayınlanamamıştı. İmdi, ilk olarak onu takdim ediyoruz. Metinde ayraç içinde yer alan rakamlar fermanın satır sayılarını göstermektedir:

> "Akda kudâti'l-müslimîn evlâ vülâti'l-muvahhidîn ma'denü'l-fadli ve['l-yakîn] (1) fahrü'l-halk 'ale'l-halkı ecma'în vârisü 'ulûmi'l-enbiyâi ve'l-murselîn el muhtassu bi-mezîdî 'inâ[yeti'l-Meliki'l-Mu'în] (2) Mevlânâ Galata kâdısı zidet fedâiluhu tevkî'-i refî'-î humâyûn vâsıl [olıcak ma'lûm ola ki] (3) kazâ-yı mezbûrede ("mezbûreye" olmalı) tâbi' Tophâne'de 'Îsâ Çelebi fırını dimekle ma'r[ûf fırında] (4) beyâz itmek işleyan Mustafa südde-i se'âdetime 'arz idüb zikr o[lınan fırında] (5) kadîmü'l-eyyâmdan sülüsân üzere emr-i şerîfimle beyâz itmek işleyüb... (6) fırın kadîm olmağla girü işleyüb sâbık üzre akça itmek işleyü... (7) olmamak bâbında 'inâyet ricâ itmeğin buyurdum ki (8) göresiz mâ takaddümden ol fırınlar beyâz itmek minvâl üzere işle[yü] (9) gelmiş ise girü ol vecihle beyâz itmek işledüb mâ takaddüm[den]... (10) mugâyir kimesneye ta'allül ve bahâne ve 'inâd ve muhâlefet itdirmeyesiz... (11) 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız tahrîren evâhir-i Saferi'l-Hayr li-[sene...] (12)
>
> (Okunamadı) el-Mahrûse (13)
>
> mucebince 'amel olınub hilâf-ı mu'tâd rencîde olınma[ya] (14) kadîmden işleyü geldikleri üzere sülüs sülüsân işle[yüb] (15) beyâz ve kadîmden 'İsâ Çelebi işlediği gibi bu [minvâl üzre] (16) beyâz ve sülüsân işleyüb min ba'd 'İsâ ahardan... (17) ta'arruz eylemeyüb ve 'İsâ Çelebi fırınından gayri işlemeyeler... (18) buyurıldı."

Bu kez seçilen belge ise yine Galata Kadılığı'a ait 191 sayılı sicilden alınan ve 1008/1600 tarihini taşıyan bir Fermân-ı Humâyûndur. III. Murad'ın ardından, Osmanlı Devletinin onüçüncü padişahı olarak tahta çıkan ve siyasi gaileler ve savaşlarla uğraşan III. Mehmed'in saltanatı (1574-1603) sırasında, Venedik balyosunun (elçi) arzuhali üzerine sadır olmuştur. Konusu Venedik'ten İstanbul'a mal taşıyan bârçalardan (İtalyanca büyük sandal; eskiden harp gemisi idi; burada ticaret gemisi anlamında) yolsuz şekilde alınan gümrük resimlerinin önüne geçilmesidir. Belge, izaha ihtiyaç göstermeyecek kadar açık olduğundan; burada yalnız bir kaç noktanın altının çizilmesi ile yetinilecektir: a) Kanuni Sultan Süleyman'dan beri gelen bir uygulamaya göre, Venedik'ten mal getiren barçalardan yalnızca gümrük vergisi alınmaktadır. Bu gemiler, İstanbul'dan boş veya mal yükleyip giderlerse icazet belgesi ve boş hücceti veren gümrük eminine gidiş ve selametlik parası diye ayrıca 300 akça daha öderler. b) Bu vergiler, ahidnameye ve Osmanlı hukukunda çok önemli bir yeri olan eski tatbikata yani kanun-ı kadîme dayanmaktadır. c) Fakat açıkça görüldüğü üzere, bu dönemde gümrüklere tam bir karmaşa hakimdir ve herkese, gelen gemilerden adeta bir şey koparmanın yarışına girmiştir. d) Bu durumun Osmanlı ticaretini olumsuz yönde etkilediğine şüphe yoktur. Gerçekten, bu sebeple, tâ Kanunî Sultan Süleyman zananından beri, devlet gelirlerine bir zarar ziyan gelmemesi için (mîrîye külli zarar ve noksân olur, deyü) bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılmış olduğu anlaşılıyor.

Venedik elçisi, mevcut durumdan yakınmakta ve eski uygulamanın devamını rica etmektedir. Bunun üzerine, sultan, gelişte gümrük ve dönüşte "maktu" 300 akçanın dışında yeni türetilmiş vergilerin kesinlikle alınmamasını ferman etmektedir.

Galata Kadılığı 191 numaralı Sicil

Varak 216-B

Akda kudâti'l-müslimîn evlâ vülâti'l-müslimîn ma'denü'l-fadli ve'l-yakîn hüccetü'l-Hakk 'ale'l-halkı ecma'în vârisü'l-'ulûmi'l-enbiyâi ve'l-murselîn el-muhtassu bi-mezîdi'l-'inâyeti'l-Meliki'l-Mu'în İstanbul ve Galata kâdıları zide fedailuhuma tevkî-i refî-i humâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki Venedik balyosu südde-i se'âdetime 'arz-ı hâl gönderüb merhûm ve mağfûr leh ceddim Sultan Süleymân Hân nevvarallahu te'âla merkadehu Venedik bârçaları metâ' ile İstanbul'a geldüklerinde Gümrükhâneye yanaşub cümle metâ'ı boşandıklarından sonra gümrük arayıcıları bârçaya girüb içinde metâ' ve esbâbdan nesne kalmaduğın gördüklerinde bârçalara icâzet virilüb gümrükten gayri bir nesne taleb olınmaya bize zikr olınan bârçalar bu cânibe dahi metâ' tahmîl idüb olıgeldiği kânûn-ı kadîm üzere resm-i gümrüklerin b'it-tamâm edâ idüb Venedige 'avdet itmek istediklerinde 'âdet üzere emînlerden icâzet tezkeresi ve boş hücceti aldıklarında zikr olınan emînin sanduğına reft ve selâmetlik nâmına 'adet-i kadîme üzere üçer yüz akça dahi viregelmişler iken sonra ba'zı Yahudiler ve sâir mültezimler Venedikden gelen bârçalardan metâ'ların boşatdıklarından sonra gemiden nice akçaların aldıklarından gayri arayıcılar ve mubassırlar ve bârçalar olıgeldiği üzere bu cânibden metâ' tahmîl eylemek içün mînden icâzet aldıklarından icâzeti viren emîn küllî akça alub ve bârçalar tamâm tahmil olınub gitmek istediklerinde emîn ve emînin kâtibleri ve sâir âdemleri ve sûbaşı ve gayrileri ve hâricden ba'zı kimesneler biz dahi bu makûle bârçalardan resm alıgeldiği hakkımız vardır deyü nice akçaların alub te'addi eylediği ola ki bârçalar metâ' ile gelmeyüb bu ecilden mîrîye küllî zarar ve noksân olur deyu merhûm müşârünileyh zamanından Venediklü bârçaları geldükde olıgeldiği üzere metâ'larından resm-i gümrükleri ve bârçalardan reft ve selâmetlik nâmına üçer yüz akçaları alındıktan sonra vech-i meşrûh üzere ziyâde nesne taleb ve te'addi olınmamak bâbında hükm-i humâyûnum taleb itmeğin buyurdum ki Venedik bârçaları ile bâzergânları gelüb getürdiklerinde kadîmden alınageldügi üzere metâ'larından bî-kusûr resm-i gümrüklerin ve yine gitdiklerinde bârçadan reft ve selâmetlik nâmına üçer yüz akçaların aldırdıkdan sonra ziyâde bir nesne aldırmayub kânûn-ı kadîme muhâlif sonradan ihdâs olınan bid'atleri ref' idüb bârçalar getürdüği metâ'ı boşaldub ve yine metâ' tahmîl eylediklerinde ve gitmeğe icâzet virildikde min ba'd emîne ve arayıcılara ve kâtiblere ve çavuşa ve sûbaşıya ve kapucıya ve mubassırlara ve sarrâflara ve sâir huddâma ve gayrilere vech-i meşrûh üzere 'ahidnâmeye ve kânûn-ı kadîme muhâlif bir akça ve bir habbe ziyâde aldurmayub kânûn-ı kadîm üzere aldırub ve bârçalardan reft ve selâmetlik nâmına akçaları i'timâd kılasız tahrîren fi evâhiri şehri Zi'l-ka'de li-sene semân ve elf vasale ileynâ fi'l-yevmi'l-hâmis 'aşar min Zi'l-hicce li-senesemân ve elf [10008/1600] bi-makâm-ı Kontantiniyye el-Mahmiyye

SADELEŞTİRİLMİŞ METİN

Müslümanların kadılarının en âdili, müslümanların vâlilerinin en iyisi, erdemin ve gerçeğin madeni, kamu halk üzerinde Hakk'ın belgesi, nebilerin ve resullerin ilimlerinin mirasçısı, Melikü'l-Mu'în'in sonsuz inâyeti ile hassaten donanmış İstanbul ve Galata kadıları -erdemleri arttırılsın-, yüksek fermân-ı humâyûnum [size] ulaştığında bilinsin ki; Venedik elçisi, saadetli kapıma arzuhal gönderüp merhum ve mağfurleh ceddim Sultan Süleyman Han -Yüce Allah kabrini nur eylesin- Venedik barçaları ("gemileri") metâ ile İstanbul'a geldiklerinde Gümrükhaneye yanaşıp bütün mallarını boşalttıktan sonra, gümrük arayıcıları gemiye girip içinde metâ ve malzemeden bir şey kalmadığını gördüklerinde, gemilere izin verilip gümrük dışında bir nesne talep olunmaya; zikr olunan gemiler, bize, bu tarafa metâ yükleyip olagelen kanun-ı kadîm üzere gümrük vergilerini tamamen ödeyip Venedike geri dönmek istediklerinde, âdet üzere, eminlerden izin belgesi ve boş kağıdı aldıklarında, bahsi geçen eminin sandığına gidiş ve güle güle ("selâmetlik") namına kadim gelenek üzere üç yüzer akça dahi vere gelmişler iken; daha sonra, kimi Yahudiler ve sair mültezimler, Venedik'ten gelen gemilerin metâlarını boşalttırdıktan sonra, gemilerden nice akçalarını aldıklarından başka, arayıcılar, mubassırlar (gümrük görevlileri), sarraflar, sübaşı ve gayrilerin her biri kendileri için vergi isteyip hep akçaların alıp zulmederler. Ve gemiler olageldiği üzere bu taraftan mal yüklemek için eminden izin aldıklarından ötürü, izni veren emin, külli akça alıp ve gemiler tamamen tahmil olunup gitmek istediklerinde, emin, eminin yazıcıları ve sair adamları, sübaşı ve başkaları ve hariçten bazı kimseler, "Bizim dahi bu tür gemilerden vergi alagelmeğe hakkımız vardır," diye nice akçaların alıp zulmettiği, gemilerin metâ yüklü gelmemesi durumunda, hazineye çok zarar ve ziyan olur, diye merhum müşârünileyh (Sultan Süleyman Han) zamanından Venedikli gemileri geldiği zaman, olageldiği üzere mallarından gümrük vergileri; gemilerden gitme ve güle güle namına üç yüzer akçaları alındıktan sonra, açıklandığı üzere, fazladan nesne isteyip zulmetmemek konusunda fermân-ı humâyûnumu talep etmekle, buyurdum ki; Venedik gemileri ile tüccarları gelip getirdiklerinde, kadîmden alınageldiği üzere, mallarından eksiksiz gümrük vergileri ve gittiklerinde, gemiden yine gitme ve selâmetlik adına üç yüzer akçaların aldırdıktan sonra, ziyade bir şey aldırmayıp kadîm yasaya muhalif sonradan ihdas olınan bid'atleri ("yenilikleri") kaldırıp, gemilerin getirdiği malı boşaltıp ve yine mal yüklediklerinde gitmeye izin verildiğinde, bundan sonra, emine, arayıcılara, yazıcılara, çavuşa, sübaşıya, kapıcıya, mubassırlara, sarraflara, öbür görevlilere ve başkalarına açıklandığı üzere, antlaşmaya ve kanun-ı kadîme aykırı bir akça ve bir zerre fazla aldırmayıp, kanun-ı kadîm üzere aldırıp ve gemilerden gitme ve güle güle akçaları bir kez alındıktan sonra, iki kez aldırmayasınız, inat edenleri arz eyleyesiniz, şöyle bilesiniz, alâmet-i şerife itimat kılasınız. Bin sekiz yılı Zilkade ayının ilk günlerinde yazıldı.

Bize, bin sekiz yılı Zilhicce ayının on beşinci gününde ulaştı.

Bi-makâm-ı Kostantiniyye el-Mahmiyye. [1008/1600]

Mayıs ayının sonlarına doğru, önde gelen uluslararası kuruluşlar dünya ekonomisine yönelik beklentilerini açıklamaya başladılar. IMF uzmanlarınca hazırlanıp yılda iki kez yayımlanan World Economic Outlook da bunlardan biri. Bu çalışmaya göre, artık dünya ekonomisi sağlıklı bir sürece girmiştir. Dünya ekonomisi 1990-93 arası yaşanan durgunluğun ardından 1994 yılında güç toplamıştır. Büyüme rağmen, IMF'nin 1995 ve 1996 yılı ile ilgili tahminleri iyimser olmaktadır. Buna göre, büyüme hızı 1995'te % 3.25, 1996'da ise % 4 olarak tahmin edilirken dünya ticaretinin 1995'de % 8, 1996'da % 7'lerde olacağı öngörülmektedir. Diğer yandan enflasyonun sanayi ülkelerinde istikrarlı, gelişmekte ve piyasa ekonomisine geçmekte olan ülkelerde ise önemli ölçüde düşeceği kabul edilmektedir.

Dünya ekonomisinde gelişme ve beklentiler

oranı % 3.25 olarak gerçekleşirken dünya ticareti de % 9.25 oranında genişlemiştir. Bu rakamlar beklentilerin hayli üzerinde olmuştur.

Diğer yandan, bu olumlu havayı dağıtabilecek iki ana risk de tahmin edilmektedir: 1994 yılı Aralık ayının sonlarında Meksika'da yaşanan finansal kriz örneğindeki gibi yeni gelişmekte olan piyasalara ilişkin oluşabilecek dünya finans piyasalarındaki kararsızlıklar ve Amerikan Dolarının hızla başaşağı düşüşü.

1994'de ekonomik canlanmayla birlikte özel sektör ve hükümetlerin fon taleblerini artırmaları reel faiz oranlarını da artırmıştır. Bununla birlikte yatırımcıların daha dikkatli olduğu ve 1990-93 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) sermaye akımlarında önemli ölçüde azalma görülmüştür. Finansal piyasalardaki dalgalanmalara ve GOÜ'lere sermaye akımlarında görülen yavaşlamaya

IMF'ye göre tüm sanayi ülkelerinde ekonomik canlanma görülmektedir. Bu ülkelerin 1994'deki toplam milli geliri, büyüme hızında, beş yılın en yüksek oranı olan % 3'ü yakalamıştır. Enflasyon ise % 2.5 civarında devam etmiştir. Kuzey Amerika ve İngiltere'deki iyimser şartlar, Kıta Avrupa'sında hızlanan toparlanma ile Japonya'da daha da düzelen ekonomi karşısında 1995-96'da büyüme oranının % 3'e yaklaşacağı tahmin edilmektedir. Bu arada bir süredir büyüme oranları itibariyle daha iyi durumda olan Amerika, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde kısa dönemli faiz oranlarının kontrol altına alınması ve enflasyonun hızlanmasını önlemek gerekecektir. Öte yandan, hemen hemen tüm sanayi ülkelerinde büyük bütçe açıklarından kaynaklanan mali dengesizlikler sözkonusudur. Kamu borçlarının hem mutlak hem de bir önceki çevrime göre 1994'de

önemli düzeylerde olması maliye politikalarının sürekliliği ve güvenilirliği konusunda soru işaretleri bırakmaktadır. Yaşlanan bir nüfus ile sosyal güvenlik sistemlerince fonlanamayan büyük yükümlülükler kamu maliyesine ek bir risk de getirmektedir. IMF'ye göre ekonomik faaliyetlerdeki canlanma bu açıkların finansmanı için uygun şartlar sağlayabilecektir.

1995'in başlarında meydana gelen en önemli gelişme Amerikan Dolar'ının Japon Yen'i ve Alman Mark'ı karşısında hızla değer kaybetmesi oldu. Amerikan ekonomisinin tam kapasitede çalıştığı bir dönemde değer kaybeden Dolar, gelecekte enflasyonist baskıların artacağı sinyallerini güçlendirdi. Bu aşamada, IMF'ye göre zayıflamaya devam eden Dolar'a ilişkin orta vadedeki problemlere yönelik çabalar nedeniyle Amerika'da faiz oranlarında küçük bir artış beklemek mümkündür.

1991,94 yıllarında gelişmekte olan ülkelerde ortalama % 6 dolaylarında (1980-90 arası % 4) büyüme gerçekleşmiştir. Geleceğe yönelik beklentiler de buna bağlı olarak yüksek tutulmaktadır. Bununla birlikte GOÜ'ler, sermaye akımlarının geri dönme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecektir. Meksika'da olduğu gibi yeni gelişmekte olan piyasalarda meydana gelen dalgalanmalar kısa vadede büyümeyi olumsuz etkileyebilecektir.

Sermaye akımlarındaki dalgalanmalar karşısında çoğu GOÜ'ler aşırı likidite ve paralelinde reel döviz kurlarına baskı uygulayarak cari işlemler dengesindeki açıkların büyümesine neden olmuştur. Meksika krizinde görüldüğü gibi, özellikle özel sektör tasarruf oranlarının düşük olduğu ülkelerde dış dengenin kurulabilmesi kolay olmamaktadır. Bu durumda yurtiçi tasarrufların o ülkenin finansman gereğinin büyük bir kısmını karşılaması önemli hale gelmektedir. IMF de, sermaye girişlerinin olumlu etkilerine rağmen yurtiçi tasarruflara ikame edilmemesi konusunda uyarılarda bulunmaktadır.

GOÜ'lerde en hızlı büyüyenler arasında güneydoğu Asya ve Çin atbaşı gitmektedir. Bu ülkelerde ısınan ekonominin bir süre dinlenmesi, deregülasyon ve özelleştirme çabalarının hızlanması sözkonusu olacaktır. Afrika'daki bir çok ülke yapısal reform ve istikrar politikalarının sürdürülmesine devam etmiştir. Tüm siyasi istikrarsızlıklara ve çarpık ilerlemeye rağmen Afrika için 1995'te % 3.75 oranında bir büyüme beklenmektedir. Bu beklentilerin yanısıra çoğu ülkelerin yüksek oranda borçlandığı göz önüne alındığında borç yüklerinin daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Eski merkezi planlı ekonomilerde piyasa ekonomisine yönelik reformlar devam etmektedir. İlk başlardaki olumsuzluklar yavaş yavaş düzelmektedir. Radikal istikrar ve reform programları uygulayan bu ülkelerde son üç yıl içinde önemli gelişmeler görülmüştür. Baltık ülkeleri, Polonya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya'da büyüme hızlarının % 5'lere ulaşacağı hatta aşacağı belirtilmektedir. İşsizlik ve enflasyon kontrol altına alınmakta ve düşmeye devam etmektedir. Transkafkasya ve Orta Asya ülkelerinde ise milli gelirde hızlı düşüşler devam ederken, enflasyon da yüksek seviyesini korumaktadır. Rusya'da 1994'ün ilk yarısında kaydedilen ilerleme bozulan mali yapı ve geciken özelleştirme çabaları sonucunda kesilmiştir. Başlangıçta önemli miktarlarda sermaye girişinin beklendiği bu ülkelerde ancak ılımlı bir gelişme gözlenmiştir.

IMF'ye göre, dünyadaki toplam tasarruf miktarının yatırım taleplerini karşılayıp karşılamayacağı önemli bir sorudur. 1980'lerden beri dünya faiz oranlarının yüksek seviyelerde seyretmesi özel sektör tasarruflarına hükümetlerce el konulması ve bazı sanayi ülkelerinin emekli-yaşlı nüfuslarındaki hızlı artışlar tasarruflar üzerinde hızla büyüyen baskılara işaret ederek bu sorunu önemli kılmaktadır. 1992-93 arası dünyadaki tasarruf oranı GSYİH'nın % 21.75'i kadar gerçekleşti (1960-70'lerden % 2 daha az). Sanayi ülkelerindeki özel tasarruflar son otuz yıl boyunca % 20 civarında oldu. IMF'ya göre sanayi ülkeleri için düşüşün neredeyse tamamından kamu sektöründeki tasarrufların azalması sorumlu olmaktadır. 1960-1972 arasında yalnızca % 0.5 oranında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde toplam kamu borçları 1993'de % 45'den % 70'lerin üzerine çıkmış ve 1960'lardan beri dünyadaki reel faiz oranlarının artmasına katkıda bulunmuştur.

Özel sektör tasarrufları ise ekonomik gelişmelerin paralelinde doğal bir seyir izlemektedir. Yüksek büyümeyle birlikte hızla artacak, yavaşlamayla birlikte duracak ve nüfusun yaşlanmasıyla birlikte düşecektir. Sanayi ülkeleri ile GOÜ'lerin tecrübesi göz önüne alındığında büyüme, tasarruf ve yatırım arasındaki kısır döngünün devam etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla IMF'ye göre, gelecek 15 ya da 20 yıl için ümitsiz olmaya gerek yoktur. Özellikle Çin, Hindistan ve Brezilya gibi GOÜ'lerdeki ekonomik büyüme ve oluşturulan tasarruf ile sanayi ülkelerinde hükümetlerin tasarruf oranlarını tersine döndürmesi anahtar rolü üstlenecektir. IMF'ye göre sanayi ülkelerindeki ekonomik canlanma ve yatırım taleplerinin artması karşısında GOÜ'ler, yatırım fonlarını karşılamakta zorlanabilecektir. Meksika örneği, dış dengesizliğin finansmanında dünya finansal piyasalarının kullanımının -özellikle yurtdışı tasarruf oranlarının iç tasarrufların ikamesinde kullanıldığında- sınırlı olduğunu göstermiştir. Burada sorumluluğun önemli bir bölümü de mali yapıdaki dengesizliklerini düzeltmek suretiyle reel faiz oranlarını azaltmak zorunda olan sanayi ülkelerine düşmektedir.

Sonuç olarak, 1994 yılında dünya ekonomisi durgunluktan çıkıp canlılık kazanmıştır. 1995 ve 1996 yıllarıyla ilgili beklentiler de iyimser olmaktadır. Özellikle GOÜ'lerin de katkısıyla dünya ekonomisinin sağlıklı bir büyümeye kavuşacağı öngörülmektedir. Diğer taraftan sanayi ülkelerinde kamu maliyesindeki dengesizlikler bu beklentilere gölge düşürmektedir. GOÜ'lere sermaye akımlarının azalacağı ve bu piyasalardaki dalgalanmaların büyümeyi olumsuz etkileyebileceği de bir başka faktör olmaktadır.

KİTAP *Dünyasından*

YİRMİBİRİNCİ YÜZYILA HAZIRLANIRKEN

Bundan iki yüz yıl önce, onsekizinci yüzyılın sonlarına doğru, Avrupa'daki sosyal ve siyasi trendleri izleyen gözlemciler büyük bir sıkıntı içine düşmüşlerdi. İlk önce 1789'da Fransa'da su yüzüne çıkan devrim dalgası komşu ülkelere doğru yayılmakta, İtalya'dan Hollanda'ya kadar bütün ülkelerde rejimleri alaşağı etmekteydi. Kendi kendine beslenerek büyüyen bu devrim, barışçı yollarla sağlanan bir anayasa değişikliği ile temsili niteliği daha gelişmiş bir siyasi sistem oluşturacağı yerde ortaya birtakım azgın sokak çeteleri çıkarmakta, bütün Avrupa'ya yayılan bir şiddet dalgası ile yepyeni savaşlar üretmekteydi. Bu şiddet dalgası ve savaşlar, merkezi hükümetlerin güçlenip ülke geneline siyasi ve askeri bakımdan hakim olmasıyla bir ölçüde yatıştı.

Daha sonra güçlü ulus devletlerin etkisiyle 1750-1850 arasındaki dönem sanayi kapitalizminin yeni buluşların yardımıyla da dünya yüzeyindeki hegomanyasını kurduğu zaman kesiti olarak anıldı. Bu zaman kesiti Kuzey Avrupa merkezli bir dünya ekonomisini ve onun çevresindeki periteriyi oluşturdu. Avrupa'nın hırslı milletleri 20. yüzyıla kadar bu periteriden kendilerine en iyi payı kapmaya çalıştılar. Bu arada Avrupa'da güçlü bir millet, ulusal birliğini tamamlayıp pastadan pay alacak güce ulaşmıştı. Bu ulus Alman ulusuydu. Almanya'dan daha önce milli birliğin ve sanayileşmesini gerçekleştirebilmiş ülkeler olan periteri pastasını zaten paylaşmışlardı. Böylelikle Almanya periteriler üzerindeki etkisini arttırabilmek için bu uluslarla didişmeye başladı. Böylelikle yeryüzü dünyanın en kanlı savaşlarından biri olan Birinci Dünya Savaşıyla tanıştı. Bu savaş Almanların yenilgisiyle sonuçlandı ve Wilson prensiplerine uygun yeni bir dünya düzeni oluşturuldu.

Kuzey Avrupa'nın hırslı ırkı Germenler bu yenilgiden ders almayarak 1940'ların başında bir daha bütün dünyayı kana buladılar. Bu ikinci büyük savaş sonunda dünya ideolojik bakımdan iki parçaya bölündü. Bunlardan biri batı bloku ülkeleri diye adlandırdığımız kapitalist dünya diğeri ise, doğu bloku ülkeleri diye adlandırdığımız sosyalist dünyaydı. 1980'lerin ortalarına kadar bu ayrım devam edegeldi. Şimdi, dünya yeni bir yüzyılın eşiğinde.

Paul Kennedy'in elimizdeki bu kitabı yirmibirinci yüzyıla hazırlanırken dünyanın gündemindeki çeşitli politik ekonomik ve sosyal konuları bir analize tutup bizim istifademize sunmakta.

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILA HAZIRLANIRKEN
Paul KENNEDY
Çev: Fikret ÜÇCAN
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,
Ankara, 1995, 559 sayfa
ISBN 975-458-068-5

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN SAYISAL GÖRÜNÜMÜ

Cumhuriyet tarihi boyunca en yüksek büyüme rakamlarına ulaşıldığı dönemlerden biri de 1965-1971 arası dönemdir. Adalet Partisi ve onun başkanı olan Süleyman Demirel'in iktidarda olduğu bu dönemde ise GSMH'daki büyüme yüzde 7.3 oranında gerçekleşmiştir. Daha sonraki 1980 askeri darbesine kadar olan dönem ise koalisyonlar dönemidir ve bu oranın dönem ortalaması yüzde 4,5 civarındadır. Bu oran 1980-1983'deki ara dönemde de aşağı yukarı aynı seviyede gerçekleşmiştir. Diğer bir dönem ise 1980 sonrasına ismini veren Turgut Özal ve onun partisi ANAP'ın dönemidir. Yıllık ortalama GSMH'daki büyüme bu dönemde yüzde 5.1 oranında gerçekleşmiş, ondan sonra gelen DYP-CHP koalisyonunda ise bu oran yüzde 2,7'ye düşmüştür.

Yukarıda verdiğimiz bilgiler, Prof. Dr. Ekrem Pakdemirli tarafından hazırlanan bu kitap vasıtasıyla Türkiye Ekonomisi hakkında ulaşabileceğimiz verilerden sadece küçük bir kısmı. Ekonominin 1923'den bu yana gelişimi üzerinde çalışan ve bu konuda derli toplu rakamlara ulaşmak isteyenlere bu kitabı edinmelerini salık veririz.

EKONOMİMİZİN SAYISAL GÖRÜNÜMÜ
1923'TEN GÜNÜMÜZE
Prof. Dr. Ekrem PAKDEMİRLİ
Milliyet Yayınları
İstanbul, 1995, 231 sayfa
ISBN 975-506-177-0

DEVLET VE İŞADAMI

Müteşebbis, neo-klasik iktisat öğretisinde dört adet üretim faktöründen biri olarak addedilir. Müteşebbisin yaptığı şey ise emek, sermaye ve doğal kaynağı (toprağı) bir araya getirerek üretimi organize etmektir. Bu üretim faaliyetini gerçekleştirirken risk alır, bunun karşılığı olarak da kâr elde eder. Yine kârının oranını belirleyen de risk unsurudur. Ne kadar riskli yatırımda bulunursa ya da üzerine aldığı risk oranı ne kadar yüksekse buna bağlı olarak kâr oranı da o kadar yüksek olur.

Bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu en kıt üretim faktörü belki de müteşebbistir. Çünkü geleneksel yapılar içinde üretim yapan toplumlarda böyle gözü kara risk ve kazanç bekleyen bireylere pek rastlanmaz. Bunu engelleyen çeşitli faktörler vardır. Zihniyet meseleleri de diyebileceğimiz bu faktörler

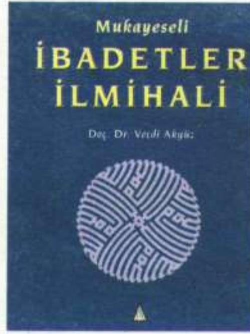
çıkarını maximize etmeyi amaçlayan bireyin toplum içerisindeki legalitesi konusunda sorunların oluşmasına sebep olabilir. Yukarıda belirttiğim zihniyet meseleleri medeniyetlerarası ve ülkelerarası eksende farklılıklar gösterebilir. Bunun temel nedenini ise o medeniyetin sosyal ve dini değer sistemleri oluşturur. Kapitalist zihniyetin hakim kılınabilmesi için bu değerler sisteminin kırılması veya kapitalist zihniyete yine bu değerlerin kendi içinde yaşanacağı dönüşün sonucu aynı değerler sistemi tarafından toplumsal meşruiyet kazandırılması gerekir.

Türkiye'de ki devlet ve işadamı ilişkisi aynı çerçevede değerlendirilebilir. Yazarın da belirttiği gibi girişimcilik faaliyetinin yönlendirilmesinde devletin oynadığı son derece önemli rol, Türkiye'de iş hayatını biçimlendiren temel unsur olarak ortaya çıkar.Türk işadamlarının otobiyografilerinde, iş başarısı, herşeyden önce, işadamının devletle olan ilişkisince belirlenir.

Yukarıda çıkarılan sonuç cumhuriyet döneminde devletle büyük işadamları (ağırlıklı olarak TÜSİAD çevresi) arasındaki ilişkilerin tarihsel perspektif içerisinde incelenmesi nihayetinde ortaya konulan bir gerçek. Bu çalışmanın sahibi ise Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Doçenti Ayşe Buğra.

DEVLET VE İŞADAMI

Ayşe BUĞRA
Türkçesi: Fikret Adaman
İletişim yayınları
İstanbul 1995, Sayfa 384.
ISBN 975-470-461-9

MUKAYESELİ İBADETLER İLMİHALİ

Mukayeseli İbadetler İlmihali, adından anlaşılacağı üzere namaz, oruç, zekât, hac, kurban, yemin, adak ve keffaretler hakkında dört Sünni mezhebe göre (hatta yer yer Şii Caferiyye de dahil) ana kaynaklarından hem temel hem de ayrıntılı bilgilerle mukayeseli hükümleri veriyor.

Ülkemizde farklı alanlarda yaşanan değişim nedeniyle fıkıh konusunda kafaların karıştığı bir ortamda akla gelebilecek bir çok soruya da ışık tutuyor bu ilmihal. Türkiye'de Cuma namazı kılınabilir mi? Uluslararası yolculuklarda namaz nasıl kılınır? Namazlar birleştirilebilir mi? Meşru devlete başkaldıranların cenazesi yıkanır mı? Ölüm orucu tutulabilir mi? Kilise ve havralarda namaz kılınabilir mi?

Namaz hangi durumlarda bozulur? Adaklar nasıl yerine getirilir? İğne yaptırmak orucu bozar mı?.. gibi günlük hayatımızda merak ettiğimiz pek çok meseleyi en ince ayrıntısına kadar İz Yayıncılık tarafından yayınlanan 4 ciltlik *Mukayeseli İbadetler İlmihali*'ne müracaatla öğrenebiliyor, mukayeseyi kolaylaştıran tablolar, iyi düzenlenmiş bir indeks sayesinde aradığınız bilgilere kolaylıkla ulaşabiliyorsunuz.

Doç. Dr. Vecdi Akyüz'le geçtiğimiz günlerde yayınlanan eseri hakkında konuştuk.

Böyle bir eser hazırlamayı niçin düşündünüz?

Ülkemizde ibadetlerin hukukî niteliği ancak ilmihal kitaplarıyla öğrenilebilmektedir. Bu gibi eserler ise, gerek ibadetleri asıl konu olarak seçmeyişi, gerekse dilinin çok ağır oluşu veya içeriğinin günümüz insanının anlayışına uygulanmadan, düzensiz bir biçimde sunuluşu yüzünden konuya ilgi duyanlara yeterli ölçüde yararlı olamamaktadır. Mukayeseli İbadetler İlmihali, işte böyle bir endişenin ürünüdür. Bu endişeyi taşıyanların sayısının çok olduğunu gözönüne alarak böyle bir çalışma yapmayı düşündüm.

Kitabınızda hangi konuları işlediniz?

Giriş kısmında, İslâm'da ibadet kavramı ve kitapta az ya da çok sıkı bir şekilde adları geçen mezhepler ve bunlara mensup ya da bağımsız fukaha ele alınmıştır. Daha sonra bedeni ibadet olan namaz; oruç ve itikâf, malî ibadet olan zekât ve fitre; karma ibadet olan hac, umre, kurban, yemin, adak ve kefaret konuları oldukça ayrıntılı ve düzenli bir şekilde işlenmiştir.

"İslâm Fıkhında" kaydını koyduğunuza göre, eserde Hanefi mezhebi dışındaki mezheplerin ve fukahanın görüşlerine de yer verilmiş olmalı.

Tabiî. Herhangi bir konuyu işlerken bu konuda fikir açıklamış olan bütün mezheplerin ve fukahanın belirleyebildiğimiz görüşlerini kaydettik. Özellikle, yüzyıllardır tartışılan ve hâlen de tartışılmakta olan bazı konularda, çeşitli görüşler, mümkün olduğunca mukayeseli ve dayandıkları deliller de verilerek ele alındı. Her görüş, mümkün olduğunca ana kaynaklardan, özellikle de eseri bulunan görüş sahibinin kendi kitabından alındı. Konuyla ilgili olarak, hem Sünni görüşlere hem de yer yer Sünnî olmayan görüşlere yer verildi. Çünkü, özellikle hac vb. ibadetlerde çeşitli münasebetlerle, kendi mezhebimizden farklı olan bazı görüş ve uygulamalarla karşılaşılıyor ve bu, bazı tereddütlere yol açıyor. Hangi görüş ve uygulamanın hangi mezhebe ait olduğunu böylece temel kaynağından öğrenmiş oluyoruz. Ama özellikle belirtmek gerekir ki, Hanefî mezhebi herşeye rağmen kendi gerçeklerimiz açısından ön plana çıkarıldı, görüşleri biraz daha ayrıntılı belirtildi.

Peki, konuları işlerken nasıl bir yol izlediniz?

Öncelikle, her konuyu -biraz önce belirttiğim gibi- bütün görüşleri mümkün olduğunca asıl kaynaklarından vererek işlemeye çalıştım. Konular arasındaki bağlantıları da dikkate alarak sistematiği belirledim. Bunun yanısıra, anlaşılır bir dil kullanmaya çalıştım. Tablo ve şemalarla bazı konuların daha rahat anlaşılmalarını sağlamaya çalıştım.

Kitabı hazırlarken hangi kaynaklardan yararlandınız?

Başlıca kaynaklar arasında Cezîrî'nin **el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a**'sı, Kâsânî'nin **Bedâiü's-Sanâi**'si, İbn Rüşd'ün **Bidâyetü'l-Muctehid**'i, eş-Şafiî'nin **Umm**'u, İbn Kudâme'nin **Mugnı**'si ve Serahsî'nin **Mebsût**'u yer aldı. Bunların yanısıra çeşitli konularla ilgili özel çalışma ve araştırmaları inceledim. Tartışılan konularda yüzyıllardır yazılmış risaleleri bilhassa kaynak göstererek ilgililerin daha geniş bilgi alması için dipnotlar da kaydettim.

MUKAYESELİ İBADETLER İLMİHALİ

Doç. Dr. Vecdi AKYÜZ

İz Yayıncılık, 4 cilt,
İstanbul, 1995